

ORTHODOXIE

OD GILBERTA K.
CHESTERTONA

Z ANGLIČTINY PŘELOŽIL

ANTONÍN LUDVÍK STŘÍŽ

MÉ MATCE

ÚVOD NA OBRANU VŠEHO OSTATNÍHO

Jedinou možnou omluvou této knihy jest, že jest odpovědí na výzvu. I špatný střelec nabývá cti, když přijímá souboj. Když jsem nedávno vydal řadu prudkých, ale upřímných článků pod názvem „Herefikové“, jistí kritikové, jichž intelektu si vřele vážím (mohl bych jmenovati zvláště p. G. S. Streeta), pravili, že pro mne jest to sice velmi pěkné, žádám-li od každého, aby potvrdil svůj světový názor, ale že jsem se opatrně vyhnul tomu, abych své příkazy podepřel vlastním příkladem. „Začnu se rváti o svoji filosofii,“ pravil p. Street, „dá-li nám p. Chesterton svoji.“ Bylo možná neprozřetelno, dávatí takový podnět člověku až příliš ochotně píšícímu knihy na sebe slabší popíchnutí. Ale konec konců třebaš p. Street tuťo knihu vnukl a vytvořil, není povinen jí čísti. Bude-li jí přece čísti, shledá, že jsem se na jejích stránkách pokusil neurčitým a osobním způsobem, spíše řadou duchovních obrazů než serií dedukcí stanoviti filosofii, které jsem dospěl a v kterou věřím. Nebudu jí nazývati filosofii

ORTHODOXIE

svou, neboť nezplodil jsem jí já. Bůh a lidstvo ji zpodili, a ona zplodila mne.

Nejednou mi přišla myšlenka o anglickém plavci, který by se byl poněkud přepočítal ve své plavbě a objevil Anglii pod dojmem, že to jest nový ostrov v Jižním Okeáně. Ale pokaždé se shledávám buď příliš zabaven nebo příliš líný napsati toto znamenité dílo, pročez raději se ho vzdám ve prospěch filosofické ilustrace. Bude asi obecným dojmem, že muž, který přistal (ozbrojen po zuby a dorozumívaje se znameními), aby zaťkl britskou vlajku na ten barbarský chrám, který se ukázal Brightonským Pavillonem, pocítil se poněkud bláznem. Nehodlám zde popírat, že se nezdál bláznem. Ale myslíte-li si, že se cítil bláznem nebo aspoň jistě že pocít bláznovství byl jeho jediným nebo vládnoucím dojmem, nestudovali jste dosti jemně bohaté romantičnosti hrdiny této povídky. Jeho omyl byl omylem nejvyšším hodným závidění, a on to věděl, byl-li mužem, za jakého jej mám. Co rozkošnějšího než zakusiti v několika minutách všech okouzlujících hrůz z neznámých končin a zároveň té zcela vlídné bezpečnosti, že se vrátíme domů? Co lepšího než míti celou tu kratochvíli, že objevujeme Jižní Afriku, bez mrzuté potřeby přistati tam? Co slavnějšího než kasati se k objevení Nového Jižního Walesu a potom zjistiti, s očima zalitými slzami štěstí, že to zatím jest starý Jižní Wales?

NA OBRANU OSTATNÍHO

Toto aspoň zdá se mi hlavním problémem pro filosofy a jest to jaksi hlavním problémem této knihy. Kterak si spojíme, abychom zároveň byli ohromeni světem a přece v něm byli doma? Kterak toto podivínské kosmické město se svými mnohonohými obyvateli, se svými obludnými starodávnými lampami, kterak tento svět nás může zároveň okouzlovati jakožto město cizí a neobyčejné, i skýtati nám úlevy a cti, že jest naším vlastním městem?

Ukázati, že ta neb ona víra nebo filosofie jest správná s každého hlediska, bylo by úlohou příliš obsáhlou na knihu mnohem objemnější nežli tato; dlužno k argumentaci zvoliti jistý směr; a já se míním dáti tímto směrem. Chci ukázati, že moje víra zvláště ukojuje tu dvoji duchovní potřebu, potřebu oné směsi důvěrnosti i bázlivosti, kterou křesťanství správně nazvalo romantikou. Neboť slůvko „romantika“ má v sobě tajemství a původní význam jména Roma. Každý, kdo se chystá disputovati o něčem, měl by vždy nejdříve říci, o čem nedisputuje. Kromě tvrzení, které míní dokazovati, měl by vždy stanoviti, čeho nemíní dokazovati. Čeho já nemíním dokazovati, co míním přijmouti za společnou půdu mezi sebou i každým průměrným čtenářem, toť žádoucnost nějakého života aktivního i fantastického, barvitého a plného poetické zvláštnosti, života takového, jakého západní člověk aspoň

ORTHODOXIE

vždy, jak se zdá, si přál. Právě-li někdo, že zánik jest lepší než bytí, nebo holé bytí lepší než rozmanitost a dobrodružnost, není z obyčejných lidí, ke kterým já mluvím. Komu milejší jest nic, tomu nemohu dáti než nic. Ale skoro všickni lidé, s nimiž jsem se kdy potkal v této západní společnosti, ve které žiji, souhlasili se základní thesí, že potřebujeme tohoto života praktické romantiky; spojení čehosi zvláštního a neznámého s něčím bezpečným. Potřebujeme viděti svět jakožto kombinaci ideje úžasu a ideje radostného shledání. Potřebujeme býti v tomto pohádkovém světě šťastni a přece nebýti v pouhém pohodlí. A toto jest vymožeností mého křesťanství, kterou zejména na těchto stránkách budu sledovati.

Ale mám zvláštní příčinu, že jsem se zmínil o tom muži na yachtě, který objevil Anglii. Já jsem tím mužem na yachtě. Já jsem objevil Anglii. Nevím, jak zabrániti, aby tato kniha nebyla sobeckou; a načisto nevím (abych řekl pravdu), jak zabrániti, aby nebyla zdlouhavou. Ale zdlouhavost mne sprostí výčitky, která mě nejvíce mrzí, výčitky, že jsem obratným sofistou. Právě mělkou sofistikou na štěstí pohrdám nade vše, a jest snad zdravým zjevem, vyčítává-li se mi právě taková chyba. Neznám nic tak povržlivého jako pouhý paradox, pouhou vtipnou obranu něčeho neobránitelného. Kdyby bylo pravda (jak bylo řečeno), že p. Bernard Shaw jest živ z paradoxu,

NA OBRANU OSTATNÍHO

byl by jistě sprostým milionářem; neboť člověk jeho duševní čilosti vymyslí nějakou sofistiku každých pět minut. Jest to tak snadno jako lháti; neboť jest to lhaní. Pravda jest zajisté, že p. Shaw jest zapleten v krutá osidla toho obyčeje, že nemůže říci žádné lži, dokud nemyslí, že to jest pravda. Cítím se v témž nesnesitelném zajetí. Jaktěživ jsem nevyslovil ničeho jen proto, že by se mi to zdálo vtípem; ačkoli ovšem jsem měl obyčejnou lidskou marnivost a považoval jsem to snad za vtíp, protože jsem to řekl. Jest něco, vyličiti interview s gorgonou nebo s ptákem nohem, tvorem, který nežije. Jest něco jiného objeviti, že nosorožec žije, a potom se kochati faktem, jako by nežil. Hledá se pravda, ale snad se pátrá instinktivně po pravdách nejobyčejnějších. I podávám tuto knihu s nejsrdečnější^{mi} city všem boдрým lidem, kteří nenávidí všeho, co napíše, a mají to (plným právem, pokud vím) za kousek ubohého šaškovství nebo za hloupý nudný žert.

Neboť jest-li tato kniha žertem, jest žertem ze mne. Já jsem mužem, který s nejkrajnější odvážností objevil, co bylo objeveno dávno. Jest-li v tom, co následuje, nějaký element fraškový, jest to fraška na moje útraty; neboť tato kniha vykládá, jak jsem se domýšlel, že jsem první, který nohou vkročí do Brightonu, a potom jsem shledal, že jsem poslední. Vypravuje o mých sloních dobrodružstvích, jak jsem se honil po věci, kte-

ORTHODOXIE

rou jsem měl na dosah. Nikomu nemůže býti moje příhoda směšnější než mně samému; žádný čtenář mi nemůže vyčítati, že si zde tropím z něho blázna, a žádný sok mne nesvrhne s mého trůnu. Upřímně se hlásím ke všem idiotským ambicím konce 19. století. Snažil jsem se, jako všichni slavnostní hošici, předstihnouti dobu. Snažil jsem se jako oni předběhnouti pravdu o nějakých deset minut. A shledal jsem, že jsem osmnáct set let za ní. Napínal jsem hlas s trapným mladickým napařováním, abych vyjádřil své pravdy. Byl jsem však ztrestán nejvhodnějším a nejvtipnějším způsobem, neboť podržel jsem si své pravdy; ale objevil jsem, ne že to nejsou pravdy, ale prostě že nejsou moje. Když jsem se domýšlel, že stojím samotén, byl jsem vsukutku v směšném postavení, jsa kryt veškerým křesťanstvem. Možná, Nebe mi odpusť, že jsem se snažil býti původním; ale jen to se mi podařilo, že jsem sám od sebe stvořil jakousi méně cennou kopii trvajících tradic kulturního náboženství. Náš muž z yachty myslil, že první objevuje Anglii; já jsem si myslil, že první objevuji Evropu. Pokoušel jsem se založiti svou vlastní heresi; ale když jsem ji dostavěl, objevil jsem, že to jest orthodoxie.

Snad někoho zaujme vyličení tohoto šťastného fiaska. Snad povyrazí některého přítele nebo nepřitele čtení o tom, jak z pravdivosti nějaké zatoulané legendy nebo z nepravdivosti ně-

NA OBRANU OSTATNÍHO

které vládnoucí filosofie učil jsem se postupně věcem, kterým bych se byl naučil ze svého katechismu — kdybych se mu byl kdy učil. Bude nebo i nebude někoho zajímati čtení o tom, jak jsem našel posléze v nějakém anarchistickém klubu nebo v babylonském chrámě, co bych byl našel v nejbližším farním kostele. Zajímá-li někoho, jak kvítí polní nebo fráse v omnibusu, příhody politické nebo svízele mládí se sbíhaly v jistém řádu a zplodily jisté přesvědčení, křesťanskou orthodoxii, bude snad čísti tuto knihu. Ale ve všem bývá rozumné rozdělení práce. Já jsem knihu napsal, a nic na světě mě nepřiměje, abych ji četl.

Připojuji ještě čistě pedantskou poznámku, míněnou, jak se na poznámku sluší, na začátek knihy. *Essaye* tyto mají pojednati o aktuálním faktu, že ústřední křesťanská filosofie (dostatečně shrnutá v apoštolském symbolu) jest nejlepším kořenem energie a zdravé ethiky. Nikterak se jimi nezamýšlí disputovati o lákavé, ale zcela rozdílné otázce, které autoritě nyní náleží prohlašovati toto kredo. Užito-li zde slova „orthodoxie“, znamená apoštolské vyznání víry, jak je až do nedávna chápal každý, kdo se nazývá křesťanem, a povšechné historické chování těch, kdož se takového vyznání přidržovali. Jen proto, aby kniha nebyla příliš objemna, bylo mi přestati na tom, čeho se mi dostalo z tohoto kredo; nedo-

ORTHODOXIE

týkám se věci velmi přetřásané mezi moderními křesťany, odkud se nám ho dostalo. Není toto theologický traktát, ale jakási přeházená autobiografie. Přeje-li si však někdo poznati má mínění o aktualnosti autority, jen ať p. G. S. Street hodí mi jiné vyzvání, a já mu napíšu jinou knihu.

ŠÍLENEC

Právě lidé venkoncem světští nikdy nerozumějí světu; opírají se vesměs o několik kynických pravidel, jež nebývají správná. Jednou, vzpomínám si, šel jsem s jedním prospívajícím nakladatelem, a ten prohodil rčení, které jsem byl už mnohokrát před tím slyšel; jest věru téměř motto moderního světa. Ale slyšel jsem je až příliš mnohokrát, a náhle jsem si všiml, že v něm není nic. Nakladatel pravil o komsi: „Ten člověk se vyšvihne: ten věří v sebe“. A vzpomínám si, že jsem pozdvihl hlavy a poslouchal, s očima upřenýma na omnibus, na kterém bylo napsáno „Hanwell“.* Pravil jsem mu: „Mám vám povědět, kde jsou lidé, kteří v sebe věří nejvíce? Mohl bych vám povědět. Vím o lidech, kteří v sebe věří kolosálně víc než Napoleon nebo César. Vím, kde plá stálice jistoty a zdaru. Mohu vás zavést k trůnům Nadčlověkův. Těmi, kteří opravdu v sebe věří, jsou všichni lidé v blázinčích“. On namítl vlídně, že jest přece mnoho lidí,

* Předměstí londýnské, kdež jest blázinec. — A. S.

ORTHODOXIE

kteří věří v sebe a nejsou v blázincích. „Ano, jest,“ odvětil jsem, „a vy byste je měl znáti nade všecky. Ten opilý básník, jehož strašné tragedie jste nechtěl přijmouti, věřil v sebe. Ten obstárlý ministr se svým eposem, před nímž jste se schovával do zadní místnosti, věřil sám v sebe. Kdybyste se ptal své obchodní zkušenosti a ne své ošklivé individualistické filosofie, poznal byste, že víra v sebe jest jednou z nejobyčejnějších známek pomatenců. Herci, kteří neumějí hráti, věří v sebe; a dlužníci, nechtějící platiti. Bylo by mnohem pravdivější, kdybyste řekl, že ten člověk se jistotně mine s cílem, poněvadž věří v sebe. Úplná sebedůvěra nejen že jest hřích; úplná sebedůvěra jest slabostí. Výslovná víra v sebe jest víra hysterická a pověrečná jako víra v Johannu Southcotovu; člověk s takovou věrou má napsáno „Hanwell“ na tváři zrovna tak, jako jest napsáno na tomto omnibusu.“ A na to vše můj přítel nakladatel vyslovil tuto velmi hlubokou a silnou námitku: „Tož nemá-li člověk věřiti v sebe, več má věřiti?“ Po dlouhém odmlčení jsem odpověděl: „Půjdu domů a napíši knihu v odpověď na tuto otázku“. Tohle jest kniha, kterou jsem na to sepsal v odpověď.

Ale myslím, že tato kniha může dobře začíti tam, kde se začala naše rozprava — v sousedství blázince. Moderní učitelé vědy jsou silně proniknutí potřebou začínati každé pátrání nějakým

ŠÍLENEC

faktem. Staří učitelé náboženství bývali zhola stejně proniknutí touto potřebou. Začínali faktem hříchu — faktem tak věčným jako zemáky. Ať jest možno, by člověk byl umyt zázračnými vodami, čili nic, nebylo nižádné pochybnosti, alespoň že mu obmytí jest potřebí. Ale jistí náboženští vůdcové v Londýně, ne číří materialisté, začali dnes popíratí ne tu na výsost spornou vodu ale nespornou špinavost. Jistí moderní theologové se prou o dědičném hříchu, jenž jest jedinou částkou křesťanské theologie, kterou opravdu možno dokázati. Někteří stoupenci cti-hodného R. J. Campbella ve svém až příliš povýšeném spiritualismu připouštějí božskou bezhříšnost, které nemohou viděti ani ve svých snech. Ale podstatně popírají lidskou hříšnost, kterou mohou viděti na ulici. Jak nejmohutnější světcové, tak nejmohutnější skeptikové brávali pozitivní zlo za východisko své argumentace. Jest-li pravda (jakož jistotně jest), že člověk může cítiti nejvyšší blaho mrskaje káču, náboženští filosofové mohou jen jednu ze dvou dedukcí odvoditi. Buď dlužno, aby popírali jsoucnost Boha, jako všichni atheisté, nebo aby popírali nynější sjednocení Boha a lidí, jako všichni křesťané. Noví theologové vidí asi vysoce racionalistické rozřešení v tom, že poprou káču.

V této významné situaci nadobro teď není možno (očekáváme-li nějakého povšechného

ORTHODOXIE

ohlasu), začítí, jako naši otcové začínávali, s faktem hříchu. Tento fakt, který býval jim (jako jest mně) na bíledni, byl nyní na prvním místě zakalen nebo popřen. Ale ačkoliv moderní popírají existenci hříchu, nemyslím, že již popřeli existenci blázince. Všichni se shodujeme, že se ukazuje shroucení rozumu tak neomylně jako sřícení nějakého domu. Popírá se peklo, ale nepopírá se ještě Hanwell. Pro naši základní argumentaci možno zcela dobře položit na místo pekla slovo „Hanwell“. Myslím, že jako kdysi všechny myšlenky a theorie bývaly posuzovány dle toho, nevedou-li člověka k ztracení duše, tak k našemu nynějšímu účelu všechny moderní myšlenky a theorie možno posuzovati dle toho, nepřivádějí-li člověka k ztrátě rozumu.

Někteří, pravda, mluvívají o šílenství zlehka a nedbale jakožto o zjevu, který sám sebou poutá. Ale chvilkovým přemýšlením se ukáže, že bývá-li choroba krásna, bývá to choroba cizí. Slepec snad jest malebný; ale jest potřebí dvou očí, aby chom viděli tuto malebnost. A podobně i nejbujnější poesii šílenství může se kochati jen člověk na rozumu zdravý. Šilencijest jeho šílenství zcela prosaické, poněvadž jest zcela skutečné. Kdo o sobě myslí, že jest kuře, jest sám sobě tak obyčejný jako kuře. Kdo o sobě myslí, že jest skleněný střep, jest sobě tak nudný jako skleněný střep. Právě pro stejnorodost své mysli jest nud-

ŠÍLENEC

ný a jest šílenec. Jen tím, že vidíme ironii jeho ideje, on jeví se nám zábavným; jen proto, že on ironie své ideje nevidí, strčili ho do Hanwellu. Zkrátka, podivínství udivuje toliko lidi obyčejné. Podivínů neudivuje. Proto obyčejní lidé mívají mnohem rušnější hodiny, kdežto podivíni vždy si stýskávají na nudu života. Proto též nové romány tak rychle zanikají a staré pohádky trvají na věky. V starých pohádkách bývá rekem normální lidský chlapec; a dobrodružství tohoto jsou udivující; udivují ho, protože jest normální. Ale v moderním psychologickém románu rekem bývá člověk abnormální; centrum nebývá centrální. Odtud ani nejbujnější příhody ho nedojímají přiměřeně, a kniha bývá monotonní. Můžete složití příběh z reka octnuvšího se mezi draky; ale ne z draka mezi draky. Pohádka vypravuje o tom, co zdravý člověk dělá v zblázněném světě. Střízlivý realistický román dnešní vypravuje o tom, co člověk v jádru pomatenec dělá ve světě nudném.

Začněme tedy s blázincem; z té zlé a fantastické hospody vydejme se na svou intelektuální pouť. Nuže mžikneme-li okem na filosofii rozumového zdraví, první věcí, kterou třeba v tom učiniti, jest vymazati jednu hrubou a obecnou chybu. Jest to mínění napořád se ozývající, že obraznost, zejména mystická obraznost, jest nebezpečna duchovní rovnováze člověkově. Bás-

ORTHODOXIE

níci bývají pokládáni za lidi psychologicky nespolehlivé; a bývá to jakási mlhavá asociace, že věncí-li se vám vlasy vavříny, strká se vám do nich také sláma. Fakta a historie nadobro tomuto hledisku odporují. Velcí básníci bývali ponejvíce netoliko zdraví na rozumu, ale krajně praktického ducha; a choval-li Shakespeare opravdu někdy koně, proto je choval, že k tomu byl nespolehlivější. Obraznost neplodí šílenství. Právě rozum plodí šílenství. Básníci nezšílívají; šachisté zšílívají. Matematicové zšílívají a pokladníci; ale tvůrčí umělci velmi zřídka. Neútočím nikterak, jak se uvidí, na logiku; pravím jen, že toto nebezpečení tkví v logice, nikoli ve fantasii. Otectví umělecké jest tak zdrávo jako otectví fyzické. Kromě toho záhodno jest poznamenati, že ukázal-li se některý básník chorobným, příčinou toho obyčejně bylo, že měl na mozku nějakou skvrnečku rozumnosti. Poe, dejme tomu, opravdu byl chorobný; ne proto, že byl básník, ale protože byl zvláště analytik. I hra v šachy mu byla mu příliš poetickou; nemiloval hry v šachy, protože jest plna koníkův a věží, jako báseň. Úpřímně milejší mu byly černé kostky hry v dámu, protože se více podobaly pouhým tečkám na nějakém diagramu. Nejvýmluvnějším zjevem jest snad tento: že jen jediný veliký básník anglický zešilel, Cowper. A ten byl určitě vehnán v šílenství logikou, ohyzdnou a nemístnou logikou pre-

ŠILENEC

destinace. Poesie nebyla mu chorobou, ale lékem; poesie ho z části uchovala ve zdraví. Mohl někdy zapomenouti na rudé a prahnoucí peklo, do něhož ho stahoval jeho ohavný fatalismus mezi širými vodami a bílými vodními liliemi oušeskými. Byl zatracen Janem Kalvínem; bezmála býval by byl spasen Janem Gilpinem. Napořád vidíme, že se lidé nezblázní sněním. Kritikové bývají mnohem spíš a více blázní než básníci. Homér jest celistvý a klidný s dostatek; ale jeho kritikové ho roztrhávají na prapodivné cáry. Shakespearem jest zcela Shakespeare sám; jen někteří jeho kritikové objevili, že jím byl kdosi jiný. A ačkoli sv. Jan Evangelista viděl ve svém vidění mnoho zvláštních oblud, neviděl stvoření tak divého, jako jest některý jeho komentátor. Povšechný ten zjev jest prostý. Poesie jest zdravá, poněvadž pluje volně po nekonečném moři; rozum se pokouší to nekonečné moře přeplouti a tak učiniti je konečným. Koncem bývá duchovní vyčerpání, jako fysické vyčerpání p. Holbeinovo. Přijímati všecko jest utužování, rozuměti všemu jest napínání. Básník jen touží po exaltaci a expansi, po světě, ve kterém by se mohl rozpnouti. Básník jen si žádá vstrčiti hlavu do nebe. Logik však pracuje o to, by dostal nebe do své hlavy. A hlava mu praskne.

Jest to maličkost, ale ne nezávažná, že tato křiklavá chyba vznikává z křiklavě chybného ci-

ORTHODOXIE

lování. Všichni jsme slyšeli citovati proslulý verš Drydenův, že „Veliký genius bývá blízce příbuzen šílenství.“ Dryden byl sám veliký genius a chápal lépe. Stěží by se byl našel člověk romantičtější než on nebo vnímavější. Dryden však řekl toto: „Veliké hlavy bývají zblízka příbuzny šílenství“; a to jest pravda. Jen čirý pronikavý rozum bývá v nebezpečí shroucení. Bylo by též možno připomenouti, o jakých lidech Dryden mluvil. Nemluvil o nějakém nesvětském visionáři jako Vaughan nebo Jiří Herbert. Mluvil o kynickém člověku světa, o skeptiku, o diplomatu, o velikém politiku. Tací lidé bývají vsukutku blízce příbuzni šílenství. Jejich neustálé předení ve svých i v cizích mozcích jest nebezpečným řemeslem. Bývá vždy nebezpečno mysli, spoléhati na mysl. Jistý vtipný muž se ptal, proč říkávame: „Jest pomaten jako kloboučník“. Ještě vtipnější mohl by mu odpověděti, že kloboučník se pomate, protože měřívá lidskou hlavu.

A bývají-li velicí rozumáři často pomatenci, jest stejně pravda, že pomatenci bývají obyčejně velikými rozumáři. Když jsem byl v kontroverzi s *Clarionem* o svobodné vůli, p. R. B. Suthers, sice dovedný spisovatel, pravil, že svobodná vůle jest bláznovství, poněvadž prý znamená bezdůvodné jednání, a bezdůvodně prý jednají blázni. Neprodlévám zde nad nešťastným pádem v deterministické logice. Zajisté mohou-li některé

ŠÍLENEC

činy býti bezdůvodny, determinism jest odbyt.¹ Může-li řetěz důvodnosti býti protržen pro blázna, může býti protržen pro každého. Ale mým účelem jest ukázati na něco věcnějšího. Bylo snad přirozeno, aby moderní socialista marxian nevěděl nic o svobodné vůli. Ale bylo jistě pozoruhodno, že moderní marxian nic nevěděl o bláznech. Pan Suthers zřejmě nevěděl nic o bláznech. Že činy bláznovy jsou bezdůvodny, toť poslední věcí, kterou o něm možno říci. Možno-li které činy lidské svobodně nazvati bezdůvodnými, jsou to podružné činy zdravého člověka; když si hvízdá cestou; když hůlkou kosí trávu; když kope podpatky o sebe nebo mne si ruce. Věci marné dělá člověk šťastný; chorý není tak silen, aby byl nedbalý. Právě takových bezstarostných a bezdůvodných činů blázen by nikdy nepochopil, neboť blázen (jako determinista) obyčejně příliš ve všem dbá důvodů. Blázen by četl v takových prázdných činnostech známky spiklenecké. Myslil by, že osekávání trávy jest útokem na soukromé vlastnictví. Myslil by, že klepání podpatky jest signálem spolčenci. Kdyby blázen mohl na chvíli býti bez starosti, ozdravěl by. Každý, kdo měl tu nehodu a mluvil s lidmi, kteří byli v hloubi nebo na pokraji duchovní poruchy, ví, že jejich nejnešťastnější vlastností jest strašně jasná znalost podrobností; spojování věcí na mapě spletilejší než labyrint. Pře-

ORTHODOXIE

te-li se s bláznem, čekejte skoro jistě, že budete přemoženi; neboť ve mnoha směrech jeho duch postupuje rychleji, nejsa zdržován věcmi, které souvisí se zdravým úsudkem. Nemaťe ho pocit podivínství nebo útrpnosti ani ho nemaťou bezděčné jistoty, vyvážené ze zkušenosti. Jest tím logičtější, že pozbyl jistých zdravých pocitů. Tudíž obecné definování šílenství po této stránce selhává. Blázen není, kdo pozbyl rozumu. Blázen jest, kdo pozbyl všeho kromě svého rozumu.

Bláznův výklad o něčem bývá vždy úplný a často ve smyslu číře rozumovém vyhovující. Nebo abychom mluvili přesněji, bláznův výklad není-li definitivní, jest aspoň nezvratný; to pozorovati zejména na dvojím nebo trojím nejobecnějším šílenství. Tvrdí-li někdo (dejme tomu), že se lidé proti němu spikli, nemůžete o tom disputovati leč tvrzením, že všichni lidé popírají, že by byli spiklenci; jakž právě by si spiklenci počínali. Jeho výklad zatajuje fakta zrovna jako váš. Nebo tvrdí-li někdo, že jest zákonným králem Anglie, není úplnou odpovědí, řekneme-li, že trvající autority prohlašují ho bláznem; neboť kdyby byl králem Anglie, nejmoudřejší věci trvajícím autoritám by bylo prohlásiti ho jím. Nebo říká-li někdo, že jest Ježíš Kristus, není odpovědí říci mu, že svět popírá jeho božství; neboť svět popíral božství Kristovo.

ŠÍLENEC

Přes to přese vše jest na omylu. Pokusíme-li se však vyznačiti jeho omyl v určitých termínech, neshledáme to tak zhola snadným, jak jsme se domnívali. Možná, že nejpřiléhavější, co nalezneme na vyjádření toho, bude tato věta: že jeho duch se pohybuje v dokonalém kruhu, ale úzkém. Malý kruh jest zrovna tak nekonečný jako veliký kruh; ale ač jest zrovna tak nekonečný, není tak obsáhlý. Zrovna tak výklad bláznův jest stejně úplný jako výklad zdravého, ale není tak obsáhlý. Kulka jest zrovna tak kulatá jako svět, ale není svět. Jest cosi takového jako omezená vesměrnost; jest cosi takového jako malá a zúžená věčnost; uvidíte to v mnoha moderních náboženstvích. Mluvíce tedy zcela vnějšně a empyricky, můžeme říci, že nejsilnější a nejneomylnější *známkou* bláznovství jest tato kombinace logické úplnosti a duchovní omezenosti. Theorie pomatencova vysvětlí veliký počet věcí, ale nevysvětluje jich způsobem obsáhlým. Myslím, že kdybychom vy nebo já jednali s člověkem slabnoucím na duchu, na prvním místě mělo by nám běžeti o to, abychom mu nedávali tak důkazů jako spíše volného vzduchu; abychom jej převědčili, že jest něco čistšího a svěžejšího než dáti se dusiti jediným argumentem. Dejme tomu, že by to byl první zjev, jež jsem vzal jakožto typický; dejme tomu, že by to byl člověk, který

ORTHODOXIE

viní každého ze spiknutí proti němu. Kdybychom mohli vysloviti své nejhlubší city protestu a odvolání proti této posedlosti, myslím, že by bylo třeba říci něco takového : „Oh, připouštím, že máte svou těžkost a že vám leží na srdci, a že leckteré věci se shodují s jinými věcmi, jak pravíte. Připouštím, že váš výklad vysvětluje mnoho; ale co vše zůstává nevysvětleno! Není jiných historií na světě než vaše? a jsou všichni zaujati vaší věcí? Dejme tomu, že uznáváme podrobnosti; snad že když ten člověk na ulici šel, jako nevida vás, byla to jen jeho lstivost; snad strážník se vás ptal na jméno jen proto, že je už znal. Ale oč šťastnější byste byl, kdybyste jen věděl, že ti lidé se pranic o vás nestarají! Oč širší by byl váš život, kdybyste se sám v něm stěsňal; kdybyste mohl pohlížeti na jiné s obyčejnou zvědavostí a radostí; kdybyste mohl je viděti chodící tak jak chodí, v jejich slunné sobeckosti a mužné lhostejnosti! Začal byste se o ně zajímati, protože se nezajímati oni o vás. Vyrazil byste z toho cetkového a fitěrného divadla, ve kterém se pořád hraje ta vaše zápletečka se spiknutím, a uzřel byste se pod volnější oblohou, na ulici plné stkvělých cizinců.“ Nebo kdyby to bylo druhé bláznovství, bláznovství člověka, který si osobuje korunu, váš impuls velel by vám odpověděti : „Dobrá! Možná že víte, že jste anglickým králem; ale nač se o to staráte?

ŠÍLENEC

Zkuste se velkolepě povznésti a budete bytostí lidskou a budete s patra hleděti na všechny krále země.“ Nebo by to bylo bláznovství třetí, bláznovství šilence, který by se měl za Krista. Kdybychom řekli, co cítíme, řekli bychom: „Tož vy jste Stvořitel a Vykupitel světa: ale jak maličký asi svět to jest! Jak malé nebíčko, ve kterém přebýváte, s anděly ne většími než motýli! Jak smutno to asi jest, býti Bohem; a nepoměrným Bohem! Není opravdu života plnějšího a lásky zázračnější než vaše? a opravdu ve vaši malou a pracnou milostivost povinno jest všeliké tělo skládati svou důvěru? Oč šťastnější byste byl, oč více by vás bylo, kdyby kladivo nějakého vyššího Boha roztránilo váš maloučký kosmos a rozmetalo hvězdy jako zlaté cečky a nechalo vás v širém prostoru, majícího volno jak ostatní lidé dívati se vzhůru i dolů!“

A dlužno připomenouti, že nejčirěji praktická věda zaujímá toto stanovisko o duchovní chorobě; nepře se s ní jako s heresí, ale snaží se ji chytiti jako nějaké kouzelné osidlo. Ani moderní věda ani staré náboženství nevěří v úplně svobodné myšlení. Theologie kárá jisté myšlenky, nazývají je hříšnými. Věda kárá jisté myšlenky, nazývají je chorobnými. Třebas, některé náboženské společnosti varovaly lidi, více nebo méně, aby nemyslili o pohlaví. Naše společnost vědecká definitivně varuje lidi, aby ne-

ORTHODOXIE

myslili o smrti; smrt jest fakt, ale považuje se za chorobný fakt. A zabývajíc se těmi, jichž chorobnost má zdání manie, moderní věda dbá mnohem méně čiré logiky než tancující derviš. V těchto nemocech nestačí, aby takový nešťastník toužil po pravdě; dlužno, aby toužil po zdraví. Nic ho nezachrání než slepý hlad po normálnosti, jako hlad zvířete. Člověk nemůže o sobě mysliti, že jest zachráněn z duchovní nemoci, neboť právě orgán myšlení onemocněl, stal se nesvládným a jakoby nezávislým. Může býti zachráněn toliko vůlí nebo vírou. Jakmile jeho čirý rozum se pohne, pohybuje se starou drahou kruhovou; bude se točiti kolem dokola svým logickým kruhem, zrovna jako člověk ve voze třetí třídy na městské okružní dráze jezdí kolem dokola vnitřního města, dokud neučiní dobrovolného, rázného a mystického aktu a nevystoupí na Cowerovu Třidu. Rozhodnutí jest v tom vším; dlužno za sebou na vždy zavřiti dveře. Každý lék jest lékem zoufalým. Každé léčení jest léčením zázračným. Blázen se nevyлéčí disputací s filosofem, ale vymítnutím ďábla. A byť sebe klidněji si v tom počínali doktoři a psychologové, jejich počínání bývá hluboce intolerantní — tak intolerantní jako Královna Marie Krvelačná. Jejich process jest takový: chce-li ten člověk ostatek na živu, aby přestal mysliti. Jejich radou jest rada intelektu-

ŠÍLENEC

ální amputace. Pohoršuje-li tě *hlava* tvá, utni ji, nebo lépe jest vejíti do království nebeského nejen jako dítě, ale jako pitomec, nežli s celým svým rozumem uvrženu býti do pekla — nebo do Hanwellu.

Takový jest šílenec, jak jej známe; bývá obyčejně rozumář, často zdařilý rozumář. Bez pochyby by mohl býti přemožen pouhým rozumem a věc proti němu vyjádřena logicky. Ale možno ji mnohem přesněji vyjádřiti výrazy obecnějšími, ba i více esthetickými. On jest v čistém a světlém vězení jedné ideje; jeho myšlení jest naostřeno do bolestného hrotu. Jest bez zdravé pochybnosti a bez zdravé složitosti. Proto, jak vysvětluji v úvodu, umínil jsem si podati v těchto začátečních kapitolách ne tak diagram nauky jako spíše několik obrazů hlediska. A vylíčil jsem podrobně šilence z tohoto důvodu: že jak na mě působí šílenec, zrovna tak na mě působí největší počet moderních myslitelův. Ten neomylný způsob nebo tón, který slyším z Hanwellu, slyším i z polovice dnešních kathedr vědeckých a školských; a z valné části ti doktoři blázni jsou blázni v nejednom smyslu. Všickni mají přísně tu kombinaci, již jsme připomenuli, kombinaci expansivního a vyčerpávajícího rozumu se zúženým zdravým smyslem. Jsou universální jen v tom smyslu, že se chápou nějakého skrovného výkladu a vedou jej

ORTHODOXIE

velmi daleko. Ale malířskou patronu možno prostíratí na vždy, a vždy bude malá. Oni vidí šachovnici bílou na černé, a jest-li jí celý vesmír vydlážděn, vždy to jest bílá na černé. Jako pomatenec nemohou změnití svého stanoviska; nemohou se duchovně přemoci a viděti ji černou na bílé. /

Vezměme nejdříve nejzřejmější druh materialismu. Jakožto výklad světa, materialism má do sebe jakousi nezdravou prostotu. Má do sebe vlastnost bláznovy argumentace; máme zároveň dojem, že všecko obsahuje, i dojem, že všecko vylučuje. Všimněte si některého dovedného a upřímného materialisty, třebaš pana Mac Cabe, a máte přímo tento zvláštní dojem. On rozumí všemu, a vše nezdá se mu hodno porozumění. Jeho kosmos jest snad úplný do posledního nýtku a kolečka, ale pořád jest jeho kosmos menší než náš svět. Jaksi jeho schéma, jako světlé schéma bláznovo, zdá se nepovědomo cizích energií a rozsáhlé lhostejnosti země; nemyslí o reálních věcech světa, o bojujících národech nebo o hrdých matkách neb o první lásce nebo o strachu na moři. Země jest tak veliká a kosmos tak maličký. Kosmos jest skoro nejmenší dírkou, ve které člověk stěží schová svou hlavu.

Dlužno rozuměti, že nyní nerozbírám poměru těchto přesvědčení k pravdě, ale zatím

ŠÍLENEC

jen jejich poměr ku zdraví. Později v diskusi doufám, že udeřím na otázku objektivní pravdy; zde mluvím jen o zjevu psychologickém. Nehodlám zatím dokazovati Haeckelovi, že materialism jest chybný, jako jsem se nepokoušel dokazovati muži, jenž se má za Krista, že jest v zajetí klamu. Poukazuji zde toliko na fakt, že u obou jest táž úplnost i táž neúplnost. Můžete vysvětlovati něčí zajetí v Hanwellu lhostejností obecnstva řkouce, že to jest ukřižování boha, jehož svět není hoden. Vysvětlení vysvětluje. Podobně můžete vysvětlovati řád ve vesmíru řkouce, že všechny věci, i duše lidí, jsou listy nevyhnutelně se rozvíjející na nějakém úplně nevědomém stromě — slepém určení hmoty. Vysvětlení vysvětluje, třebaš ovšem ne tak do podrobná jako bláznovo. Ale podstatno zde jest, že normální lidský duch netoliko má co namítati oběma, ale cítí pro oba tutěž námitku. Jeho přibližným tvrzením jest, že jest-li ten muž v Hanwellu pravý Bůh, není v něm valně božského. A podobně jest-li kosmos materialistův pravým kosmem, není valně kosmický. Věc se scvrkla. Božství jest méně božské než leckteří lidé; a (podle Haeckela) celý život jest čímsi mnohem šedějším, užším a trivialnějším než leckterá stránka jeho. Část zdá se větší než celek.

Neboť dlužno míti na paměti, že filosofie materialistická (ať pravá nebo nepravá) jistotně

ORTHODOXIE

mnohem víc omezuje než jakékoliv náboženství. V jednom smyslu arci všechny intelligentní ideje jsou omezeny. Nemohou býti širší než jsou. Křesťan jest poután jen v témže smyslu, jako i atheista jest poután. Nemůže považovati křesťanství za falešné a býti ještě křesťanem; a atheista nemůže míti atheism za falešný a býti ještě atheistou. Ale jak už bývá, v jistém pravzvláštním smyslu materialism má do sebe více omezení než spiritualism. Pan Mac Cabe považuje mne za otroka, protože nesmím věřiti v determinism. Já považuji p. Mac Cabe za otroka, protože on nesmí věřiti v pohádky. Ale zkoumáme-li obojí veto, uvidíme, že jeho jest mnohem čířejším vetem než moje. Křesťanu jest zcela volno věřiti, že ve vesmíru jest značná síla ustáleného řádu a nezbytného vývoje. Ale materialista nesmí připustiti do svého bezúhonného stroje ani nejmenší poskvrny spiritualismu nebo zázraku. Ubohý p. Mac Cabe nesmí si podržeti ani nejmenšího šotečka, byť se skryl ve kvítku drchničky. Křesťan připouští, že vesmír jest rozmanitý a smíšený, zrovna jako zdravý člověk ví, že jest složitý. Zdravý člověk ví, že v sobě má něco zvířete, něco dábla, něco světce, něco měšfana. Ba věru zdravý člověk ví, že v sobě má kus blázna. Ale svět materialistův jest zcela prostý a solidní, zrovna tak jako blázen si jest jist, že jest zdráv. Materialista

ŠÍLENEC

jest si jist, že historie byla prostě a jediné řetězem příčinnosti, jako zajímavá osoba dříve jmenovaná jest zcela jista, že jest prostě a jediné kuřetem. Materialisté a blázni nikdy nemají pochybností. /

Spirituální učení neomezují ducha tak jako materialistická popírání. I věřím-li v nesmrtelnost, není třeba, bych o ní přemýšlel. Ale nevěřím-li v nesmrtelnost, nesmím o ní mysliti. V prvním jest cesta otevřena a smím jíti, až kam se mi líbí; v druhém cesta jest zatarasena. Ale jest to ještě ostřejší, a paralela s bláznovstvím ještě zvláštnější. Byloť naší námitkou proti vyčerpávající a logické theorii bláznově, že ať jest správná nebo chybná, postupně zničila jeho člověčství. Nyní jest žalobou na hlavní dedukce materialistovy, že ať správný nebo chybný, postupně ničí jeho člověčství. Nemíním toliko ušlechtilosti, míním naději, odvahu, poesii, iniciativu, vše, co jest lidského. | Když třebas materialism vede lidi k úplnému fatalismu (jak obyčejně vede), jest zcela jalovo líčiti si, že jest v nějakém smyslu silou osvobozující. Absurdno jest říkati, že zvláště podporujete svobodu, když užíváte svobodného myšlení jen na zničení svobodné vůle. Deterministé přicházejí svazovati, nikoliv rozvazovati. Právem mohou nazvati svůj zákon „řetězem“ příčinnosti. Jest to nejkruťejší řetěz, jaký kdy pou-

ORTHODOXIE

tal lidskou bytost. Mluvte si, libo-li vám, jazykem svobody o učení materialistickém, ale jest zřejmo, že se to v celku zrovna tak nehodí na ně, jako mluvíti tím jazykem o člověku zavřeném v blázinci. Řekněte si, chcete-li, že člověku jest volno míti se za vejce na měkko vařené. Ale jest jistě hutnějším a důležitějším faktem, že jest-li on vejcem na měkko, nemá svobody jísti, píti, spáti, procházeti se nebo kouřiti cigaretu. Podobně můžete říci, chcete-li, že smělý badatel determinista jest svoboden nevěřiti v skutečnost vůle. Ale mnohem hutnějším a důležitějším faktem jest, že není svoboden chváliti, proklínati, děkovati, omlouvati, pobízeti, trestati, odporovati pokušením, dráždiť luzu, činiti novoroční předsevzeťi, odpouštěti hříšníkům, káraty tyrany, ba i říkati „děkuji“ za podání hořčice.

Opouštěje tuto látku, poznamenal bych, že jest zvláštním klamem, jako by materialistický fatalism byl nějak přízniv milosrdenství, zrušení krutých trestů nebo trestů vůbec. To jest křiklavou protivou pravdy. Lze dosti dobře hájiti, že tato nauka nezbytně nečiní vůbec rozdíl; že nechává biče bičovati a laskavého přítele napomínati jako dřív. Ale ovšem potlačuje-li něco, potlačuje laskavé napomínání. Že hříchů se nemožno vystříhati, to nebrání, aby nebyly trestány; brání-li to něčemu, brání to, aby-

ŠÍLENEC

chom hříšníku nedomlouvali. O determinismu se zcela podobá, že vede k ukrutnosti, jako jest jisto, že vede k zbabělosti. Determinism neodporuje, aby se krutě nejednalo se zločinci. Ale odporuje (možná) ušlechtilému jednání se zločinci, odporuje, abychom se nedovolávali jejich lepších citů nebo nepovzbuzovali jich k mravnímu zápasu. Determinista nevěří v apelování na vůli, ale věří ve změnu okolí. Nesmí říci hříšníku: „Jdi a nehřeš více,“ protože hříšník tomu nemůže zabránit. Ale smí jej uvrci do vroucího oleje; neboť vroucí oheň jest okolí. Pozoruje-li se tedy materialista jako obraz, má fantastický obrys obrazu šilence. Oba zaujmají posici neodpovědnou a zároveň nestrpitelnou.

To vše arci neplatí jen o materialistovi. Totéž by se hodilo na druhý extrém spekulativní logiky. Známe skeptika mnohem strašnějšího než ten, který věří, že všecko vzniklo v hmotě. Setkáte se se skeptikem, který věří, že všecko vzniklo v něm. On nepochybuje o bytí andělův nebo ďáblův, ale o bytí lidí a krav. Jemu i jeho přátelé jsou bájí, kterou sám si vytvořil. On stvořil svého otce a matku. Tato strašná fantasmie chová v sobě cosi rozhodně přitažlivého pro dnešní jaksí mystický egoismus. Ten nakladatel, jenž myslil, že lidé prospívají, věří-li v sebe, ti hledatelé Nadčlověka, kteří ho vždy

ORTHODOXIE

hledají v zrcadle, ti spisovatelé, kteří mluví o obražení svých osobností, místo aby tvořili život pro svět, ti všichni mají jen píď mezi sebou a touto příšernou prázdnotou. Když potom tento vlídný svět kol kolem člověka byl zčerněn jako lež, když přátelé zblednou v pouhé duchy, a základy světa padnou; když potom člověk, nevěřící v nic a v nikoho, osamotní ve svém přístrachu, tehdy napsáno bude nad ním v mstivé ironii veliké individualistické heslo. Hvězdy budou jen tečkami na černi jeho mozku; tvář matčina bude jen skizzou jeho šíleného štětce na stěnách jeho celly. Ale nad touto cellou bude napsáno, se strašnou pravdivostí: „On věří v sebe“.

My zde míníme jen poznamenati, že tento panegoistický extrém ukazuje v sobě týž paradox, jako druhý extrém, materialismus. Jest stejně úplný v theorii a stejně mrzácký v praxi. Aby to bylo prostší, snáze stanovíme pojem řkouce, že někdo může věřiti, že pořád jest ve snách. A zajisté nelze mu dáti pozitivního důkazu, že nesní, z té prosté příčiny, že žádného důkazu nemožno podati, který by nebyl podán ve snách. Ale začal-li ten člověk zapalovati Londýn a řekne, že hospodyně ho brzo zavolá k snídání, měli bychom ho vzíti a strčiti s jinými logiky na místo, o kterém jsme se za tuto kapitolu mnohokrát zmínili: I ten, kdo nemůže věřiti

ŠILENEC

svým smyslům, i ten, kdo nemůže věřiti než smyslům, jsou šilenci, ale jejich šílenství není dokázáno chybou v jejich argumentaci, avšak zjevným pochybením celého jejich života. Oba se zamkli do skříní, malovaných uvnitř sluncem a hvězdami; oba se nemohou dostat ven, jeden na zdraví a štěstí nebeské, druhý ani na zdraví a štěstí pozemské. Jejich stav jest zcela rozumný; ba v jistém smyslu jest nekonečně rozumný, zrovna tak jako třípeny jest nekonečně okrouhlý. Ale jest to jakási ubohá nekonečnost, jakási nízká a otrocká věčnost. Jest zajímavá všimnouti si, že mnozí moderní, ať skeptikové nebo mystikové, zvolili si za znak jistý východní symbol, jenž jest dobrým symbolem jejich konečné nicoty. Chtějíce naznačiti věčnost, naznačují ji hadem, který má ocas zatočen do tlamy. Jest uchvacující sarkasmus v obrazu této velmi nezáživné krmě. Věčnost materialistických fatalistů, věčnost východních pessimistů, věčnost domýšlivých theosofistů a vyšších scientistů dnešních jest věru velmi dobře znázorněna hadem žeroucím si ocas, svrženým živočichem, který i sám sebe ničí.

Kapitola tato jest čistě praktická a má určití, co právě jest hlavní známkou a hlavním prvkem pomatenosti; můžeme úhrnem říci, že jest to užívání rozumu bez základu, užívání rozumu na prázdno. Člověk začínající mysliti bez prv-

ORTHODOXIE

ních principů se pomate, stává se člověkem začínajícím mysliti na nepravém konci. A na ostatních stránkách pokusíme se objeviti, který konec jest pravý. Ale můžeme závěrem se otázaťi, když tím se lidé pomatou, čím se uchovají ve zdraví? Na konci této knihy doufám dáti definitivní, někteří si pomyslí až příliš definitivní, odpověď. Zatím však jest možno týmž čistě praktickým způsobem dáti povšechnou odpověď, naznačující, co v přítomné lidské historii udržuje lidi zdravými. Mystika udržuje lidi zdravými. Dokud máte tajemství, máte zdraví; ničíte tajemnost, plodíte chorobnost. Prostý člověk vždycky byl zdráv, protože prostý člověk vždycky býval mystik. On připustil přítmí. Vždycky stál jednou nohou na zemi a druhou v pohádce. Vždy si zůstavil volnost pochybovati o svých bozích; ale (v opak dnešním agnostikům) též volnost věřiti v ně. ~~Vždy mu šlo více o pravdu než o důslednost.~~ Kdyby viděl dvě pravdy, jež se zdají sobě odporovati, přijal by obě pravdy a rozpor s nimi. Jeho duchovní zrak jest stereoskopický, jako jeho zrak fysický: vidí dva rozdílné obrazy zároveň a přece vidí tím lépe. Takto vždy věřil, že jest cosi takového jako osud, ale cosi takového jako svobodná vůle též. Takto věřil, že dítky jsou vpravdě královstvím nebeským, ale nicméně že povinny jsou poslouchati království pozemského. Obdivoval

ŠÍLENEC

mládí, protože byl mlád, a stáří, protože nebyl stár. Právě tato rovnováha zjevných odporů byla vši pružností zdravého člověka. Vším tajemstvím mystiky jest, že člověk může pochopiti všecko pomocí toho, čemu nerozumí. Chorobný logik snaží se všecko zjasniti a dodělá se toho, že všecko ztajemní. Mystik ostaví jednu věc tajemnou a všecko ostatní se mu zjasní. Determinista činí theorii příčinnosti zcela jasnou a potom nachází, že nesmí říci „prosím“ služce. Křesťan svolí, aby svobodná vůle zůstala posvátným tajemstvím; ale tím jeho vztahy k služce budou jiskrně a křišťálově jasny. Metá símě dogmatu v ústřední tmě; ale to se rozvětví do všech směrů s oplývajícím přirozeným zdravím. Jako jsme vzali kruh za symbol rozumu a pomatenosti, můžeme vzíti kříž za symbol tajemství i zdraví. Buddhism jest dostředivý, ale křesťanství jest odstředivé; křesťanství vybuchuje. Jestliť kruh svou povahou dokonalý a nekonečný; ale ve svém rozměru jest na vždy upevněn; nikdy nemůže býti větší nebo menší. Ale kříž, ač má ve svém srdci kollisi a rozpor, může rozpínati svých čtvero ramen na vždy, aniž změní svůj tvar. Protože má ve svém středu paradox, může růsti beze změny. Kruh vrací se v sebe a jest svázán. Kříž otvírá svá ramena do čtyř větrův; jest ukazatelem svobodným poutníkům.

ORTHODOXIE

Symbolsy samy jsou též mlhavé hodnoty, když mluvíme o této hluboké látce; a jiný symbol z fyzické přírody vyjádří s dostatek právě místo mystiky před lidstvem. Jedna stvořená věc, na kterou nemůžeme pohlédnouti, jest jedinou věcí, v jejímž světle patříme na vše. Jako slunce v poledne, mystika vysvětluje všecko ostatní planoucím světlem své vítězné neviditelnosti. Intelktualism o sobě jest (v úplném smyslu lidového rčení) „svít měsíční“* ; jestíť to světlo bez žáru, a jest to světlo podružné, odražené mrtvým světem. Ale Řekové měli pravdu, když učinili Apollona bohem obraznosti i zdraví; bylť patronem poesie i patronem léčení. O nutnosti dogmat a určité víry promluvíme později. Ale ta transcendentalita, kterou všickni lidé jsou živi, má v podstatě velmi postavení slunce na obloze. Jsme si ho vědomi jakožto jakéhosi skvoucího zmatku; jest to cosi zářícího i beztvárného, zároveň oslňující světlo i skvrna. Ale kolo měsíce jest jasné a nepochybné, tak se vracející a nevyhnutelné jako kruh Euklidův na školní tabuli. Neboť měsíc jest venkonce rozumný; a měsíc jest otcem náměsíčníkův a dal všem pomatencům své jméno.**

* „Světlo měsíční“ znamenát též po anglicku : ledaco, hloupost, flach.

** Pomatenec totiž sluje anglicky *lunatic*, tedy jakoby náměsíčník. — A. S.

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

Pouliční rčení bývají nejen silna, ale subtilní, neboť slovní obrát často může vylouznouti do skuliny příliš úzké na definování. Rčení jako „vyražen“ nebo „vyšel z barvy“ jako by byl stvořil p. Henry James v nějaké agonii o slovní vystižení. A není tak subtilní pravdy jako pravda denního rčení o člověku majícím „srdce na pravém místě“. Obsahuje ideu o normální proporci; netoliko že jistá funkce existuje, ale jest v správném poměru k jiným funkcím. Touto větou v záporu však by se neobyčejně přesně vyjadřovalo jaksi chorobné milosrdenství a převrácená něžnost nejčelnějších lidí moderních. Kdybych měl, dejme tomu, hezky vyjádřiti charakter p. Bernarda Shawa, nemohl bych se vysloviti přesněji než řeknu-li, že má srdce heroicky široké a ušlechtilé, ale ne srdce na pravém místě. A tak tomu jest s typickou společností naší doby.

Moderní svět není zlý; v některých směrech moderní svět jest až příliš dobrý. Jest pln buj-

ORTHODOXIE

ných a promrhaných ctností. Když náboženská soustava jest roztržena (jako křesťanství bylo roztrženo za reformace), netoliko neřestem jest puštěna uzda. Neřesti jsou zajisté puštěny s uzdy a běhají světem a dělají škodu. Ale ctnosti též jsou puštěny; a ctnosti běhají ještě divěji a dělají strašnější škodu. Moderní svět jest pln starých křesťanských ctností, jež se splašily. Ctnosti se zbláznily, protože byly odloučeny od sebe a potulují se každá sama. Tak někteří vědci pečují o pravdu; a jejich pravda jest nelítostna. Takto někteří humanitáři pracují o milosrdnost; a jejich milosrdnost (s lítostí to pravím) bývá často nepravdiva. Třebas. P. Blatchford útočí na křesťanství, protože se zbláznil jednou křesťanskou ctností: číře mystickou a až nerozumnou ctností bliženské lásky. Má zvláštní myšlenku, že usnadní odpouštění hříchů, řekne-li, že není jakých hříchů odpouštěti. P. Blatchford jest netoliko prvotním křesťanem; jest jediným prvotním křesťanem, kterého by bylo dlužno hoditi lvům. Neboť v jeho věci pohanská žaloba jest vsutku na místě; jeho milosrdenství by znamenalo holou anarchii. On vpravdě jest nepřítelem lidského pokolení — protože jest tak humánní. Za druhý extrém mohli bychom vzíti britkého realistu, který schválně v sobě ubil všecku lidskou zálibu k šťastným povídkám na hojení srdce. Torquemada mučil lidi fysicky pro mravní

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

pravdu. Zola mučil lidi mravně pro fysickou pravdu. Ale v době Torquemadově byl aspoň systém, který do jisté míry mohl způsobiti, aby spravedlnost a pokoj políbily se. Nyní se ani nepokloní. Mnohem však výrazněji než na těchto dvou ukázkách, pravdě a útrpnosti, ukazuje se to na význačném zjevu vymknutí pokory.

Všimneme si zde jen jedné stránky pokory. Pokorou bylo v širokém smyslu míněno krocení zpupnosti a nekonečné žádostivosti člověkovy. On vždy předstihoval své milosti svými nově vymyšlenými potřebami. Právě jeho silné užívání radostí zkazilo mu polovici jeho radostí. Hledaje rozkoše, ztratil hlavní rozkoš; neboť hlavní rozkoší jest překvapení. Z toho se ukázalo, že chce-li člověk svůj svět rozšířiti, dlužno, aby sám sebe umenšoval. I vysoká vidění, nebetýčná města a sřicující se cimbuří jsou výtvořy pokory. Obři, kteří ušlapávají lesy jako trávu, jsou výtvořy pokory. Věže ztrácející se v obloze nad nejvzdálenější hvězdou, jsou výtvořy pokory. Neboť věže nejsou vysoký. dokud na ně nevzhledneme; a obři nejsou obry, nejsou-li větší než my. Všecka tato gigantická obraznost, kteráž jest snad nejsilnější z rozkoší člověkových, jest v jádru zcela pokorna. Jest nemožno bez pokory kochati se něčím — ani pýchou.

Čím však trpíme ode dneška, toť pokora na nepravém místě. Skromnost se uchýlila od

ORTHODOXIE

orgánu ctižádosti. Skromnost se usadila na orgánu přesvědčení, kdež nikdy nebylo její místo. Člověk směl pochybovati o sobě, ale ne pochybovati o pravdě; toto bylo přesně vymíněno. Dnes stránkou, kterou člověk má za pravou, jest ta, které by neměl míti za pravou — on sám. Stránkou, o které pochybuje, jest právě stránka, o které by neměl pochybovati. — Božský Rozum. Huxley hlásal pokoru spokojenou tím, čemu se naučí od Přírody. Ale nový skeptik jest tak pokorný, že pochybuje i o tom, může-li se učiti. Tedy chybili bychom, kdybychom unáhleně řekli, že není typické pokory naší doby. Jest pravá typická pokora naší doby, jenže v praxi jest zhoubnější než nejdivější ponižování asketů. Stará pokora bývala ostruhou, jež bránila člověku, aby se nezastavil; nebyla hřebíkem v botě, bránícím mu, aby nepokročil dále. Neb v staré pokoře člověk pochyboval o svých úsilích, což mu mohlo práci znesnadniti. Nová pokora však vede člověka k pochybování o jeho účelech, což ho přivede k tomu, že ustane vůbec v práci.

Na rohu každé ulice potkáme se s člověkem, který vyslovuje bláznovské a rouhačné tvrzení, že se asi mýlí. Každý den se člověk střetne s někým rkoucím, že zajisté jeho mínění není správnno. Zajisté však jeho mínění jest správnno, sice není jeho míněním. Jsme na cestě k zplození pokolení lidí příliš duchovně skromných,

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

aby věřili v násobilku. Jsme v nebezpečí, že uvidíme filosofy pochybující o zákonu gravitačním, jako by to byla čirá jejich vybájenost. Posměvači staré doby bývali příliš hrdi, aby se dali přesvědčiti; ale tito jsou příliš pokorní, aby se dali přesvědčiti. Tiší dědí zemi: ale moderní skeptikové jsou příliš tiší i na to, aby se hlásili o své dědictví. Právě tato intelektuální zmrtvělost jest naším druhým problémem.

V minulé kapitole jsme jen pozorovali fakt, že všeliké nebezpečí chorobnosti pro člověka pochází spíše z jeho rozumu než z jeho obraznosti. Nemínilo se útočiti na autoritu rozumu; spíše posledním účelem bylo hájiti jí. Rozum potřebuje obhajby. Všechn moderní svět jest ve válce s rozumem; a věž se už kymácí.

Moudří, mnohokrát to bylo řečeno, nevidí odpovědi na záhadu náboženství. Ale zmatkem u našich mudrců není, že nevidí odpovědi, ale že ani nevidí záhady. Jsou jako děti tak nechápaví, že nepozorují nic paradoxního v žertovném tvrzení, že dveře nejsou dveřmi. Moderní svobodomyšlníci mluví, dejme tomu, o autoritě náboženské nejen jako by v ní nebylo rozumu, ale jako by nikdy nebývalo bylo rozumného důvodu pro ni. Nejen že nevidí její filosofické base, nevidí ani její historické příčiny. Náboženská autorita bez pochyby často utiskovala nebo bývala nerozumna; zrovna tak

ORTHODOXIE

jako každý zákonodárný systém (a zejména náš nynější) býval tvrdý a pln kruté necitelnosti. Jest rozumno útočiti na policii, ba jest to slavno. Ale moderní kritikové náboženské autority jsou jako lidé, kteří by útočili na policii, aniž kdy slyšeli o nočních zlodějích. Neboť v tom jest veliké a snadné nebezpečí lidskému duchu: nebezpečí tak skutečné jako noční zlodějství. Proti tomu vztyčena byla náboženská autorita, ať správně nebo chybně, za hradbu. A něco proti tomu vztyčiti jistě jest potřebí, nemá-li naše pokolení býti povaleno.

Tímto nebezpečím jest, že lidský rozum má volnost i sám sebe zničiti. Jako jedno pokolení by mohlo zabrániti zrození pokolení budoucího tím, kdyby všickni vstoupili do kláštera nebo poskákali do moře, zrovna tak jedna vrstva myslitelů může do jisté míry zabrániti dalšímu myšlení, učíc mladou generaci, že jakékoliv lidské myšlení nemá ceny. Jest jalovo mluvíti pořád o alternativě rozumu a víry. Rozum sám jest látkou víry. Vzbuzujeme víru, tvrdíme-li, že naše myšlenky jsou v nějakém vztahu k realitě vůbec. Jste-li čirými skeptiky, povinni jste dáti sobě dříve nebo později otázku: „Proč by *co-koliv* mělo vésti k správnému konci, i observace a dedukce? Proč dobrá logika neměla by tak sváděti jako špatná? Obě dvě jsou hnutími v mozku zdivočelé opice. Mladý skeptik říká:

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

„Mám právo myslet za sebe.“ Ale starý skeptik, skeptik úplný, říká: „Nemám práva myslet za sebe. Nemám vůbec práva myslet.“

Jest jedna myšlenka, jež zaráží myšlení. Jest to jediná myšlenka, která by měla být zaražena. Jest to nejkrajnější zlo, proti kterému všechna náboženská autorita byla namířena. Ukazuje se jediné na konci dob dekadentních jako naše: a již p. H. G. Wells vztyčil její prapor zkázy věstící; napsal stkvostný kousek skeptiky, nazvaný „Pochybnosti o nástroji“. V ní bere v pochybnost mozek a snaží se vymýtiti všechnu realitu ze všech svých tvrzení, minulých, nynějších i budoucích. Ale právě proti té vzdálené zkáze byly původně ustaveny a pořádány všechny vojenské systémy v náboženství. Kreda a křížové výpravy, hierarchie a strašná pronásledování nebyly organisovány, jak se nevědomě říká, na potlačení rozumu. Byly organisovány na obranu rozumu. Vědělo se slepým instinktem, že bere-li se něco zběsile v pochybnost, rozum možno vzítí první. Autorita kněží rozhřešovati, autorita papežův definovati autoritu, ba i autorita inkvizitorův zastrašovati, to vše byly jen skryté obrany, vystavené kolem jedné ústřední autority, nedokázatelnější, nadpřirozenější než všechny ostatní — člověkovy autority myslet. Víme nyní, že tomu tak jest; nemáme omluvy, bychom toho nevěděli. Slyšíme totiž, jak skepse

ORTHODOXIE

prolamuje starý kruh autorit, a zároveň vidíme, jak rozum se kolísá na svém trůně. Pokud zmizelo náboženství, mizí rozum. Jsouť rozum i náboženství stejně základní a autoritativní. Jsou metodami důkazu, které samy nemohou býti dokázány. Potírajíce ideu Boží autority, potřeli jsme zširoka ideu autority lidské, která nám zaručuje výpočet při nezkráceném dělení. S dlouhou a trpělivou námahou usilovali jsme sraziti mitru člověka pontifikálního; a jeho hlava padla s ní.

Aby toto tvrzení nebylo nazváno lehkomyšlným, jest snad žádoucí, byť trapno, zběžně přehlédnouti hlavní moderní formy myšlení, které mají tento účinek, že myšlení zarážejí. Materialism a theorie, že vše jest osobní illusí, mají poněkud takový účinek; neboť jest-li mysl mechanická, myšlení nemůže býti valně vzrušující, a jest-li kosmos nereálný, není o něm čeho mysliti. Ale v tomto dvojím účinek jest nepřímý a pochybný. Někdy bývá přímý a jasný; najmě v té theorii, jež se obecně nazývá evolucí.

Evoluce jest dobrou ukázkou té moderní intelligence, která ničíc všecko, ničí sama sebe. Evoluce jest buď nevinným vědeckým definováním, jak jisté pozemské věci vznikly; nebo jest-li něčím nad to, jest útokem na myšlení samo. Ničí-li evoluce všecko, neničí náboženství, ale racionalism. Znamená-li evoluce prostě, že

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

jistá pozitivní věc řečená opice ponenáhlu se proměnila v pozitivní věc řečenou člověk, nemá v sobě ostnu ani pro člověka nejpřísněji orthodoxního; neboť osobní Bůh mohl zrovna tak tvořiti věci pomalu jako rychle, zejména byl-li, jako Bůh křesťanský, mimo čas. Ale znamená-li něco víc, znamená, že není ničeho takového jako opice, jež by se měnila, a ničeho takového jako člověk, ve kterého by se měnila. Znamená, že není nic takového, jako „něco.“ Při nejlepším jest jen jedno něco, a to záplava všeho a všeličeho. Toť útok nikoliv na víru, ale na mysl: nemůžete mysliti, není-li nač mysliti. Nemůžete mysliti, nejste-li odloučeni od subjektu myšlení. Descartes pravil: „Přemýšlím, tudíž jsem.“ Filosof evoluční obrací tento epigram a vyslovuje jej záporně. Praví: „Nejsem, tudíž nemohu mysliti.“

Pak jest opačný útok na myšlení: útok p. H. G. Wellsa, když dokazuje, že každá zvláštní věc jest „jediná“ a že není vůbec kategorií. To též přivádí čirou zkázu. Myšlení znamená spojování věcí a přestává, nelze-li jich spojovati. Ani skoro netřeba říkati, že tento skepticism, zakazující myšlení, nezbytně zakazuje i řeč; člověk nemůže otevřítí úst a neodporovati tomu. Když tedy p. Wells praví (jako kdesi pravil), „všecky stolice jsou zcela různé,“ vyjadřuje netoliko nesprávné tvrzení, ale rozpor v termínech. Kdyby

ORTHODOXIE

všecky stolice byly zcela různé, nemohli byste o nich říci „všecky stolice.“

Příbuzna těm jest falešná theorie pokroku, jež tvrdí, že měníme měřítko místo abychom se snažili vyjít z měřítka. Často slýcháme třeba, že „Co v jednom věku jest správně, v druhém bývá chybné.“ Toť zcela rozumno, znamená-li to, že jest jistý pevný cíl, a že jistými methodami se ho v jedněch dobách dospěje, v jiných nedospěje. Touží-li, řekněme, ženy býti elegantními, v jedné době se snad zdokonalují tloustnouce, v jiné době hubeníce. Ale nemůžete říci, že se zdokonalují, když upustí od přání býti elegantními a pojmu přání býti obdélníkovými. Změní-li se vzor, kterak jest možno zdokonalování, naznačené vzorem? Nietzsche se vytasil s pošetilou myšlenkou, že kdysi lidé považovali za dobré, co my nyní nazýváme zlým; kdyby tomu tak bylo, nemohli bychom mluvit o předstížení jich nebo nedostížení. Kterak můžete dohonit Jonesa, když jdete jiným směrem? Nemůžete se přítí, zda jistí nešťastní jsou více čím dál nešťastnější nežli jiní jsou čím dál šťastnější. Bylo by to jako přítí se, zda Milton byl puritánštější než vepř jest tlustý.

Jest pravda, že člověk (hloupý člověk) mohl by si i samu změnu učiniti cílem nebo ideálem. Ale jsouc ideálem, i změna stává se nezměnitelnou. Chce-li ctitel změny ocenit svůj vlastní

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

pokrok, povinen jest býti vážně oddán ideálu změny; nesmí začínati veselých záletů s ideálem monotonnosti. Pokrok sám nemůže pokračovati. Jest slušno poznamenati mimochodem, že když Tennyson vítal bujně a poněkud měkce ideu nekonečných proměn ve společnosti, instinktivně užil metafory, která napovídá jakousi uvězněnou omrzeloš. Napsal:

„Krouží věčně, světe veliký, vyrýváje harmonické rýhy změny.“

Myslil i o změně jako o nezměnitelné rýze; a tak tomu jest. Změna jest nejužší a nejtvrďší rýhou, do které se člověk může dostatí.

Nejdůležitější však jest v tom, že tato základní idea měnlivosti vzorů jest jednou z věcí, jež činí myšlení o minulosti nebo budoucnosti prostě nemožným. Theorie úplné změny vzorů v lidské historii netoliko nás zbavuje záliby, bychom ctíli své otce; zbavuje nás i nejmodernější a nejaristokratičtější záliby pohrdati jimi.

Tento holý součet sil, které ničí myšlení v naší době, nebyl by úplný bez nějakého poukázání na pragmatismus; neboť ačkoliv jsem zde užil a měl bych všude hájiti metody pragmatické jakožto přípravné vůdkyně k pravdě, jest jistá extrémní aplikace její, při které jest vymýcena veškera pravda. Moje mínění možno vyjádřiti zkrátka takto. Souhlasím s pragma-

ORTHODOXIE

tisty, že zřejmě objektivní pravda není ještě vším; že jest jakási autoritativní potřeba věřit věci, jichž jest nutně potřebí lidskému duchu. Ale já pravím, že jednou z těch nutných věcí jest právě víra v objektivní pravdu. Pragmatista káže člověku mysliti, nač nutno mysliti, a nikdy nemysliti a nikdy nevzpomínati na Absolutno. Ale právě jednou z věcí, na které mu jest nutno mysliti, jest Absolutno. Tato filosofie jest jakýmsi slovním paradoxem. Pragmatism jest věcí lidských potřeb; a jednou z prvních lidských potřeb jest býti o něco více než pragmatistou. Krajní pragmatism jest zrovna tak nelidský jako determinism, na který tak mocně útočí. Determinista (jenž, bychom mu dali za právo, neosobuje si, že jest lidskou bytostí) dělá nesmysl z lidského smyslu pro skutečnou volbu. Pragmatista, jenž hlásá, že jest v první řadě lidský, dělá nesmysl z lidského smyslu pro skutečný fakt.

Abychom shrnuli svou dosavadní při, můžeme říci, že v nejcharakterističtějších běžných filosofiích jest netoliko rys manie, ale rys sebevražedné manie. Úplný pochybovatel vrazil hlavou do hranic lidského myšlení; a roztránil myšlení. Proto jsou tak nicotny výstrahy člověka ortodoxního i chlouby pokročilého o nebezpečném dětství svobodného myšlení. Nehledíme v tvář dětství svobodného myšlení, ale

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

starobě a poslednímu rozsutí volného myšlení. Zbytečně biskupové a zbožné paruky rozvažují, jaké strašné věci nastanou, až divoký skepticism nabude moci. Už nabyl moci. Zbytečně výmluvní atheisté hovoří o velikých pravdách, jež budou zjeveny, dočkáme-li se začátku volného myšlení. Dočkali jsme se konce. Nemá už o čem pochybovati; pochybovalo už samo o sobě. Nemůžete si pomyslíti úžasnějšího vidění než vidění města, ve kterém se lidé ptají sami sebe, mají-li jakou osobnost. Nemůžete si pomyslíti skeptičtějšího světa nežli ten, ve kterém lidé pochybují, jest-li to svět. Jistotně bylo by dospělo rychleji a zřejměji svého úpadku, kdyby se nebylo jaksi popletlo aplikací neobhájitelných zákonův o rouhání, a absurdní pretencí, že moderní Anglie jest křesťanská. Ale bylo by dospělo úpadku ať tak či onak. Bojovní atheisté bývají vždy nespravedlivě stíháni; ale spíše proto, že jsou starou minoritou, nežli že jsou novou. Svobodné myšlení vyčerpalo samo svou svobodu. Jest zmořeno samo svým úspěchem. Když nějaký horlivý svobodný myslitel vítá nyní filosofickou svobodu jako červánky, jest jen podoben tomu muži v Marku Twainovi, který vyšel zahalen nočními houněmi podívat se na východ slunce, a bylo zrovna viděti, jak zapadá. Když některý polekaný farář pořád běduje, jak bude hrozně, jestliže tma volného myšlení se

ORTHODOXIE

rozšíří, můžeme mu odpovědět jen vznešenými a mocnými slovy p. Bellocovými: „Nerozčilujte se, prosím vás, vzrůstem sil, které jsou již v rozkladu. Domníval jste se omylem, že jest hodina večerní; už jest ráno.“ Nezbylo nám už otázek, na které bychom se ptali. Hledali jsme otázky v nejtímavějších koutech a na nejdivočejších vrších. Našli jsme všechny otázky, jež možno nalézt. Jest čas, abychom ustali ohlížeti se po otázkách a začali hledati odpovědi.

Ale ještě slovíčko třeba dodati. Na začátku tohoto přípravného a negativního nástinu jsem pravil, že náš rozvrat myšlení byl způsoben zdivočením rozumu a nikoli zdivočením fantasmie. Člověk se nezblázní, když dělá sochu vysokou na míli, ale může se zblázniti, když ji myslí ve čtverečných palcích. Nuže jedna škola myslitelův to poznala a vrhla se na to jakožto na možnost, jak obnoviti pohanské zdraví světa. Oni vidí, že rozum ničí, ale Vůle, říkájí, tvoří. Poslední autoritou prý jest vůle, nikoliv rozum. Nejvyšším bodem není, proč si člověk žádá té neb oné věci, ale fakt, že si jí žádá. Nemám místa, abych stopoval nebo vykládal tuto filosofii Vůle. Vznikla asi skrze Nietzscheho, který hlásal cosi takového, co se nazývá egoismem. To však bylo celkem prostoduché, neboť Nietzsche popřel egoism prostě tím, že jej kázal. Kázati něco, to znamená vzdáti se toho. Nejdříve egoista nazývá

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

život válkou bez milosrdenství, a potom způsobí ten největší možný zmatek, že učí své nepřátele válčiti. Hlásati egoism, toť praktikovati altruism. Ale ať jakkoliv to mínění vzniklo, v běžné literatuře jest dosti obyčejno. Hlavní obranou těchto myslitelů bývá, že nejsou mysliteli; jsou prý tvůrci. Říkají, že volba sama jest něčím božským: Proto p. Bernard Shaw útočil na starou ideu, že měřítkem, dle něhož posouditi možno činy člověkovy, jest žádost štěstí. On praví, že člověk nejedná pro své štěstí, ale ze své vůle. Neříká: „Povidlí mě učiní šťastným,“ nýbrž: „Já chci povidlí.“ A v tom všem ostatní ho následují s ještě větším nadšením.) Pan John Davidson, pozoruhodný básník, jest tím tak vášnivě vzrušen, že ho to dohání psáti prosu. Vydává krátkou hru s neobyčejně dlouhými předmluvami. U p. Shawa toto jest dosti přirozeno, neboť všechny jeho hry jsou předmluvami; p. Shaw jest (tuším) jediným člověkem na zemi, který nikdy nepsal poesie. Ale že p. Davidson (jenž umí psáti znamenitou poesii), psal místo ní úmornou metafysiku na obranu této nauky o vůli, ukazuje, že tato nauka o vůli ovládla lidi. I p. H. G. Wells mluvil z polovice její řečí; pravil, že by člověk měl zkoumati činy ne jako myslitel, ale jako umělec, říká: „*Cítím*, že tato křivka jest správná,“ nebo „že tato *má* jíti takto.“ Všichni jsou vzrušeni; a vědí proč. Myslí si totiž, že touto naukou

ORTHODOXIE

o božské autoritě vůle bude jim možno vyraziti z odsouzené tvrze racionalismu. Myslí, že vyvážnou.

Ale nevyvážnou. Tato čirá chvála chtění končí se týmž rozsutím a prázdnotou jako čirá honba za logikou. Zrovna tak jako úplně svobodné myšlení zavírá v sobě pochybování i o myšlení, tak přijetí čirého „volení“ paralyzuje vskutku vůli. Pan Bernard Shaw nepostřehl asi skutečného rozdílu mezi starým požitkářským zkumadlem rozkoše (nejapným zajisté a snadno nesprávným) a tím, které sám nabízí. Rozdíl mezi zkumadlem štěstím a zkumadlem vůlí jest prostě ten, že štěstí jest zkumadlem, vůle není. Můžete disputovati, zda něčí čin, když skočil se skály, směřoval k štěstí; nemůžete však disputovati, zda vyplynul z vůle. Zajisté že vyplynul. Můžete velebiti ten či onen čin řkouce, že byl zamýšlen, aby přinesl rozkoš nebo muku, kterouž jest objevení pravdy nebo spasení duše. Ale nemůžete velebiti nějakého činu proto, že ukazuje vůli; nebo tím byste pravili jediné to, že jest to čin. Tímto velebením vůle nemůžete vpravdě voliti jednu cestu jakožto lepší než druhou. A přece zvoliti jednu cestu jakožto lepší než druhou, toť pravá definice vůle, kterou velebíte.

Kult vůle jest popřením vůle. Diviti se pouhé volbě, toť jest nechtíti voliti. Přichází-li na

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

mne p. Bernard Shaw a dí mně: „Chtějte něco,“ toť zrovna tolik, jako by řekl: „Nesejde mi na tom, co chcete,“ a toť zrovna tolik, jako by řekl: „V podstatě nemám vůle.“ Nemůžete se podívat vůli vůbec, protože podstatou vůle jest, že jest částečna. Znameníť anarchista jako p. John Davidson cítí jakési roztrpčení proti všední morálce, a proto vzývá vůli — vůli k čemukoliv. On chce humanitě, jen aby něčemu chtěl. Ale humanita čili člověčenstvo chce něčemu. Chce všední morálce. On brojí proti zákonu a káže nám, abychom zvolili něco nebo cokoliv. Ale my jsme zvolili něco. Zvolili jsme zákon, proti kterémuž on brojí.

Všichni ctitelé vůle, od Nietzscheho do p. Davidsona, jsou vskutku zcela prázdni volby, chtění. Nemohou voliti, nemohou chtíti, stěží mohou si přát. Žádá-li si kdo důkazu na to, přesnadno jest naléztí jej. Nalezne se v tomto faktu: oni vždy mluvívají o chtění jakožto o něčem rozpínajícím a vyrážejícím. Ale jest tomu zrovna obráceně. Každý akt vůle jest aktem sebeomezování. Žádám-li si činu, žádám si omezení. V tom smyslu každý akt jest aktem sebeobětování. Volíte-li něco, zamítáte všecko ostatní. Ta námitka, kterou mužové této školy dávali proti aktu sňatku, jest vskutku námitkou proti každému aktu. Každý akt jest neodvolatelným výběrem a vyloučením. Jako když se ženíte s jednou ženou,

ORTHODOXIE

vzdáváte se všech ostatních, zrovna tak dávajíce se jednou cestou jednání, vzdáváte se všech ostatních cest. Stáváte-li se králem Anglie, vzdáváte se místa obecního sluhy v Bromptonu. Jdete-li do Říma, obětujete bohatě suggestivní život ve Wimbledonu. Právě existencí této negativní a omezující stránky vůle hovory anarchistických ctitelů vůle ponejvíce bývají o maličko lepší než nesmysl. Pan John Davidson nám třeba praví, že neuznává slova „Nesmíš“; ale jest zcela jasno, že „Nesmíš“ jest toliko jedním z nezbytných dodatků na slovo „Chci“. „Chci na průvod lord-mayorský, a ty mi nesmíš brániti.“ Anarchism nás zaklíná, abychom byli smělymi tvůrčími umělci a nedbali zákonů ani mezí. Ale jest nemožno býti umělcem a nedbati zákonův a mezí. Umění jest omezováním; podstatou každého obrazu jest rámeček. Kreslíte-li žirafu, povinni jste nakresliti ji s dlouhým krkem. Držíte-li se ve své tvůrčí smělosti svobody nakresliti žirafu s krátkým krkem, objevíte, že nemáte svobody kresliti žirafu. Jakmile vstoupíte do světa faktů, vstupujete do světa mezí. Můžete věci uvolniti od zákonů nevlastních nebo nahodilých, ale nikoliv od zákonů jejich přirozenosti. Můžete, chcete-li, sprostiti tigra jeho klece, ale ne pruhů na jeho kůži. Nesprostujte velblouda břemene jeho hrbu: sprostili byste ho, že by už nebyl velbloudem. Nepočínejte si jako demagog, po-

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

vzbuzující trojúhelníků, aby se prolámali ze žaláře svých tří stran. Proláme-li se trojúhelník ze svých tří stran, jeho život dospěje žalostného konce. Kdosi napsal dílo nazvané „Lásky trojúhelníků“; nečetl jsem ho, ale jsem jist, že byli-li trojúhelníkové kdy milováni, byli milováni pro svou trojúhelnost. A tak tomu jest jistotně i s uměleckou svobodou, jež jest s jistých stránek nejrozhodnějším vzorem čiré vůle. Umělec miluje svá omezení; v nich tkví to *něco*, jež tvoří. Malíř jest rád, že plátno jest rovné. Sochař jest rád, že hlína jest bezbarvá.

Není-li tento bod jasný, historický příklad jej osvětlí. Francouzská revoluce byla vskutku něčím heroickým a rozhodným, protože Jakobíni chtěli něco určitého a omezeného. Žádali demokratických svobod, ale též všech demokratických vet. Přáli si míti hlasy a ne míti tituly. Republikanism má asketickou stránku ve Franklinovi nebo Robespierrovi zrovna tak, jako expansivní stránku v Dantonovi nebo ve Wilkesovi. Proto vytvořili dílo pevné substance a formy, poměrnou sociální rovnost a selský blahobyť ve Francii. Ale od té doby revoluční nebo spekulativní smýšlení evropské zesláblo strachem z každého návrhu pro meze toho návrhu. Liberalism se zvrhl v liberalitu. Pokusili se změnit sloveso „revolucionisovati“ z přechodného v nepřechodné. Jakobín by vám byl pověděl

ORTHODOXIE

netoliko systém, proti kterému brojí, ale (což jest závažnější) systém, proti kterému nebrojí, systém, kterému důvěřuje. Ale moderní odbojník jest skeptik, a úplně nechce důvěřovati ničemu. Nemá loyality, proto ani nemůže býti opravdovým revolucionářem. Jeho pochybování o všech věcech ukazuje se tehdy, když má něco odsouditi. Neb každé odsuzování má do sebe nějakou mravní nauku; a moderní revolucionista pochybuje netoliko o instituci, kterou odsuzuje, ale i o nauce, kterouž ji odsuzuje. Tak on píše knihu, ve které si stýská, že vládní tyranství uráží cudnost žen, a potom napíše jinou knihu (o pohlavní otázce), ve které ji uráží sám. Klne sul-tánu, protože křesťanská děvčata pozbývají panenství, a potom klne p. Grundymu, že si je uchovávají. Jsa politikem, provolává, že válka jest mařením života, a potom jsa filosofem, že všecek život jest mařením času. Ruský pessimista útočí na policistu, že vraždí mužíka, a potom nejvyššími filosofickými principy dokazuje, že by mužík se měl zavraždit sám. Někdo odsuzuje sňatek jako lež a potom odsuzuje aristokratické prostopášníky, že jej pojmají za lež. Nazývá národní prapor hračkou, a potom haní utiskovatele Polska a Irska, že zavrhli tu hračku. Člověk této školy nejdříve jde na politickou schůzi, kdež naříká, že s divochy se nakládá, jako by byli zvířaty; potom vezme klobouk a hůl a jde zase na

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

schůzi vědeckou, kdež dokazuje, že opravdu jsou zvířaty. Zkrátka moderní revolucionista jsa nekonečným skeptikem, vždy podkopává své vlastní podkopy. Ve své knize o politice útočí na lidi, že šlapou po morálce; ve své knize o ethice útočí na morálku, že šlape po lidech. Proto moderní člověk revolty stal se prakticky bezcenným pro všechny účely revolty. Broje proti všemu, pozbyl práva brojiti vůbec proti něčemu.

Možno dodati, že tutéž prázdnotu a týž bankrot pozorujeme ve všech prudkých a ukrutných typech literárních, zejména v satyře. Satyra může býti bláznivá a anarchická, ale bývá vždy založena na uznání nějaké povýšenosti jedněch věcí nad jinými; uznává vzor. Když malí hoši na ulici se smějí flouštce nějakého vzácného žurnalisty, nevědomky se přidržují vzoru řecké kultury. Dovolávají se mramorového Apollona. A zvláštní zmizení satyry z naší literatury jest ukázkou, že vášnivosti vadnou nemajíce principu, pro který by se rozvášňovaly. Nietzsche měl jakýsi přirozený talent pro sarkasmus; mohl se pošklebovati, ač se nemohl smáti; ale v jeho satyře bývá vždy cosi bez těla a bez váhy prostě proto, že není podepřena nějakou obecnou morálkou. On sám jest převrácenější než všecko, co kárá. Ale Nietzsche ovšem velmi dobře slouží za typ toho celkového nezdaru abstraktní násilnosti. Změknutí mozku, které ho na konec po-

ORTHODOXIE

stihlo, nebylo fyzickou nahodilostí. Kdyby Nietzsche nebyl skončil zpitoměním, nietzscheism by skončil zpitoměním. Přemýšlení v izolaci a s pýchou končí zblbnutím. Každému, kdo nechce, aby mu změklo srdce, nutně na konec změkne mozek.

Tento poslední pokus uniknouti intelektualismu končí se intelektualismem a tudíž smrtí. Útok selhal. Vášnivý kult nezákonnosti a materialistická úcta k zákonu vycházejí stejně na prázdno. Nietzsche leze na závratné hory, ale na konec vychází na Tibetě. Posadí se vedle Tolstého na půdě ničeho a Nirvány. Žádný z nich neví, kudy kam — jeden poněvadž nesmí po ničem chmatnouti, druhý poněvadž nesmí nic pustiti a nechmatnouti po tom. Vůle tolstojská zmrzla budhistickým instinktem, že všecko speciální konání jest chybou. Ale vůle nietzschejská zrovna tak zmrzla jeho míněním, že všecko speciální konání jest dobré, neboť jest-li všecko speciální konání dobré, žádné není speciální. Oba stojí na rozcestí, a jeden nenávidí všech cest, druhému se líbí všechny cesty. Závěrek jest — ovšem, některých věcí není nesnadno se domyslíti. Stojí oba na rozcestí.

Zde končím (Bohu díky) první a nejtrapnější práci této knihy — zběžný přehled moderního myšlení. Nyní budu nastiňovati životní názor, který snad nezajímá mého čtenáře, ale který každým způsobem zajímá mne. Předě mnou,

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

když zavírám tuto stránku, leží hromada moderních knih, jež jsem za tím účelem přelistoval — hromada duchaplnosti, hromada marnosti. V postavení, ve kterémž právě jsem, mohu viděti neodvratnou zkázu filosofie Schopenhauerovy a Tolstého, Nietzscheovy a Shawovy, tak jasně jako neodvratnou srážku vlaků viděti z balonu. Všecky jsou na cestě v prázdnotu blázince. Neboť šílenství možno definovati jakožto užívání duchovní činnosti až do toho stupně, kdy dospěje mentální bezradnosti: a ony už jí skorem dospěly. Kdo si myslí, že jest ze skla, myslí ke zkáze myšlení, neboť sklo nemůže mysliti. Tak i kdo nechce nic zamítnouti, chce zkáze vůle; neboť vůle jest nejen volbou něčeho, ale i zamítnutím téměř všeho. A jak přebírám a listuji duchaplné, podivuhodné, únavné a zbytečné moderní knihy, titul jedné z nich upoutává mé oči. Jest nadepsána „Jeanne d'Arc“ od Anatola France. Jen jsem do ní mžikl, ale jediné mžiknutí stačilo, aby mi připomenulo Renanův „Život Ježíšův“. Má tutéž zvláštní metodu uctivé skepse. Zlehčuje nadpřirozené historie, jež mají jakýsi základ, a prostě vypravuje přirozené historie, které nemají základu. Poněvadž nemůžeme věřiti tomu, co světec konal, domýšlíme se věděti přesně, co cítil. Ale nezmiňuji se tu o té ni oné knize, abych ji kritoval, ale protože nahodilá spojitost jmen připomenula

ORTHODOXIE

mi dva úžasné obrazy zdraví a jasnosti, které všemi knihami přede mnou ležícími jsou zneuctívány. Johanna z Arku neuvízla na rozcestí, ani zavrhováním všech cest jako Tolstoj, ani přijímáním všech jako Nietzsche. Ona zvolila cestu a projela jí jako blesk. A Johanna, když se mi naskytá o ní mysliti, měla v sobě vše, co bylo pravého v Tolstém i v Nietzscheovi, ba i vše, co bylo snesitelného v nich obou. Přemýšlel jsem o všem, co jest vznešeného v Tolstém, o zálibě v prostých věcech, zvláště ve prosté soucitnosti, ve skutečnostech světa, o jeho úctě k chudému, vážnosti k shrbeným žádům. Johanna z Arku měla to všecko a k tomu něco velikého nádavkem, že ona zakoušela chudoby zrovna tak, jako se jí podivovala, kdežto Tolstoj jest jen typickým aristokratem, pokoušejícím se vyzpytovat její tajemství. A potom jsem přemýšlel o všem, co bylo smělého a hrdého a pathetického v ubohém Nietzscheovi, a o jeho nepřátelství k prázdnotě a bojácnosti naší doby. Přemýšlel jsem o jeho volání po ekstatickém vyvážení nebezpečí, o jeho lačnosti, aby viděl vyřítiti se mračno velikých koní, o jeho volání do zbraně. Nuže Johanka z Arku měla to vše, a zase s tím rozdílem, že ona nevelebila bojův, ale bojovala. Víme, že se nelekala armády, zatím co Nietzsche, pokud víme, lekal se krávy. Tolstoj vychvaluje venkovana, ona byla venko-

SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ

vanka. Nietzsche jen velebí válečníka, ona byla válečnicí. Ona je překonává i v jejich antagonistických ideálech: byla laskavější než jeden, násilnější než druhý. Ale byla osobou dokonale praktickou, která něco dělala, zatím co oni jsou vášnivými mysliteli, kteří nedělají nic. Bylo nemožno, aby se mi nekmítla mozkem myšlenka, že ona a její víra mají do sebe jakési tajemství mravní jednoty a užitečnosti, jež bylo ztraceno. A s tou myšlenkou také mohutnější a kolosální postava jejího Mistra přešla jevištěm mých myšlenek. Táž moderní nesnáze, jež zatemnila podstatu osobnosti, líčené Anatolem Francem, zatemnila též podstatu osobnosti, již vylichuje Ernest Renan. Renan též oddělil soucitnost svého reka od bojovnosti svého reka. Renan dokonce vylicil spravedlivé rozhořčení nad Jerusálemem jakožto pouhé nervové shroucení po idyllických nadějích Galileje. Jako by byla nesrovnalost mezi tím, když někdo má lásku k člověčenství a nenávisť k nečlověčství. Altruisté jemnými, slabými hlásky odsuzují Krista jakožto egoistu. Egoisté (ještě jemnějšími a slabšími hlásky) Ho odsuzují co altruistu. V našem nynějším ovzduší takové sudilkování jest dosti pochopitelné. Lásky heroova jest strašnější nežli nenávisť tyranova. Nenávisť heroova jest šlechetnější než láska Filanthropova. Jest to mohutná a heroická zdravost, z níž moderní mohou sbírat

ORTHODOXIE

jen drobty. Jest to gigant, z něhož vidíme jen osekané ruce a nohy choditi po světě. Roztrhali duši Kristovu na ubohé proužky, označené tabulkami egoismus a altruismus, a jsou stejně pomateni jeho šílenou velebností jako jeho šílenou něžností. Rozdělili sobě roucha jeho a o jeho oděv metali los; ač byla sukně nesšívaná, od vrchu všecka veskrze setkaná.

ETHIKA ŘÍŠE POHÁDKOVÉ

Když majitel obchodu káře idealism svého krámského hochy, bývá to obyčejně takováto řeč: „Ah, ano když jest člověk mlád, mívá ty abstraktní ideály a ty zámky ve vzduchu; ale v mužném věku rozplynou se všecky jak obláčky, a člověk přichází k víře v praktickou politiku, aby užíval ústrojí, jež se mu nabízí, a šel se světem tak, jak svět jest.“ Takto aspoň ctihodní a lidumilní staří páni, kteří nyní jsou ve svých ctných hrobech, mluvivali mně, když jsem byl chlapcem. Ale od té doby jsem vyrostl a objevil jsem, že ti lidumilní staří páni lhali. Událf se mi pravý opak toho, co předpovídali. Pravili, že se pustím svých ideálův a uvěřím v metody praktických politikův. Ale nikterak jsem se nepustil svých ideálův; moje víra v základech jest zrovna taková jako bývala vždy. Ale co jsem ztrafil, svou starou dětinou víru v praktickou politiku. Pořád jsem tolik zaujat, jako jsem býval, bitvou armaggedonskou; ale nejsem tolik zaujat všeobecným hlasováním. Jako dítě vyskakoval jsem

ORTHODOXIE

mamince na klín, jen když se o něm zmínili. Nikoli; vidění jest pořád pevné a spolehlivé. Vidění jest vždy skutečností. Ale realita bývá často klamem. Tolik jako vždy, více než kdy jindy věřím v liberalism. Ale byla to růžová doba nevinnosti, kdy jsem věřil v liberály.

Beru tuto ukázkou jedné z trvajících věr, protože když mám nyní naznačiti základy své osobní spekulace, toto možno asi považovati za jedinou pozitivní směrnicí. Byl jsem vychován v liberála a vždy jsem věřil v demokracii, v elementární liberální nauku o lidstvu, jež samo sobě vládne. Shledává-li někdo tuto větu mlhavou a otřepanou, zastavil bych se jen na chvíli a vysvětlil bych, že princip demokracie, jak já mu rozumím, možno určiti dvěma thesemi. První jest tato: že společné věci všech lidí jsou důležitější než věci zvláštní některým lidem. Obvyčné věci jsou hodnotnější než mimořádné, ba jsou mimořádnější. Člověk jest něčím vznešenějším než lidé; něčím zvláštnějším. Dojem záračnosti člověčenství měl by nám býti vždy živoucnější než všeliké zázraky moci, rozumu, umění nebo kultury. Prostý dvounohý člověk, takový jak jest, měl by buditi pocit něčeho více srdcervoucího než jakákoliv hudba, a více překvapujícího než jakákoliv karrikatura. Smrt jest ještě tragičtější než smrt vyhladováním. Míti nos jest komičtější než mítí normanský nos.

ETHIKA POHÁDKY

Toto jest prvním principem demokracie: že podstatnými věcmi u lidí jsou věci, které drží pospolitě, a nikoli věci, které drží každý sám. A druhý princip jest prostě tento: že politický instinkt nebo žádost jest jednou z těch věcí, jež drží pospolitě. Zamilovati se jest poetičtější nežli pustiti se do poesie. Demokratickou zásadou jest, že vláda (příspěvní k pořádání třídy) jest něčím jako zamilovati se a nikoli psáti verše. Není analogickou hraní na varhany, malování na pergamentu, objevování Severního Pólu (tomu úskočnému obyčejí) nebo natáčení objektivu, jsme-li královským astronomem, a podobně. Neboť nechceme, aby kdo tyto věci vůbec dělal, leč umí-li je dobře. Jest to cosi obráceně analogického tomu, aby každý si psal svá milostná psaní a utíral svůj nos sám. Chceme, aby tyto věci každý si dělal sám, i když jich neumí. Nedokazují zde pravdivosti té neb oné z těchto koncepcí: vím, že někteří moderní požadují, aby jejich ženy vybrány byly učenci, a brzy snad, což já vím, budou žádati, aby jim nos utíraly chůvy. Pravím jen, že lidstvo uznává tyto universální lidské funkce, a vládu demokratických tříd mezi nimi. Zkrátka, demokratická víra jest taková: že nejstrašněji závažné věci dlužno zřizovati obyčejným lidem samým — snoubení pohlaví, výchovu mládeže, státní zákony. Toto jest demokracie; a v tu jsem vždycky věřil.

ORTHODOXIE

Ale jest něco, čeho jsem nikdy od malička nemohl pochopiti. Nikdy jsem nemohl pochopiti, kde lidé sebrali myšlenku, že demokracie se nějak přičí tradici. Jest zřejmo, že tradice jest jen demokracií rozpiatou časem. Jest to důvěřování souhlasu obecných lidských hlasů více než nějakému osamělému nebo libovolnému dokumentu. Kdo cituje nějakého německého historika proti tradici Katolické Církve třebas, dovolává se rovnou aristokracie. Dovolává se superiority jednoho znalce proti mohutné autoritě zástupu. Jest snadňounko prohlédnouti, proč legenda požívá a měla by požívat větší vážnosti než kniha dějepisná. Legenda bývá obyčejně vytvořena většinou lidu vesnického, která jest duchovně zdráva. Knihu obyčejně napíše jediný člověk z dědiny, který jest blázen. Ti, kdož vyčítají tradici, že lidé v minulosti byli nevědomí, ať jdou a vyčítají to v Karltonském Klubu zároveň s vyjádřením, že hlasující voliči nízkých vrstev jsou nevědomci. Připisujeme-li veliký význam mínění obyčejných lidí v jednomyslnosti, když běží o věci denní, není příčiny, abychom si ho nevážili, když jde o historii nebo báji. Tradici možno definovati jakožto rozpětí volebního občanského práva. Tradice znamená dáti hlasy nejzapadlejší třídě ze všech, našim předkům. Jest to demokracie smrti. Tradice odpírá podrobiti se skrovné a pyšné oligarchii těch, kteří právě šla-

ETHIKA POHÁDKY

pou po zemi. Všichni demokrati namítají, že lidé jsou zbavováni svých práv tím, že se narodí; tradice namítá, že jich jsou zbavováni smrtí. Demokracie nám káže nezavrhovati mínění dobrého člověka, byť i byl naším sluhou; tradice nás má k tomu, bychom nezavrhovali mínění dobrého člověka, byť i byl naším otcem. Já aspoň nemohu odloučiti od sebe ideje demokracie a ideje tradice; zdá se mi zřejmo, že jsou toutéž idejí. Chceme míti smrt na svých sněmech. Staří Řekové hlasovali kameny; ti to chtějí hlasovati náhrobními kameny. Jest to zcela normální a oficiální, neboť náhrobní kameny bývají zrovna tak jako hlasovací lístky poznamenány křížem.

Nejdříve třeba, abych řekl, že měl-li jsem jaký sklon, býval to vždy sklon záliby k demokracii a tudíž k tradici. Než přistoupíme k nějakým theoretickým nebo logickým začátkům, aspoň toto svoje srovnání povím: vždy jsem raději věřil davu těžce pracujícího lidu nežli mimořádné a mrzuté literární třídě, k níž náležím. Milejší jsou mi fantasie a domysly lidí, kteří vidí život z vnitra, nežli nejstkvělejší demonstrace lidí, kteří vidí život z vnějšku. Vždy jsem důvěřoval povídačkám starých babiček oproti faktům starých panen. Pokud vtip jest vtipem vrozeným, může býti divoký, jak mu libo.

Jenže mám vyjádřiti obecnou thesi a necítím se v takových věcech honěn. Udělám to

ORTHODOXIE

tedy tak, že napíši za sebou tři neb čtyři základní ideje, které jsem sám našel, velmi hezké pro způsob, jakým jsem je našel. Potom je zhruba syntetisuji tím, že shrnu svou osobní filosofii nebo přirozené náboženství; potom vyličím svůj úžasný objev, že to všecko bylo objeveno už dávno. Bylo to objeveno křesťanstvím. Ale z těch hlubokých přesvědčení, které mám po pořádku vyložiti, nejdřívější se týkalo toho elementu lidové tradice. A bez předchozího výkladu o tradici a demokracii stěží bych mohl svou duchovní zkušenost objasniť. Nevím, zda se mi to podaří, ale pokusím se o to.

Své první a poslední filosofii, té, v niž věřím s nezlomnou jistotou, naučil jsem se v dětské světnici. Naučil jsem se jí od chůvy; to jest od té slavné a hvězdami zdobené kněžky demokracie i tradice. Věci, ve které jsem tehdy nejvíc věřil, věci, ve které nyní nejvíc věřím, jsou tak řečené pohádky. Zdají se mi věcmi úplně rozumnými. Nejsou to fantasmie, vůči nim jiné věci jsou fantastické. Vůči nim náboženství a racionalism jsou abnormální, ač náboženství jest dobře abnormální, racionalism špatně. Říše pohádek není než slunnou vlastí zdravého rozumu. Nesoudí země nebes, ale nebe soudí zemi; a tak pro mne aspoň nekritisovala země říše vil, ale říše vil kritisovala zemi. Znal jsem magický bobí stvol dříve, než jsem ochutnal bobu;

ETHIKA POHÁDKY

byl jsem jist o Mužíčku v Měsíci dříve, než jsem byl jist o měsíci. To bylo zajedno se vši lidovou tradicí. Moderní chabí básníci jsou naturalisté a mluví o křoví neb o potoku; ale pěvci starých eposův a báji byli supranaturalisté a mluvili o bozích potokův a křoví. Toto právě míní moderní, když říkají, že staří neuměli „ohodnotiti Přírody“, poněvadž říkali, že Příroda jest božská. Staré chůvy nevyprávějí dětem o trávě, ale o vílách tančících na trávníkách; a staří Řekové neviděli stromů pro samé dryady.

Ale zde jednáme o tom, jaká ethika a filosofie vyplývá z toho, když člověk byl krmen pohádkami. Kdybych je vyličoval zevrubně, mohl bych poznamenati mnoho vznešených a zdravých principů, jež z nich vzcházejí. Máme rytířskou lekci „Janka Siláka“, že třeba obry zabíjeti, poněvadž jsou obří. Jest to mužná vzpoura proti pýše jakožto pýše. Neboť odbojník jest starší než všecka království, a Jakobín má více tradice než Jakobita. Máme lekci „Popelky“, jež jest totožna s lekcí Magnifikatu — *exalta vit humiles*. Máme velikou poučenou „Zakleté princezny“, že dlužno milovati věc dříve, než jest roztomilá. Máme strašnou allegorii „Šipkové Růženky“, jež nám vypráví, jak lidská bytost byla požehnána všemi dary do kolébky, ale zakleta smrtí, a jak i smrt možno zlahodniiti ve spánek. Ale nezajímají mne zvláštní statuty říše

ORTHODOXIE

pohádkové, ale celý duch jejich zákonů, který jsem poznal dříve, než jsem uměl mluvit a který si uchovám, až už nebudu moci psát. Zajímá mne jistý způsob nazírání na život, jenž byl ve mně stvořen pohádkami, ale byl od té doby libě potvrzen holými fakty.

Bylo by jej možno stanoviti takto. Jsou jisté sledy nebo vývoje (kdy věc nastupuje po věci), kteréž jsou v pravém smyslu slova rozumné. V pravém smyslu slova jsou nutny. Takové jsou sledy matematické a čiré logické. My v říši pohádek (kteří jsme nejrozumější ze všech tvorů) připouštíme ten rozum a tu nutnost. Když dejme tomu sestry ošklivé jsou starší než Popelka, jest (v železném a neúprosném smyslu) nutno, že Popelka jest mladší ošklivých sester. Z toho se nevyjde, Haeckel ať si mluví do vůle, že v tom jest fatalism, jest to tak nezbytno. Jest-li Janek synem mlynářovým, mlynář jest otcem Jankovým. Chladný rozum to velí se svého strašného trůnu: a my v pohádkové říši se podrobujeme. Jedou-li tři bratři na koních, jest to šest živočichův a osmnáct noh; to jest pravý racionalism, a říše pohádek jest ho plna. Ale když jsem vystrčil hlavu přes plot vil a jal se pozorovati svět přirozený, znamenal jsem něco neobyčejného. Znamenal jsem, že učení mužové s brýlemi hovoří o skutečných věcech, jež se dějí — o svítání a o smrti a o jiných — jako by

ETHIKA POHÁDKY

ty byly rozumny a nevyhnutelny. Hovořili, jako by zjev, že stromy rodí ovoce, byl zrovna tak *nutný* jako zjev, že dva stromy a strom jsou tři stromy. Ale není tomu tak. Jest ohromný rozdíl dle zkumadla říše pohádkové; kterýmžto zkumadlem jest *obraznost*. Nemůžete si *zobraziti*, že by dvě a jedna nebyli tři. Ale snadno si zobrazíte stromy, nemající ovoce; zobrazíte si je, jak na nich rostou zlaté svícny nebo tygři visící za ocas. Ti mužové v brejlích mluvili mnoho o muži řečeném Newtonovi, jenž byl udeřen jablkem a jenž objevil jakýsi zákon. Ale nebylo jich možno přivésti na to, aby uviděli rozdíl mezi pravým zákonem, zákonem rozumu, a holým zjevem, padáním jablka. Udeřilo-li jablko do Newtonova nosu, Newtonův nos udeřil do jablka. Toť pravá nutnost: neboť nemůžeme si představití, že by se jedno událo bez druhého. Ale můžeme si zcela dobře pomyslití jablko nepadající na jeho nos; můžeme si pomyslití, jak letí ohnivě vzduchem, aby udeřilo do nosu někoho jiného, na který má určitější zlost. Zachovali jsme si vždy ve svých pohádkách ten ostrý rozdíl mezi vědou myšlenkových vztahů, v níž tam jsou zákony, a vědou fysických jevů, v níž tam není zákonů, nýbrž jen kouzelná opakování. Věříme v hmatatelné zázraky, ale ne v duchovní nemožnosti. Věříme, že Bobí lodyha se vyplazila do Nebe; ale to

ORTHODOXIE

nikterak nemate našich přesvědčení ve filosofické otázce, kolik bobů jest do pěti.

Zde jest zvláštní dokonalost tónu a pravdivosti v chůviných pohádkách. Vědec říká: „Uřežte stopku a jablko spadne“; ale říká to klidně, jako by jedna idea opravdu vedla k druhé. Čarodějnice v pohádce říká: „Zaduj na roh, a li-dožroutův zámek padne“; ale neříká toho, jako by to bylo něco, v čem účín zjevně vzchází z příčiny. Dala tu radu asi mnoha zápasníkům a viděla mnoho zámků padat, ale neupouští ani od svého podivu ani od svého rozumu. Neláme si hlavy, až by si představila nezbytné myšlenkové spojení mezi rohem a padající věží. Ale vědečtí mužové si lámou hlavy, až si zobrazí nutnou myšlenkovou spojitost mezi jablkem dostihujícím země. Mluvívají, jako by byli objevili netoliko řadu zázračných jevů, ale pravdu, spojující ty jevy. Mluvívají, jako by spojitost dvou věcí fysická spojovala je filosoficky. Pocífuji, že když jedna nepochopitelná věc vytrvale následuje za jinou nepochopitelnou věcí, obě spolu dávají jaksi věc pochopitelnou. Dvě černých hádanek dává bílou odpověď.

My v říši pohádkové se vyhýbáme slovu „zákon“; ale v zemi vědy ho neobyčejně rádi užívají. Takto oni nazývají jistý zajímavý dohad o tom, jak zapomenutí kmenové vyslovovali abecedu, Grimmovým zákonem. Ale Grimmův

ETHIKA POHÁDKY

zákon jest mnohem méně intelektuální než Grimmovy pohádky. Pohádky jsou aspoň jistotně pohádkami; ale zákon není zákonem. Zákon skrývá v sobě podmínku, že známe povahu generalisace a provedení; neťoliko že jsme postřehli některé účinky. Jest-li zákon, aby kapsáři byli zavíráni, jest v něm zahrnuta podmínka, že jest nějaká zobrazitelná myšlenková spojitost mezi ideou vězení a ideou kaposování. A víme, jaká idea to jest. Můžeme říci, proč odnímáme svobodu člověku, který si osobuje svobody. Ale nemůžeme říci, proč vejce se může proměnit v kuře, jako nemůžeme říci, proč medvěd se může proměnit v prince. Jako *ideje* vejce a kuře jsou dále od sebe než medvěd a princ; neboť žádné vejce nepřipomíná podobou ptáka, ale někteří princové připomínají svou podobou medvědy. Připustí-li se tedy, že jisté transformace se dějí, jest podstatno, bychom na ně pohlíželi filosofickým způsobem pohádek, nikoliv nefilosofickým způsobem vědy a „Zákonů přírodních“. Když jsme tázáni, proč vejce se mění v ptáky nebo proč ovoce na podzim padá, povinni jsme odpověděti zrovna tak, jak by odpověděla víla kmotřička, kdyby se jí Popelka ptala, proč myši se proměnili v koně nebo proč šaty ve dvanáct hodin s ní spadly. Povinni jsme odpověděti, že to jest *kouzelné*. Není to „zákon“, neboť nechápeme jeho obecné

ORTHODOXIE

formule. Není to nutnost, neboť ač můžeme počítati, že se to skutečně děje, nemáme práva říkati, že jest nutno, aby se to vždy dalo. Není důkazem nezměnitelného zákona (jak Huxley se domýšlel), že očekáváme pravidelný běh věcí. Neočekáváme ho; sázíme naň. Riskujeme vzdálenou možnost zázraku, jako riskujeme možnost otráveného lívance nebo srážky komety se zemí. Vypouštíme to z počtů ne protože to jest zázrak a tudíž nemožnost, ale protože to jest zázrak a tudíž výjimka. Všecky termíny vyskytující se ve vědeckých knihách, „zákon“, „nutnost“, „řád“, „sklon“ a jiné jsou neintelektualní, protože jsou založeny na vnitřní synthesi, které nemáme. Jediná slova, jež mne kdy uspokojovala jakožto definující Přírodu, jsou termíny pohádkových knih, „kouzlo“, „čáry“, „zakletí“. Vyjadřují libovolnost zjevu a jeho tajemnost. Strom rodí ovoce, protože to jest *kouzelný* strom. Voda teče dolů, protože jest *začarována*.

Upírám naprosto, že by toto bylo fantastické ba i mystické. Později se můžeme setkati s nějakým mysticismem; ale tato mluva pohádek o věcech jest prostě rozumná a agnostická. Jest to jediný způsob, jak mohu vyjádřiti slovy své jasné a určité poznání, že věc od věci jest zcela rozdílna; že není logické spojitosti mezi letajícími a ležícími vejci. Mystikem jest člověk mluvící o „zákonu“, kterého nikdy neviděl. Ba

ETHIKA POHÁDKY

normální vědec jest do slova sentimentalistou. Jest sentimentalistou v tom podstatném smyslu, že jest proniknut a zachvácen pouhými asociacemi. On viděl tolikrát ptáky létat a vejce ležeti, až se mu zdá nutným nějaké snivé, něžné spojení mezi těmi dvěma pojmy, ačkoliv ho není. Nešťastný milovník nebyl by schopen rozdružení měsíce od zhrzené lásky; tak i materialista jest neschopen rozdružení měsíce od přílivu a odlivu. Ani v tom ani v onom není spojení, leč že je člověk viděl pospolu. Sentimentalista by ronil slzy, ucítě vůni jabloňového květu, protože při jeho zkaleném sdružování připomněl by mu jeho chlapecká léta. Tak i materialista profesor (ač utajuje slzy) jest přece sentimentalista, protože dle jeho zkalené asociace jabloňové květy mu připomenuly jablka. Ale chladný racionalista z pohádky nevidí, proč by jabloň abstraktně nemohla roditi červených tulipánů; v jeho vlasti někdy rodívá.

Toto elementární divení není pouhou fantasií, vzniklou z pohádek; naopak, všecek oheň pohádek vznikl z něho. Jako všickni milujeme milostné povídky, protože v nich jest instinkt pohlavní, právě tak všickni rádi čteme povídky ohromující, protože se všechny dotýkají nervu starodávného instinktu pro ohromení. Toto jest dokázáno skutečností, že když jsme maličkými dětmi, nepotřebujeme přímo pohádek. Chceme

ORTHODOXIE

jen, aby se nám vypravovalo. Pouhý život jest dosti zajímav. Sedmileté dítě jest vzrušeno, když se mu vypráví, jak Honza otevřel dveře a uviděl draka. Ale dítě tříleté jest vzrušeno, když uslyší, že Honza otevřel dveře. Chlapci milují romantické povídky; malé děti však realistické — protože jim jsou romantickými. Malé dítě jest asi jedinou osobou, myslil bych, které bychom moderní realistický román mohli čísti a neznudili bychom jí. Toťto dokazuje, že i dětské pohádky jsou jen ozvěnou toho, jak člověk už téměř před narozením vyskakuje podivem a úžasem. Tyto pohádky vypravují o zlatých jablkách, jen aby vzkřísily zapomenuté okamžení, kdy jsme shledali, že jsou zelená. Ukazují nám řeky tekoucí vínem, jen aby nám připomenuly, na jediné divoucí okamžení, že tekou vodou. Privil jsem, že to jest zcela rozumné, ba i agnostické. A vskuťku s tohoto stanoviska plně uznávám vyšší agnosticism; jeho lepší jméno jest Nevědomost. Všickni jsme četli ve vědeckých knihách, ba i ve všech románech historii člověka, který zapomněl svého jména. Člověk ten chodí po ulicích a vidí a oceňuje všecko; jen si nemůže vzpomenouti, kdo jest. Nuže každý jest člověkem z té historie. Každý zapomněl, kdo jest. Chápe snad vesmír, ale nechápe sebe; sám sobě jest více vzdálen než která hvězda. Milovati budeš Pána Boha svého; ale nebu-

ETHIKA POHÁDKY

deš znáti sám sebe. Všickni jsme pod toutéž duchovní pohromou; zapomněli jsme svých jmen. Vše to, co nazýváme zdravým smyslem a racionálníostí a praktičností a pozitivismem, znamená jen, že pro jisté mrtvé roviny svého života zapomínáme, že jsme zapomněli. Vše, co nazýváme geniem a uměním a ekstasí, znamená toliko, že na jistou velebnou chvíli si vzpomínáme, že zapomínáme.

Ale ačkoliv (jako ten muž bez paměti v románě) chodíme po ulicích s jakýmsi přihloupým podivem, přece jest to údiv. Jest to údiv a nejen podiv. Divíme-li se, jest v tom pozitivní element chvály. Toť nejbližší mezník, který můžeme určitě označiti na své cestě říší pohádkovou. V následující kapitole budu mluvit o optimistech a pessimistech s jejich intelektuální stránky, pokud jakou mají. Zde se jen pokouším vylíčiti ohromné pocity, kterých nelze vylíčiti. A nejsilnějším pocitem bylo, že život jest tak drahocenný jako zamodrchaný. Že jest ekstasí, protože jest dobrodružstvím; že jest dobrodružstvím, protože jest nahodilostí. Pohádka ne- utrpěla tím, že v ní jest více draků než princezen; bylo dobře býti v pohádce. Zkušebním kamenem všeho štěstí jest vděčnost; a já jsem cítil vděčnost, ač jsem stěží věděl ke komu. Dětky jsou vděčny, když svatý Mikuláš jim naloží do punčoch dárků, hraček nebo sladkostí. Ne-

ORTHODOXIE

měl jsem býti vděčen svatému Mikuláši, když mi naložil do punčoch dar dvou zázračných noh? Děkujeme lidem za doušníky a pantofle, darované nám k narozeninám. Nemohu nikomu děkovati za dar svého narození?

To tedy byly dva první pocity, neobhajitelné a nesporné. Život byl zděšením, ale nebyl toliko zděšující; život byl překvapením, ale bylo to milé překvapení. Moje první mínění vyjádřilo se mi úplně hádankou, jež mi tkvěla v mozku od malíčka. Otázkou bylo: „Co řekla první žába?“ Odpovědí bylo: „Pane, jak jsi mi dal skákati!“ Tím stručně pověděno vše, co pravím. Bůh dal žábě skákati; ale žábě se skákání líbí. Když však tyto věci jsou stanoveny, přistupuje druhý veliký princip pohádkové filosofie.

Uvidí jej každý, kdo jen prostě přečte „Grimmovy Pohádky“ nebo půvabné sbírky p. Ondřeje Langa. Ze záliby k pedantství nazvu princip ten naukou o podmínečnosti radosti. Touchstone mluvil o veliké moci slůvka „jestliže“; podle ethiky pohádkové všecká moc jest v slůvku „jestliže“. Příznakem pohádkové mluvy bývá: „Můžeš přebývati v zlatém a safírovém paláci, *jestliže* nevyřkneš slova ‚kráva‘“; nebo „Můžeš šťastně býti živ s dcerou královskou, *jestliže* jí neukážeš cibule.“ Vidění vždy závisívá na nějakém vetu. Všecky závratné a kolossální věci udělené závisívají na jediné nepatrné věci ode-

ETHIKA POHÁDKY

přeně. Všecky divoucí a bouřící věci uvolněné závisívají na jedné věci zakázané. Pan W. B. Yeats ve své vzácné a pronikavé poesii elfův líčí elfy, jako by neměli zákona; vrhají se v nevinné anarchii na bezuzdné vzdušné koně.

„Jezdí na chocholu rozcuchaného příboje
a tančí jako plamen po horách.“

Jest strašnou věcí říci, že p. W. B. Yeats nerozumí říši pohádek. Ale já to pravím. Jest ironickým Irem, plným intelektuálních reakcí. Není dosti přihlouplý, aby rozuměl říši pohádek. Bytosti pohádkové milují lidi typu neokřesance jako jsem já; lidí kteří vyvalují oči a šklebí se a dělají, jak se jim vypráví. Pan Yeats čte v říši elfů všecky spravedlivé vzpoury svého plemene. Irské odporování zákonům jest odporování křesťanské, založené na rozumu a spravedlnosti. Fenian se bouří proti něčemu, čemu až příliš rozumí; ale pravý občan říše pohádkové poslouchá něčeho, čemu nic nerozumí. V pohádce nepochopitelné štěstí tkívá na nepochopitelné podmínce. Skříňka se otevře, a všecky bědy vyletí. Zapomene se slovíčko, a města hynou. Rozsvítí se svítilna, a láska jest tatam. Utrhne se kvítek, a lidské životy přicházejí na zmar. Sní se jablko, a naděje Boha jest ztracena.

Takový jest tón pohádek a jistotně nikoliv nezákonnost nebo dokonce volnost, ač lidé pod hanebnou tyrannií moderní měli by ji vůči sobě

ORTHODOXIE

za volnost. Lidem z Portlandského Žaláře ulice Fleet Street jevila by se volnou; ale bližší studium dokáže, že víly tak jako žurnalisté jsou otroky povinnosti. Víly kmoťričky zdají se aspoň tak přísný jako jiné kmoťričky. Popelce dán byl kočár z Báje a kočí odnikud, ale byl jí dán příkaz — který by byl mohl vyjít z Brixtonu — že ve dvanáct se vrátí. Přijala též skleněný pantoflíček; a nemůže býti nahodilostí, že jest látkou ve folkloru tak obyčejnou. Ta princezna bydlí vskleněném zámku, ona princezna na skleněné hoře; tento vidí všecky věci v zrcadle; ti smějí všichni bydlet v skleněných domech, nehodí-li kamenem. Jestíť tento jemný lesk skla všude vyjádřením skutečnosti, že štěstí jest stkvoucí, ale křehké, jako látka, kterou přesnadno rozbije děvečka nebo kočka. A toto cítění pohádek zachytilo se též ve mně a stalo se mým cítěním vůči celému světu. Cítil jsem a cítím, že život sám jest stkvoucí jako diamant, ale křehký jako sklo v okně; a když nebe bylo přirovnáno k strašnému křišťálu, vzpomínám si, že mne zamrazilo. Zděsil jsem se, že Bůh pustí kosmos a že bude na padřf.

Pomněme však, že co jest křehké, není už tím pomíjející. Vrazte do skla, a nepotrvá ani na okamžení; nevrázejte prostě do něho, a potrvá tisíc let. Taková, zdálo se mi, že jest radost člověková, ať v pohádce, nebo na světě; štěstí

ETHIKA POHÁDKY

že závisí na *nečinění něčeho*, co v každé chvíli můžete učiniti a při čemž přčasto není zřejmo, proč toho nemáte činiti. Nuže podstatnou věcí zde jest, že *mně* se toto nezdálo nespravedlivým. Kdyby třetí syn mlynářův se ptal víly: „Vylož mi, proč v kouzelném paláci nesmím státi na hlavě,“ druhý by mohl hezky namít-nouti: „Nuže, přijde-li už na to, vysvětlí sám kouzelný palác.“ Ptá-li se Popelka: „Proč mám odejíti s plesu ve dvanáct?“ její kmoťrička by mohla odpověděti: „Jak to, že tam jdeš až ve dvanáct?“ Odkážu-li někomu deset mluvících slonů a sto okřídlených koní, nesmí si stýskati, jeví-li se v podmínkách odkazu trochu přemrštěnosti jako v daru. Okřídlenému koni nesmí se hleděti na zuby, A zdálo se mi, že život sám jest velmi přemrštěným odkazem, a že si tudíž nesmím stýskati, nerozumím-li mezím vidění, když jsem neporozuměl vidění, které omezují. Rámec nebyl zvláštnější než obraz. Veto mohlo zajisté býti tak divoucí jako vidění; mohlo býti úchvatné jako slunce, tak vyklouzající jako voda, tak fantastické a strašné jako věžovité stromy.

Z tohoto důvodu (mohli bychom jej nazvati filosofií víly kmoťričky) nikdy jsem se nemohl sjednotiti s mladými své doby v pocífování toho, co oni nazývají všeobecným cítem, *revolty*. Byl bych vzdoroval, doufejme, nějakým řádům špatným, a o těch a o jejich definici pojednám v jiné

ORTHODOXIE

kapitole. Ale necítil jsem náchylnosti, bych odporoval nějakému zákonu jen proto, že jest tajemný. Soustavy bývají někdy udržovány bláznovskými formami, zlomením proutku nebo zaplacením pepřového zrnka; hodlal jsem hájiti ohromné soustavy země a nebe nějakou takovou feudální fantasií. Nemohlo to zajisté býti divější než to, že vůbec jsem jí směl hájiti. Na tomto stupni dávám jen jednu ethickou ukázkou na to, co míním. Nemohl jsem se nikdy přidati k obecnému reptání této dospívající generace na monogamii, neboť žádné omezení pohlavní nezdálo se mi tak zvláštním a nenadálým, jako pohlaví samo. Směti milovati jako Endymion měsíc a potom naříkati, že Jupiter si chová měsíců harém, zdálo se mně (vychovanému pohádkami jako táto o Endimionovi) všedním antiklimaxem. Míti jednu ženu jest malá cena za tolik, jako jest viděti jednu ženu. Naříkati si, že jsem se směl oženiti jen jednou, toť jako naříkati si, že jsem se jen jednou narodil. Toto bylo nesouměřitelné s tím strašným vzrušením, o kterém se mluvilo. Ukazovalo to nikoli přepjatou citlivost k pohlaví, ale neobyčejnou necitlivost k němu. Blázen jest člověk, který si naříká, že nemůže vejíti do Ráje pěti branami najednou. Polygamie jest nedostatečné ponětí o pohlaví; jest to, jako by někdo trhal pět hrušek v pouhé roztržitosti. Esthetové dospěli nejkrajněji ne-

ETHIKA POHÁDKY

zdravých mezi jazyka ve svém velebení milostných věcí. Bodláčí je rozplakalo; před lesklým broučkem padli na kolena. Než jejich city mě nikdy ani chvilku nedojímaly, z toho důvodu, že oni si nikdy nepomyslili, aby za svou rozkoš přinesli nějakou symbolickou oběť. Lidé, zdálo se mi, postili by se čtyřicet dní, aby uslyšeli zpívati kosa. Prošli by ohněm, aby našli prvosenku. Ale tito milovníci krásy nemohli ani zůstatí strízliví za zpěv u kosa. Nechtěli projíti obecným křesťanským sňatkem, aby se odplatili prvosence. Jistě v běžné morálce by člověk platil za mimořádnou radost. Oskar Wilde pravil, že západy slunce se necenívají, protože za ně nemůžeme platiti. Ale Oskar Wilde byl na omylu; můžeme platiti za západy slunce. Můžeme za ně platiti tím, že nejsme Oskarem Wildem.

Leč nechal jsem svých pohádek ležeti na podlaze své dětské světnice, a od té doby jsem nenašel knih tak rozumných. Opustil jsem chůvu, strážkyni tradice a demokracie, a nenašel jsem žádného jiného moderního typu tak zdravě radikálního nebo tak zdravě konservativního. Ale látkou k důležité poznámce ukázalo se toto: že jakmile jsem vyšel do myšlenkové atmosféry moderního světa, shledal jsem, že moderní svět stojí pozitivně v odporu mé chůvě a mým dětským povídkám se dvou stránek. Mnoho času mi vzalo, než jsem objevil, že moderní svět se

ORTHODOXIE

mýlí a že moje chuva měla pravdu. Opravdovou zvláštností bylo toto : že moderní myšlení odporovalo této základní víře mého dětství ve dvou jejích nejpodstatnějších naukách. Pověděl jsem, že pohádkami zakořenilo se ve mně dvojí přesvědčení : první, že tento svět jest místem divokým a úžasným, které mohlo býti zcela jiné, ale které jest zcela rozkošné ; druhé, že třeba jest, by člověk k této divokosti a rozkoši byl skromný a podroboval se nejpodivnějším omezením tak podivné dobrotivosti. Ale objevil jsem, že všecken moderní svět se žene jako divoký příboj proti oběma mým něžnostem ; a zaleknutí z této srážky zplodilo dva náhlé a mimovolné pocity, kteréž mi od té doby zůstaly a které, ač nezažity, utvrdily se potom v přesvědčení.

Nejprvé jsem objevil, že všecken moderní svět mluví vědecký fatalism ; praví, že všecko jest, jak to musilo vždy býti, poněvadž se to od počátku vyvinulo bez vady. List na stromě prý jest zelený, protože nikdy nemohl býti jinačí. Nuže filosof pohádkový jest rád, že list jest zelený právě proto, že mohl býti šarlatový. On cítí, jako by list byl sezelenal zrovna v tom okamženi, než naň pohleděl. Jest rád, že sníh jest bílý, z toho přísně rozumného důvodu, že mohl býti černý. Každá barva má v sobě jednu bujnou vlastnost jakoby zvolenou ; červeň zahradních růží jest netoliko rozhodná, ale dramatická,

ETHIKA POHÁDKY

jako náhle vylitá krev. On cítí, že něco bylo *učiněno*. Ale velicí deterministé 19. století byli silně proti tomuto vrozenému cítění, že se něco událo v předchozím okamženi. Podle nich nic se nikdy vsukutku neudálo od začátku světa. Nic se nikdy nestalo, jen existence se stala; a ani při té nebyli si zcela jisti o datu.

Moderní svět, jak jsem jej našel, byl utvrzen v moderním kalvinismu, v nutnosti, aby věci byly tak, jak jsou. Ale když jsem se ptal, poznal jsem, že o tomto neodvratném opakování ve věcech nemají žádného důkazu leč fakt, že věci se opakují. Holým opakováním však mně věci byly spíše ještě kouzelnějšími než rozumnějšími. Bylo to, jako bych byl uzřel na ulici nos podivně utvářený a který jsem pustil se zřetele jakožto náhodu, a potom jako bych byl uzřel šest jiných nosů téhož úžasného tvaru. Byl bych na tu chvíli myslil, že to jest nějaká místní tajná společnost. Takto jeden slon mající chobot byl zvláštní; ale když všickni sloni měli choboty, jevilo se to jakýmsi spiknutím. Mluvím zde jen o vzrušení, a o vzrušení hrubém zároveň i subtilním. Ale opakování v Přírodě zdálo se někdy býti opakováním rozčileným, jako opakování učitelovo, když říká tutéž věc znovu a znovu. Tráva zdála se mi dávat signály všemi svými prstíky zároveň; natlačené hvězdy zdály se schýleny, aby se jim rozumělo. Slunce chtělo,

ORTHODOXIE

bych se na ně díval, když vycházelo po tisíci. Navracení ve vesmíru dospělo zbláznujícího rytmu zaklínání, i začínal jsem pozorovati ideu.

Všecek ten vysoko se pnoucí materialism, jenž vládne modernímu duchu, spočívá posléze na jednom úsudku, a to mylném. Myslí se, že když se věc pořád opakuje, jest asi mrtva, jest jakýmsi hodinovým strojem. Lidem se zdá, že kdyby vesmír byl osobní, měnil by se, kdyby slunce bylo živo, že by tancovalo. Toť klam i vzhledem k poznanému faktu. Býváť měnění do lidských věcí obyčejně vneseno, nikoli životem, ale smrtí; umíráním nebo trháním jejich síly nebo žádosti. Člověk měnívá svá hnutí pro nějaký slabý prvek nezdaru nebo zemdlení. Sedá do omnibusu, protože jest unaven chůzí; nebo jde pěšky, protože jest unaven dlouhým seděním. Ale kdyby jeho život a jeho radost byly tak obrovské, že by ho nikdy neunavilo choditi do Islingtonu, chodil by do Islingtonu tak pravidelně, jako Temže teče do Sheernessu. V tom spěchu a v té ekstasi jeho života byl by klid smrti. Slunce vychází každé ráno. Já nevycházím každé ráno; ale příčinou této variace není má činnost, nýbrž má nečinnost. A kdybychom to vyjádřili obecným rčením, možná že opravdu slunce vychází proto pravidelně, že ho vycházení nikdy neunavuje. Příčinou jeho pravidelnosti není asi jeho neživoucnost, ale jeho ky-

ETHIKA POHÁDKY

pění životem. Co míním, viděti bývá třebas na dětech, když najdou nějakou hru nebo nějaké čtveráctví, jež se jim zvláště zalíbí. Dítě kope rytmicky nožkama nadbytečností a nikoli ztrátou života. Protože děti oplývají živoucností, protože jsou duchem bujny a volny, potřebují věci opakovaných a neměněných. Říkají vždy: „Ještě to udělej!“ a dospělá osoba to dělá znovu, až jest skoro mrtva. Neboť dospělí nejsou tak silni, aby jásali v monotonii. Ale možná, že Bůh jest tak silen, aby jásal v monotonii. Možná že Bůh říká každé ráno slunci: „Ještě to udělej“, a každý večer měsíci: „Ještě to udělej“. Není snad automatickou nutností, že tvoří všechny chudobky stejnými; možná že Bůh tvoří každou chudobku o sobě, ale nikdy se neunavil jich tvořením. Možná že má věčnou dychtivost dětství, neboť my jsme zhřešili a sestárli, a náš Otec jest mladší než my. Opakování v Přírodě snad není pouhým vrácením; možná, že jest divadelním vyvoláním. Nebe asi vyvolává ptáka, který snesl vejce, aby snesl ještě. Když lidská bytost počne a porodí lidské dítě, místo aby zplodila rybu nebo netopýra nebo noha, důvodem as není, že jsme uvázáni v živočišný osud bez života nebo bez účelu. Možná, že naše drobná tragédie dojala bohy, že se jí podivují se svých hvězdných gallerií a že na konci každého lidského dramatu člověk jest vyvoláván znovu a

ORTHODOXIE

znovu před oponu. Opakování se snad děje dále po milliony let z pouhé vůle a může se v každém okamžení zastaviti. Člověk může býti na zemi pokolení za pokolením, a přece každé narození může býti jeho pozitivně posledním vystoupením.

Toto bylo mým přesvědčením ; vzniklo otřesením mých dětských citů při setkání s moderní vírou prostřed životní dráhy. Vždy jsem jaksi cítil, že skutečnosti jsou zázraky v tom smyslu, že jsou podivny ; potom se mi ukázaly býti zázraky v užším smyslu, že jsou *úmyslny*. Myslíím, že jsou nebo mohly by býti opakovanými výkony nějaké vůle. Zkrátka, vždy jsem věřil, že ve světě jest skryto nějaké kouzelnictví ; i pomyslíil jsem potom, že se v něm skrývá i kouzelník. A toto ukazoval jistý hluboký pocit, vždy přítomný a podvědomý : že tento náš svět má nějaký účel ; a jest-li v něm účel, jest v něm osoba. Vždycky jsem cítil život nejdříve jako nějakou historii ; a jest-li historie, jest i vyprávěč historie.

Ale moderní myšlení narazilo též na mou druhou lidskou tradici. Postavilo se proti pohádkovému citění o přísných mezích a podmínkách. Jednou věcí, o které rádo mluvilo, byla expanse a rozsáhlost. Herbert Spencer byl by býval velmi rozmrzen, kdyby ho byl někdo nazval imperialistou, a proto jest veliká škoda, že

ETHIKA POHÁDKY

ho nikdo nenazval. Ale on byl imperialistou nejnižšího typu. On popularisoval tu ubohou ideu, že rozsáhlost sluneční soustavy měla by naplňovati hrůzou duchovní dogma člověkovu. Proč by se člověk měl se svou důstojností vzdávati více soustavě sluneční než velrybě ? Dokažuje-li pouhá míra, že člověk není obrazem Božím, tož snad jest velryba obrazem Božím ; poněkud beztvárným obrazem, jež bychom mohli nazvati impressionistickým portraitem. Jest tiťerno dokazovati, že člověk jest maličký proti kosmu ; neboť člověk byl vždycky malý proti nejbližšímu stromu. Ale Herbert Spencer ve svém krkolomném imperialismu tvrdil, že jsme byli dobyti a zabráni astronomickým vesmírem. Mluvil o lidech a jejich ideálech zrovna tak jako nejnestoudnější unionista mluví o Irech a jejich ideálech. Zmenšoval lidstvo v nárůdek. A jeho škodlivost možno pozorovati i na nejbystřejším a nejvzácnějším z pozdějších vědeckých autorův ; zejména v prvních románech p. H. G. Wellsových. Mnozí moralisté s jakousi přepjatostí ukazovali zemi zkaženou. Ale dle p. Wellsa a jeho školy nebe jest zkaženo. Měli bychom pozdvihovati oči k hvězdám, odkudž na nás přijde zhouba.

Ale rozpětí, o kterém mluvím, bylo mnohem horší než toto vše. Podotkl jsem, že materialista jest, jako blázen, ve vězení ; ve vězení jedné

ORTHODOXIE

myšlenky. Těmto lidem se asi zdálo neobyčejně vzletným ustavičně říkati, že toto vězení jest velmi prostranné. Rozsáhlost tohoto vědeckého všehomíra neskýtala ničeho nového, ničeho ulevujícího. Kosmos se rozpínal dál a dál, ale ani v jeho nejdivější konstelaci nemohlo býti nic opravdu vábného; nic třebaš takového jako odpuštění nebo svobodná vůle. Mohutnost nebo nekonečnost tajemství jeho soustavy nic mu nepřidávaly. Bylo to, jako by se říkalo vězni readingskému, ať jest šťasten, slyše, že vězení to se již prostírá do polovice hrabství. Žalářník by neměl člověku čeho jiného ukázati než delší a delší kamenné chodby, osvětlené příšernými světly a prázdný všeho lidského. Tak tito rozpínatelé všehomíra nemají nám čeho ukázati než nekonečnější a nekonečnější chodby prostoru, osvětlené příšernými slunci a prázdný všeho božského.

V říši pohádkové, tam byl skutečný zákon; zákon, který bylo možno porušiti, neboť definicí zákona jest něco, co možno porušiti. Ale ústrojí tohoto kosmického vězení bylo čímsi, čeho nebylo možno porušiti, neb my sami jsme byli pouhou částí jeho ústrojí. Byli jsme buď neschopni dělati věci nebo jsme byli odsouzeni dělati je. Idea mystické podmíněnosti úplně se ztratila; člověk nemůže býti pevný, aby zákonův ostříhal, ani vtípný, aby je porušoval. V rozsáh-

ETHIKA POHÁDKY

losti tohoto všehomíra není nic z té čerstvosti a vzdušné výbušnosti, jež jsme chválili ve vesmíru básníkův. Tento moderní svět jest doslova jakousi říší; totiž jest rozsáhlý, ale není svoboden. Vešlo se do větších a větších síní bez oken, síní ohromných s babylonskou perspektivou; ale nenašlo se tam ani nejmenšího okénka nebo zašumění vzduchu zvenčí.

Jejich pekelné paraboly jako by vzdáleností se rozpínaly; ale mně všechny dobré věci se sbíhají v hrot, třebas meče. Proto nalézaje v tom pyšném ohromném kosmu tak málo ukojení svým citům, jal jsem se o tom poněkud přemýšlet; a brzy jsem shledal, že všecko to tváření bylo ještě jalovější, než bych se byl nadál. Podle těch lidí kosmos byl něčím teprve od té doby, co měl neporušený zákon. Jen (jak oni pravili) když jest něčím, jest též jediným něčím, které jest. Proč pak se tak trápiti a nazývati jej právě velikým? Není ho s čím měřiti. Bylo by zrovna tak rozumno nazývati jej malým. Někdo může říci: „Miluji tento ohromný kosmos s jeho spoustou hvězd a množstvím rozmanitého tvorstva.“ Ale přijde-li na to, proč by někdo nemohl říci: „Miluji tento líbezný kosmíček s jeho hezkým počtem hvězdiček a hojností živobytí, jaké jsem si přál viděti“? Obojí jest jednaké; obojí jsou pouhé dojmy. Jest pouhým dojmem radovati se, že slunce jest větší než země; jest

ORTHODOXIE

zrovna tak zdravým dojmem radovati se, že slunce není větší, než jest. Někdo si volí míti pocit, že svět jest rozsáhlý: proč by si nezvolil míti dojem, že jest maličký?

Já náhodou mám tento dojem. Když někdo má něco rád, jmenuje to zdobněými jmeny, byť to byl i slon nebo granátník. To proto, že všecko, ať to sebe ohromnější, co možno si pomyslíti v úplnosti, možno pojmuti jakožto malé. Kdyby při spatření vojenských knírů nevybavila se nám šavle nebo při spatření klův ocas, pak zjev viděný byl by veliký, protože by byl nezměřitelný. Ale jakmile si můžete zobraziti granátníka, můžete si zobraziti granátníčka. Jakmile opravdu uzříte slona, můžete naň volati „Maličký“. Můžete-li vytesati sochu něčeho, můžete i vytesati sošku toho. Oni lidé prohlašovali vesmír čímsi složitým, ale oni ho nemilovali. Ale já jsem hrozně miloval vesmír a potřeboval jsem jej jmenovati zdobněým jmenem. Často jsem jej tak jmenoval a nevadilo mi to. Skutečně a v pravdě jsem cítil, že ta mlhavá dogmata o živoucnosti jsou lépe vyjádřena, nazveme-li svět malým, než nazveme-li jej velikým. Neboť o nekonečnost byla ve mně jakási lhostejnost, jež byla protivou té vášnivé a zbožné účasti, kterou jsem cítil vůči neocenitelnosti a nebezpečnosti života. Oni ukazovali toliko na pustou marnotratnost; ale já jsem cítil jakousi posvátnou še-

ETHIKA POHÁDKY

trnost. Jestliť hospodárnost mnohem romantičtější než rozhazování. Jim hvězdy byly nepřetržitým příjmem drobných; ale já jsem měl o zlatém slunci a stříbrném měsíci dojem jako chlapec, když má jeden dukát a jeden stříbrňák.

Tato podvědomá přesvědčení jsou nejlépe vystižena barvou a tónem jistých povídek. Proto jsem pravil, že příběhy kouzelné jediné mohou vyjádřiti můj pocit, že život jest nejen rozkoší, ale jakýmsi bujným privilegiem. Vyjádřil bych toto druhé cítění kosmické roztomilosti vzpomínkou na jinou knihu, vždy čtenou v dětských letech, „Robinsona Krusoe“, jehož jsem asi v ten čas četl a jenž za svou věčnou živoucnost vděčí tomu, že oslavuje poesii mezi, ba i divoucí romantiku opatrnosti. Krusoe jest člověk na malé skalině, a vším pohodlím jest mu několik věcí, právě vyrvaných moři. Nejlepší stránkou knihy jest prostě seznam věcí zachráněných z vraku. Největší básní jest inventář. Každý kousek kuchyňského nádobí stává se ideálem, protože to Krusoeovi mohlo utonouti v moři. Jest dobrým cvičením v prázdných nebo mrzutých hodinách dne všimnouti si něčeho, truhlíku na uhlí nebo skříně s knihami, a pomyslit si, jak šťasten by byl člověk, kdyby je vynesl z potápějící se lodi na osamělý ostrov. Ale ještě lepším cvičením jest připomínati si, jak všecky věci takto vyvázly jen vláskem: všecko

ORTHODOXIE

bylo zachráněno z vraku. Každý zažil strašné dobrodružství; jako skrytý předčasný porod, při kterém nebyl, jako dítky, které ani neuzří světla. Mnoho se v mém dětství mluvilo o zaražených nebo shrouživších se mužích genia: a obecně se říkalo, že ten neb onen jest veliký Mohl-být. Mně jest bezpečnějším a úchvatnějším faktem, že každý člověk na ulici jest veliký Mohl-nebýt.

Ale cítil jsem vskutku, (ať se moje domnění zdá bláhovo), jako by všecek řád a počet věcí byl romantickým zbytkem z Krusoeovy lodi. Že jsou dvě pohlaví a jedno slunce, podobalo se tomu, že tam byly dvě pušky a jedna sekera. Bylo úzkostlivě naléhavo, aby nic se neztratilo; ale jaksi bylo ještě vtípem, že nic nemohlo přibýti. Stromy a planety zdály se mi jakoby věcmi zachráněnými z vraku; a vida Matterhorn byl jsem rád, že ve zmatku ušel povšimnutí. Hospodařil jsem s hvězdami, jako by byly safíry (a v Miltonově Ráji se tak nazývají): schraňoval jsem hory. Jestli vesmír jedinečným klenotem, a kdežto v běžné řeči se mluvívá o leckterém klenotu, že mu není rovného a že jest neoceníitelný, o tomto klenotu jest to pravda doslova. Tento klenot vskutku nemá rovného a jest nade vši cenu: neboť nemožno získati jiného.

Tímto se končí, v nutné neúplnosti, pokus vyjádřiti věci nevyjádřitelné. Toto jsou moje po-

ETHIKA POHÁDKY

slední stanoviska k životu ; půda pro símě nauky. Toto jsem jaksi mlhavě smýšlel ještě dříve, než jsem uměl psáti, a cítil dříve, než jsem uměl mysliti: abychom snáze mohli postupovati, zrekapituluji to ještě zhruba. Cítil jsem až do kostí: za prvé, že tento svět sám sebe nevysvětluje. Buď jest zázrakem s nadpřirozeným vysvětlením ; buď jest kejklířským kouskem s přirozeným výkladem. Ale vysvětlení kejklířského kousku má-li mne uspokojovati, dlužno, aby bylo lepší nežli přirozené výklady, jež jsem slyšel. Jest kouzelný, ať pravý nebo falešný. Za druhé, dospěl jsem mínění, že jakožto kouzelný nutně má nějaký smysl, a smysl jistotně že má někoho, kdo jej zamýšlí. Že tedy ve světě jest něco osobního, jako v uměleckém díle ; ať znamená cokoliv, znamená to mohutně. Za třetí shledal jsem tento účel krásným v jeho plánu, přes jeho vady, takové jako jsou draci. Za čtvrté, že náležitou formou díků za to jest jakási forma pokory a drželivosti ; měli bychom děkovati Bohu za pivo a za burgundské tím, že ho nepijeme příliš. Měli bychom býti poslušností zavázáni tomu, jenž nás zplodil, ať to kdokoliv. A posléze a nejsilněji přišel mi na mysl jakýsi neurčitý a nesmírný pocit, že všechno, co máme, jest jakýsi zbytek zachráněný z prvopočáteční zkázy, který dlužno si schraňovati a v posvátné úctě chovati. Člověk zachránil svůj statek, jako Krusoe zachránil své věci ; zachrá-

ORTHODOXIE

nil je ze ztroskotání. Toťo všecko jsem pocítil, a můj věk mne k tomu nijak nepodněcoval. A po všecek ten čas ještě jsem nemyslíl o křesťanské theologii.

PRAPOR SVĚTA

Když jsem byl malý, mluvilo se pořád o dvojích zvláštních lidech, které nazývali optimisty a pesimisty. I já jsem napořád užíval těch slov, ale bodře se přiznávám, že jsem nikdy neměl určitého ponětí, co znamenají. Jen jednu věc bylo možno považovati za zřejmou, a to, že slova ona nemohla znamenati toho, co se jimi mínílo; byloť obecným slovním výkladem, že optimistovi tento svět jest tak dobrý, že nemůže býti lepším, a pesimistovi zase že jest tak zlý, že nemůže býti horším. Poněvadž obojí tvrzení jest zjevně zuřivá hloupost, člověk se pídil po jiném výkladu. Optimista nemohl znamenati člověka, kterému všecko jest správně a nic chybně. Neboť to nemá smyslu; toť jako by nazýval všecko pravým a nic levým. Konec konců dospěl jsem závěru, že optimista vidí všecko dobrým vyjma pesimistu, a že pesimista vidí všecko špatným vyjma sebe. Bylo by neslušno vyškrtnouti načisto ze seznamu tajemnou, ale významnou definici, kterou prý dalo děvčátko: „Optimista jest člověk, který se vám

ORTHODOXIE

dívá nad hlavu, a pesimista jest člověk, který se vám dívá pod nohy.“ Nevím jistě, není-li to definice ze všech nejlepší. Jest v ní zajisté jakási allegorická pravda. Neboť bylo by snad užitečno ukázat rozdíl mezi oním pustším myslitelem, jenž myslí jedině o našem styku se zemí od okamžení do okamžení, a oním šťastnějším myslitelem, jenž rozjímá raději naši prvotní schopnost vidění a volby cesty.

Ale toto jest hluboké nepochopení v této alternativě optimisty a pesimisty. Založeno jest na té domněnce, že člověk kritizuje tento svět, jako by hledal bytu k nájmu a jako by se mu ukazovala nová řada pokojů. Kdyby na tento svět přišel někdo s nějakého jiného světa v plném držení svých mohutností, rokoval by o tom, zda výhoda býti v létě na blízkou lesa vyváží nebezpečí ze vzteklých psů, zrovna tak člověk hledající bytu srovnával by výhodu telefonu a vyhlídku na moře. Ale v takové situaci nebývá nikdo. Člověk náleží k tomuto světu dříve, než se začne ptáti, zda jest hezké náležeti k němu. Bojoval za prapor a mnohokrát dobyl hrdiných vítězství za prapor dávno před tím, než naň přísahal. Abychom řekli zkrátka, co se zdá podstatnou věcí, byl věren dávno před tím, než v něm vznikl nějaký podiv.

V minulé kapitole bylo řečeno, že prvotní pocit, že tento svět jest zarážející a přece vášný,

PRAPOR SVĚTA

nejlépe jest vyjádřen v pohádkách. Stránky následující může čtenář, libo-li mu, přičísti na vrub té bojovné, ba rváčské literatuře, jež v historii hochově obyčejně zavládá hned po nich. Za mnoho zdravé morálky my všickni vděčíme dvacetníkovým divokým románům. Ať příčina jakákoliv, zdávalo se mi a zdá se mi vždycky, že naše stanovisko k životu lépe se vyjádří termíny jakési vojenské věrnosti nežli termíny kritiky a schvalování. Moje pojmání všehomíra není optimismus, spíše se podobá patriotismu. Jest věci prvopočáteční věrnosti. Svět není nájemným domem v Brightonu, ze kterého se stěhujeme, protože jest bídný. Jest naší rodinnou tvrzí, s praporem vlajícím na věži, a čím jest bídnější, tím méně náleží opouštěti jej. Podstatno není to, že tento svět jest příliš smutný, abychom jej milovali, nebo příliš radostný, abychom ho nemilovali; podstatno jest, že když nějakou věc milujete, radostnost její jest důvodem, abyste ji milovali, a její smutnost důvodem, abyste ji milovali ještě víc. Všecky optimistické myšlenky o Anglii a všecky pessimistické myšlenky o ní jsou anglickému patriotu stejnými důvody. Taktéž i optimismus a pessimismus jsou stejnými argumenty vlastenci kosmickému.

Postavme se před něco zoufalého — třeba před londýnské předměstí Pimlico. Zamyslíme-li se, co jest pro Pimlico nejlepší, vlákno myšlení

ORTHODOXIE

vede nás k trůnu mystiky a libovolnosti. Zavrhuje-li člověk Pimlico, není na tom dosti: zavrhuje-li je, buď si prostě podřeže hrdlo nebo se přestěhuje do předměstí Chelsea. Aniž ovšem jest dosti na tom, chválí-li je, neboť pak zůstane v Pimlicu, což by bylo hrozné. Jedinou cestou z toho zdá se býti, aby člověk Pimlico miloval: aby je miloval s transcendentálním připoutáním a beze všeho důvodu pozemského. Kdyby povstal člověk, který by miloval Pimlico, Pimlico by se vztyčilo mezi věže ze slonoviny a zlatá cimbuří. Pimlico by vábilo samo sebe, jako žena, když jest milována. Neboť ozdoba se nedává, aby skryla věci ošklivé, ale aby krášlila věci již zbožňované. Matka nedává dítěti modré pentle, protože už bez ní jest škaredé. Milovník nedává dívce stužky na krk, aby skryl její krk. Kdyby lidé milovali Pimlico jako matky milují dítky, bezděčně, protože jest *jejich*, Pimlico za rok za dvě léta bylo by krásnější než Florencie. Někteří čtenáři řeknou, že toto jest čirá fantasie. Odpovídám, že toto jest vlastní historie lidstva. Toto jest příčinou, že města vzrostla. Vraťte se k nejtemějším kořenům civilisace a najdete je opleteny kolem nějakého posvátného kamene nebo že obepínají nějaké posvátné zřídlo. Nejdříve lidé vzdávali čest nějakému místečku a potom mu získali slávy. Lidé nemilovali Říma

PRAPOR SVĚTA

proto, že byl veliký, Řím vzrostl ve veliký, protože jej lidé milovali.

Theorie 19. století o sociálním vyrovnání byly podrobeny v naší době mnoha neomaleným kritikám; pokud znamenají, že v pozadí každé historické vlády jest idea uspokojení a součinnosti, byly nesporně správné. Ale byly nesprávné, pokavád namlouvaly, že lidé vždy směřovali k pořádku nebo k etice přímo vědomou výměnou zájmů. Morálka nezačala se tím, že někdo řekl svému druhu: „Nebudu do tebe strkáti, nebudeš-li ty strkáti do mne“; nemáme nikde památky takového ujednání. Ale máme památku o tom, že oba si řekli: „Nesmíme do sebe strkáti na místě svatém.“ Zjednali si morálku tím, že ostříhali svého náboženství. Nepěstovali statečnosti. Bojovali za relikviář a shledávali, že se stali statečnými. Nepěstovali čistoty. Očišťovali se pro oltář a shledávali, že jsou čisti. Historie židovská jest jediným starým dokumentem, známým největšímu počtu Angličanův, a z ní možno s dostatek usouditi o faktech. Desátero přikázání, jež byla shledána podstatně společnými lidstvu, byly příkazy číře vojenské, zákonník plukovních rozkazů, vydaný na ochranu jisté schrány přes poušť. Anarchie byla špatná, protože vydávala v nebezpečenství svatost. A jen když světili svátek Bohu, shledali, že posvětili svátek lidem.

ORTHODOXIE

Uzná-li se, že tato základní úcta k nějakému místu nebo věci jest zdrojem tvůrčí energie, můžeme postoupiti dále k velmi zvláštnímu faktu. Opakujme si ještě, že jediným pravým optimismem jest jistý vesmírový patriotismus. Kdo jest pessimista? To myslím stanovíme, řekneme-li, že jest kosmickým antipatriotem. A kdo jest antipatriot? To myslím vyjádříme bez ne-náležitého sarkasmu, řekneme-li, že jest upřímným přítelem. A kdo jest upřímný přítel? Zde vrážíme na úskalí reálního života a nezměnitelné lidské přirozenosti.

Osměluji se říci, že špatného na upřímném příteli jest prostě to, že jest neupřímný. On cosi zatajuje — svou pochmurnou zálibu říkati věci nepříjemné. Má skrytou žádost ubližovati a ne jen pomáhati. Toto jest jistotně, myslím, co dělá jistá skupina antipatriotův, kteří rozjitřují zdravé občany. Nemluvím (ovšem) o antipatriotismu, který popouzí jen horečné obchodníky akciemi a hysterické herečky; to jest jen patriotismus mluvící bez obalu. Kdo praví, že žádný vlastenec by neměl útočiti na burskou válku, dokud není po ní, není hoden rozumné odpovědi; praví, že žádný dobrý syn by neměl varovati své matky od skaliska, dokud se s něho nesřítí. Ale máme na zřeteli antipatriota, který vážně pohoršuje vážné lidi, a výkladem jeho jest, myslím, co jsem napověděl; jest neupřímným upřímným

PRAPOR SVĚTA

přítelem; člověkem, jenž říká: „S lítostí povinen jsem říci, že jsme zničeni“, a nemá vůbec lítosti. A možno o něm říci, bez retoriky, že jest zrád-
cem, neboť on toho neblahého poznání, kte-
ré mu dávalo možnost posilnit armádu, uží-
vá na to, aby strhl lidi, by do ní nevstupovali.
A směje býti pessimistický jako vojenský rádce,
jest též pessimistický jako rekrutující sergeant.
Zrovna tak pessimista (jenž jest kosmickým an-
tipatriotem) užívá svobody, které život popřává
svým důvěrníkům, aby odvdalil lidi od pra-
poru. I když připustíme, že se jen drží faktů,
přece jest podstatno věděti, jaké jsou jeho city
a jaký jest jeho motiv. Třebas tisíc dvě stě mužů
leží v Tottenhamu na neštovice; ale chceme vě-
děti, zda to jest vysloveno nějakým velikým filo-
sofem, jenž chce klnouti bohům, nebo jen něja-
kým obyčejným duchovním, který rád pomáhá
lidem.

Chybou pessimistovou tedy jest, ne že kárá
bohy i lidi, ale že nemiluje toho, co kárá —
nemá té základní a nadpřirozené věrnosti a od-
danosti k věcem. Co jest chybou muže, řeče-
ného obecně optimista? Cítí se zajisté, že opti-
mista, snaže se obhájit čest tohoto světa, obha-
juje neobhajitelné. Jest šovinistou veškerenstva;
říká: „Můj kosmos, ať dobrý nebo špatný.“
Bývá méně nakloněn k reformě věcí, více na-
kloněn odpověděti na všechny útoky tak, jak

ORTHODOXIE

odpovídává byrokrat z čelního křesla, chláchole každého ujišťováním. Nechce světa omýti, ale obílití jej. Toto vše (což platí o jistém typu optimisty) vede nás k jednomu vsutku zajímavému bodu psychologie, kterého by bez toho nebylo možno vyložití.

Pravíme, že jest jistá základní věrnost k životu: jedinou otázkou jest, má-li to býti věrnost přirozená nebo nadpřirozená. Chcete-li to vyjádřití takto, má-li to býti věrnost rozumná nebo nerozumná. Nuže význačno jest, že špatný optimism (to bílení, chabé hájení všeho) bývá za jedno s rozumným patriotismem. Rozumný optimismus vede k stagnaci; ale optimismus nerozumný vede k reformě. Dovolím si to vysvětliti, užije ještě jednou paralely patriotismu. Právě ten, kdo by nejraději, aby místo, které miluje, shroutilo se v trosky, miluje je s rozumem. Ten, jenž chce to místo zvelebití, miluje je bez rozumu. Miluje-li někdo nějakou stránku Pimlica (což se zdá k neuvěření), shledá sám, že obhajuje této stránky proti samému Pimlicu. Ale miluje-li prostě Pimlico samo, chtěl by je srovnati se zemí a proměnití v Nový Jerusálém. Nepopírám, že reforma může býti přílišná; pravím jen, že toliko patriot mystický reformuje. Čiré šovinistické spokojení se sebou nejvíce bývá obecno mezi těmi, kteří mají pro svůj patriotismus nějaký důvod pedantský. Nejšovinističtější jingové nemi-

PRAPOR SVĚTA

lují Anglie, ale theorii Anglie. Milujeme-li Anglii, že jest světovou říší, můžeme přeceňovati zdárnost, s jakou vládneme Hindům. Ale milujeme-li ji jen jako národ, můžeme čeliti všem možnostem, neboť byla by národem, byť i Hindové vládli nám. Proto jen ti dovolí svému patriotismu falšovati historii, jichžto patriotism závisí na historii. Kdo miluje Anglii, že jest anglická, nebude se dívati, jak vznikla. Ale kdo miluje Anglii, že jest anglosaská, může jíti proti všem faktům po své fantasii. Může skončiti (jako Carlyle a Freman) v hájení toho, že normanské dobytí Anglie bylo saským dobytím Anglie. Může skončiti v naprostém nerozumu — protože měl rozum. Kdo miluje Francii, protože jest vojenská, bude omlouvati armádu z roku 1870. Ale kdo miluje Francii, že jest Francií, bude zdokonalovati armádu z r. 1870. A toto právě Francie dělala, a Francie jest dobrou ukázkou činného paradoxu. Nikde jinde reforma není drastičtější a povšechnější. Čím jest váš patriotism transcendentálnější, tím praktičtější jest vaše politika.

Snad nejběžnější ukázkou tohoto hlediska jest chování žen a jejich zvláštní a silná věrnost. Někteří omezení lidé se vytasili s myšlenkou, že ženy ve všem zjevně straní svým lidem, a proto že jsou slepy a nic nevidí. Ti sotva poznali jaké ženy. Tytéž ženy, jež bývají hotovy hájiti svých mužů, na nic se neohlížejíce, bývají (ve

ORTHODOXIE

svém osobním obcování s mužem) až chorobně jasny o průzračnosti jeho výmluv nebo o tuhosti jeho hlavy. Přítel člověka miluje, ale nechává ho, jak jest; jeho žena ho miluje a vždy se pokouší jej změnit v někoho jiného. Ženy, jež jsou úplně mystické ve svém smýšlení, jsou úplně kynické ve své kritice. Thackeray to dobře vyjádřil, když matka Pendennisova, jež uctívala svého syna jako boha, přece se domýšlí, že jakožto člověk chybuje. Podceňovala jeho ctnost, ač nadceňovala jeho hodnotu. Pobožnůstkář má úplnou volnost kritisovati; fanatik smí bezpečně býti skeptikem. Láska nebývá slepa; slepota jest až poslední její věcí. Láska jest spoutána; a čím více jest spoutána, tím méně jest slepa.

Toto aspoň stalo se mým míněním o tak řečeném optimismu, pessimismu a zdokonalování. Před každým aktem kosmické reformy povinni jsme vykonati kosmickou přísahu věrnosti. Člověk jest povinen zajímati se o živoť, potom může býti nestranný ve svých úsudcích o něm. „Synu můj, daruj mi srdce své“; srdce třeba upevniti na pravé věci; jakmile utkvíme pevně srdcem, máme volnou ruku. Povinen jsem zastaviti se, abych se připravil na čelící mi kritiku. Říkává se, že rozumný člověk přijímá svět jakožto smíšený z dobrého i zlého se slušným uspokojením a se slušnou snášenlivostí. Ale

PRAPOR SVĚTA

právě o tomto smýšlení tvrdím, že jest nesprávně. Jest, vím to, velmi obecně v této době; bylo dokonale vyjádřeno v těch klidných verších Mathe-
wa Arnolda, jež jsou pronikavěji blasfemické než křiky Schopenhauerovy —

„Dost na tom, že žijeme: — a byť i život,
s výsledky velikými tak vzácný,
byl snesitelný, sotva hoden zdá se
té světské pompy, těch bolestí porodních.“

Vím, že tohoto smýšlení jest plná naše doba, a myslím, že jeho mrazivost ji spaluje. Pro naše titanské účely víry a revoluce není nám potřebí studeného přijímání světa jakožto kompromisu, ale nějakého způsobu, kterak bychom ho mohli srdečně nenáviděti i srdečně milovati. Nechceme, aby radost a hněv se navzájem neutralisovaly a vydaly nějaké mrzuté uspokojení; chceme prudší rozkoš i prudší nespokojenost. Chceme cítiti vesmír zároveň zámekem lidojedovým, na který jest hnáti útokem, a přece svým vlastním domkem, do něhož se večer můžeme vrátiti.

Nikdo nepochybuje, že obyčejný člověk může se s tímto světem srovnati, ale nežádáme si síly na to, abychom se s ním srovnali, ale abychom jej přemohli. Může ho tak nenáviděti, aby jej proměnil, a přece tak jej milovati, aby jej považoval za hodna změny? Může s úctou patřiti na jeho obrovské dobro a přece necítiti

ORTHODOXIE

uspokojení? Může se zadívat na jeho ohromné zlo a přece necítiti zoufalství? Může zkrátka býti zároveň nejen pessimistou a optimistou, ale fantastickým pessimistou a fantastickým optimistou? Jest dosti pohanem, aby umřel za svět, a dosti křesťanem, aby umřel světu? Toto spojení v racionálním optimistovi, tvrdím, selže, v iracionálním se daří. Tento jest hořov rozbítí celý vesmír pro vesmír sám.

Nevyjadřuji těchto věcí v jejich zralém logickém pořádku, ale jak přišly; a tento úsudek byl vyjasněn a zaostřen jistou časovou náhodou. Z prodlužujícího se stínu Ibsenova vynořila se argumentace, není-li hezké zavraždit se. Přísní moderníci nám pravili, že ani nenáleží říkati „ubožák“ o člověku, který si prostřelil mozek, poněvadž to jest člověk hodný závidění a rozstřelil si jej jen pro jeho výjimečnou znamenitost. Pan William Archer dokonce napovídal, že ve zlatém věku bývaly automaty, kterými se mohl zavraždit, jen hoditi do nich desetník. V tom všem pocítil jsem naprosté nepřátelství ke mnohým, kteří sebe nazývali liberálními a humaními. Sebevražda jest nejen hříšna, ale hříchem v naprostém absolutním smyslu. Jest nejzazším zlem, odpírati účast na bytí; odpírati přísahu věrnosti životu. Člověk vraždící člověka vraždí člověka. Kdo však vraždí sám sebe, vraždí všecky lidi; on, co na něm jest, vyhazuje svět

PRAPOR SVĚTA

do povětrí. Jeho čin jest horší (symbolicky uvažován) nežli jakékoliv násilné smilstvo nebo dynamitový atentát. Onť ničí všecky stavby; on znásilňuje všecky ženy. Zloděj se spokojí diamanty, ale sebevrah nikoliv; to jest jeho zločinem. Nelze ho uplatiti ani oslňujícími kameny Nebeského Města. Zloděj vzdává poklonu věcem, jež krade, ne-li i jejich majetníku. Ale sebevrah uráží všecko na zemi tím, že toho nekrade. On zhanobuje každou květinu tím, že odpírá býti pro ni živ. Není stvořeníčka v kosmu, aby si z něho svým zavražděním nedělal úšklebků. Když se někdo oběsí na stromě, listí by seskákalo hněvem a ptáci by vztekem uletěli; neboť každý utržil osobní potupu. Ovšem že bývají na ten čin pathetické citové výmluvy. Bývají často výmluvy pro zprznění a skoro vždy pro dynamitový atentát. Ale přijde-li na to, aby se ujasnily ideje a inteligentní mínění o věcech, pak jest mnohem rozumnější a filosofičtější pravda v tom, když se pohřbívali sebevrazi na rozcestích a kulem se jim prorážela těla, než v sebevražedných automatech p. Archerových. Jest v tom smysl, když sebevrah se zahrabává na místě odloučeném. Jeho provinění jest odlišno od provinění jiných — neboť ono i zločiny znemožňuje.

Asi zároveň v ten čas jsem četl slavnostní blýskavý traktát jakéhosi volného myslitele: pra-

ORTHODOXIE

vil, že sebevrah jest jen totéž co mučeník. Zjevná tato nepravda přispěla k vyjasnění otázky. Nesporně sebevrah jest pravou protivou mučeníka. Mučenník jest ten, kdo tolik jest zaujat něčím mimo sebe, že zapomíná na svůj vlastní život. Sebevrah jest ten, kdo tak málo jest zaujat vším mimo sebe, že by rád viděl všemu konec. Onen chce, aby něco nastalo; tento, aby vše se skončilo. Jinými slovy, mučeník jest vznešený právě proto (třeba se zřiká světa nebo zatracuje vše člověčenstvo), že vyznává toto rozhodné pojítka k životu; vynímá své srdce ze sebe: umírá, aby něco žilo. Sebevrah jest podlý, protože nemá toho pojítka s bytím; jest čirým zhoubcem; duchovně on ničí vesmír. A potom jsem si vzpomněl na kůl a na křižovatky a na podivný fakt, že křesťanství projevilo tu příšernou tvrdost k sebevrahu. Neboť křesťanství projevilo tak žhoucí přízeň k mučeníku. Historické křesťanství bylo obžalováno ne zcela bez důvodu, že vyhnalo mučenicství a askesi na nejvyšší hrot, opuštěný a pessimistický. Prvotní křesťanští mučeníci mluvili o smrti s hrozným štěstím. Rouhali se krásným povinností těla; hrob jim voněl z daleka jako květinový záhon. To zdálo se mnohým pravou poesíí pessimismu. Ale trčí kůl na křižovatce, který ukazuje, jak křesťanství smýšlí o pessimistovi.

PRAPOR SVĚTA

Toto byla první z dlouhé řady záhad, s nimiž křesťanství vstoupilo v diskusi. A s ní ukazovala se jistá zvláštnost, o které mi bude promluvíti význačněji jakožto o známce všech křesťanských idejí, ale která zřetelně vystoupila v této. Křesťanské stanovisko k mučeníku a sebevrahu nebylo takové, jakým se často ukazuje v moderní morálce. Nebylo věci pořadí. Není tomu tak, že někde jest vedena čára a že ten, jenž se utratí v exaltaci, padne před linií, ten však, jenž v zachmuřenosti, zrovna za ni. Míněním křesťanským nebylo zajisté jediné to, že sebevrah žene mučnictví příliš daleko. Křesťanské mínění bylo zuřivě pro mučnictví a zuřivě proti sebevraždě: tyto dvě věci, jež se zdály tolik sobě podobny, jsou na opačných koncích nebe a pekla. Jeden zavrhl život, a bylo to tak velikou zásluhou, že jeho suché kosti uzdravovaly města za moru. Druhý zavrhl život, a bylo to tak velikou hanbou, že jeho kosti by poskvrňovaly kosti jeho bratří. Nepravím, že tato prudkost byla správná; ale proč byla tak prudká?

A tu jsem ponejprv shledával, že moje putující nohy vstoupily na nějakou uchozenou stezku. Křesťanství tedy pocítilo tu protivu mučeníka a sebevraha; pocítilo ji snad z téhož důvodu? Pocítilo křesťanství, co jsem pocítil já, ale nemohlo (a nemůže) vyjádřiti — této potřeby

ORTHODOXIE

prvoční věrnosti k věcem a potom rozvratné reformy věcí? Potom jsem si vzpomínal, že to právě se vyčítá křesťanství, že spojuje tyto dvě věci, které já tak urputně jsem se pokoušel spojit. Křesťanství bylo obviněno zároveň z přílišného optimismu k vesmíru a z přílišného pesimismu k světu. Tato shoda mne zarazila.

V moderních kontroverších ujal se pitomý obyčej říkat, že takového a takového smýšlení bylo možno se držeti v jednom věku, ale nemožno ve druhém. V některé dogma prý bylo možno věřit ve 12. století, ale nemožno v ně věřit ve dvacátém. Zrovna tak byste mohli říci, že jisté filosofii možno věřit v pondělky, ale nemožno v úterky. Zrovna tak byste mohli říci, že jistý světový názor se hodil o půl čtvrté, ale nehodil se o půl páté. Co člověk může věřit, záleží na jeho filosofii a nikoli na hodinách, nebo na století. Věří-li někdo v nezměnitelný zákon přírody, nemůže věřit v nějaký zázrak v žádné době. Věří-li někdo v nějakou vůli za zákonem, může věřit v každý zázrak v každé době. Dejme tomu, že by šlo o zázračné uzdravování. Materialista dvanáctého století nemohl v ně věřit zrovna tak jako materialista dvacátého století. Ale křesťanský vědec dvacátého století může v ně věřit tolik jako křesťan dvanáctého století. Záleží to prostě na člověkově theorii o věcech. Běží-li tudíž o nějakou histo-

PRAPOR SVĚTA

rickou odpověď, nesejde, zda byla dána v naší době, ale zda byla dána v odpověď na naši otázku. A čím více jsem myslel o tom, kdy a jak křesťanství přišlo v svět, tím více jsem pocítoval, že opravdu přišlo odpovědět na tuto otázku.

Obyčejně jen uvolnění a svobodomyslní křesťané dělají zcela neobhajitelné poklony křesťanství. Mluvívají, jako by nikdy nebývalo bylo zbožnosti nebo útrpnosti, leč až přišlo křesťanství, kteréžto mínění jejich by člověk středověký byl prudce opravoval. Oni ukazují na křesťanství význačným to, že ono první kázalo prostotu nebo zdrženlivost nebo vnitřnost a upřímnost. Budou mě viděti velmi omezeným (ať cokoliv to znamená), pravím-li, že význačno na křesťanství jest to, že ono první kázalo křesťanství. Jeho zvláštností bylo, že bylo zvláštní, a prostota a upřímnost nejsou zvláštní, ale ideály známé všemu lidstvu. Křesťanství bylo odpovědí na jistou hádanku, nikoli posledním obecným rčením, vysloveným po dlouhém mluvení. Zrovna tyto dni zahlédl jsem v jednom znamenitém týdeníku puritánského tónu poznámku, že když se křesťanství svleče z brnění dogmatu (jako by kdo mluvil o člověku, který se svleče z brnění svých kostí), ukáže se, že není ničím jiným než kvakerským učením o „vnitřním světle“. Nuže kdybych já řekl, že křesťanství přišlo na svět nejvíce proto, aby zničilo učení o „vnitřním

ORTHODOXIE

světlo“, bylo by to přepínáním. Ale bylo by to mnohem bližší pravdě. Ve „vnitřní světlo“ věřili poslední stoikové, jako Markus Aurelius. Jejich důstojnost, jejich unavenost, jejich ponurá zevní péče o jiné, jejich nezhojitelná vnitřní péče o sebe, to vše zrodilo se z „vnitřního světla“ a trvalo jen při tom šerém osvětlení. Všimněme si, že Markus Aurelius utkvívá, jako takoví introspektivní moralisté vždy utkvívají, na vykonání nebo zanechání nějakých maličkostí; to proto, že nemá tolik nenávisti nebo lásky, aby způsobil morální revoluci. On vstává časně ráno právě tak jako naši aristokraté žijící „prostý život“; protože takový altruismus jest mnohem snazší než přetrhnouti hry v amfiteatru nebo vrátiti anglickému lidu jeho půdu. Markus Aurelius jest nejnepřesvědčivějším lidským typem. Jest nesobeckým egoistou. Nesobecký egoista jest člověk, mající pýchu, která není omluvena vášní. Ze všech pomyslitelných forem osvětlení nejubožejší jest ta, již se říká „vnitřní světlo“. Ze všech strašných náboženství nejstrašnější jest kult boha v sobě. Každý, kdo zná nějakou soustavu, ví, jak pracuje. Kdo zná něco z Vyššího Myšlenkového Ústředí, ví, jak pracuje. Že Jones uctívá boha v sobě, vyzní na konec v ten smysl, že Jones uctívá Jonesa. Ať Jones uctívá slunce nebo měsíc, cokoli spíše než „vnitřní světlo“; ať Jones uctívá kočky nebo krokodily, najde-li jaké na

PRAPOR SVĚTA

své ulici, ale nikoli boha v sobě. Křesťanství přišlo na svět nejdříve proto, aby ostře prohlásilo, že člověk se nemá dívat jen dovnitř, ale ven, patřiti s úžasem a nadšením na boží družinu a božského velitele. Že člověk jest křesťanem, v tom jediným vtípem jest, že není zůstaven sám s vnitřním světlem, ale rozhodně uznává jisté světlo vnější, krásné jako slunce, jasné jako měsíc, strašné jako vojsko s korouhvemi.

Proto však přece bude dobře, neuctívá-li Jones slunce a měsíce. Uctívá-li, bude se snažiti, aby dělal podle nich; totiž poněvadž slunce spaluje za živa jistý nečistý hmyz, bude spalovati za živa takový hmyz. Myslí, že když ze slunce onemocňují lidé úžehem, smí nakaziti svého souseda spalničkami. Myslí, že když měsíc, jak se říkává, přivádí lidi k šílenství, on smí svou ženu přivésti k šílenství. Tato nepěkná stránka pouhého vnějšího optimismu ukázala se též ve starém světě. V ten čas, kdy stoický idealism začal ukazovati na chabost pessimismu, starý kult, jímž předkové ctili přírodu, začal ukazovati na ohromnou chabost optimismu. Kult přírody jest dosti přirozený, dokavad společnost jest mladá, nebo jinými slovy, Pantheismus jest správný, dokavad jest kultem Pana. Ale Příroda má ještě jinou stránku, kterou zkušenost a hřích dosti záhy objeví, a není to blýskání, řekneme-li o bohu Panovi, že brzy uká-

ORTHODOXIE

zal čertovo kopyto. Jedinou námitkou na Přírodní náboženství jest, že pokaždé se jaksi ukáže nepřírozeným. Člověk miluje Přírodu ráno pro její nevinność a roztomilost a večer, miluje-li ji ještě, zase pro její tmavost a krutost. Myje se ráno v čisté vodě jako stoický Mudřec, ale jaksi na tmavém sklonku dne koupe se v býčí krvi, jako se koupával Julian Apostata. Pouhé hledání zdraví přivádí vždy k něčemu nezdravému. Fysická příroda nesmí nás podrobiti přímo v poslušnosť; dlužno se jí kochať a nikoliv uctívať ji. Hvězdy a hory nesmějí se bráť vážně. Berou-li se vážně, končíme tam, kde skončil pohanský kult přírody. Protože země jest něžna, můžeme se od ní naučiti všem jejím krutostem. Protože život pohlavní jest zdráv, můžeme se všichni zblázniti po životě pohlavním. Čirý optimism dospěl svého šíleného a sobě vlastního konce. Theorie, že všecko jest dobré, stala se orgií všeho, co jest zlé.

Na druhé straně naši idealističtí pessimisté byli zastoupeni pozůstatkem starých stoikův. Markus Aurelius a jeho přátelé zamítli ideu jakéhokoli boha ve vesmíru a viděli jen boha v sobě. Neměli naděje v nějakou moc v přírodě a stěží jakou naději v nějakou moc ve společnosti. Neměli tolik zájmu o vnější svět, aby jej zbořili nebo revolucí převrátili. Nemilovali města tolik, aby je zapálili. Proto starý svět byl zrovna v tom

PRAPOR SVĚTA

beznadějném dilemmatu jako náš. Jediní lidé, kteří se opravdu tímto světem kochali, byli zabráni myšlenkou, jak jej rozbít; a ctnostní se nestarali tolik o ně, aby je srazili. V tomto dilemmatu (témž jako dnes) náhle vstoupilo křesťanství, a nabídlo zvláštní odpověď, kterouž svět posléze přijal za pravou odpověď. Byla odpovědí tehdy, a myslím, že jest i nyní.

Odpověď ta byla jako tělí mečem; rozřala ve dví; neučinila nějakého sentimentálního spojení. Slovem, oddělila boha od kosmu. Ta transcendece a zřetelnost božství, již někteří křesťané by nyní rádi odloučili od křesťanství, byla vskutku jediným důvodem, proč každý chtěl být křesťanem. Toto bylo celou odpovědí křesťanskou nešťastnému pessimistovi a ještě nešťastnějšímu optimistovi. Zabýváje se zde jejich zvláštním problémem, ukážu jen zkrátka tu velikou metafysickou *suggesci*. Všecky definice tvůrčího nebo zachovávacího principu ve věcech nezbytně jsou metaforické, protože nezbytně jsou slovní. Proto pantheista jest nucen mluvit o bohu ve všech věcech, jako kdyby byl v nějaké krabici. Proto evolucionista má již ve svém jmenu pojem rozvinování jako koberec. Všecky termíny, náboženské i nenáboženské, jsou vystaveny této výčitce. Jedinou otázkou jest, zda všecky termíny jsou zbytečné nebo zda takovou větou možno krýt zvláštní *ideu* o původu věcí. Myslím, že

ORTHODOXIE

možno, a tak zřejmě činí evolucionista, sice by nemluvil o evoluci. A základní větou pro všechny křesťanský theism bylo to, že Bůh jest tvůrcem, jako umělec jest tvůrcem. Básník jest tak odloučen od své básně, že sám o ní mluví jako o maličkosti, kterou se sebe „střásl“. I vydávaje ji, odhodil ji od sebe. Tento princip, že všecko tvoření a plození jest odtrhování, jest tak důsledný ve vesmíru jako evoluční princip, že všecek růst jest vyrážení větví. Žena ztrácí dítě, i když je rodí na svět. Všecko plození jest odlučování. Narození jest tak slavným odloučením jako smrt.

Bylo prvním filosofickým principem křesťanství, že tato rozluka v Božím aktu tvoření (jako se odlučuje básník od básně nebo matka od novorozeňátka) jest pravou definicí aktu, jímž energie absolutní stvořila svět. Podle největšího počtu filosofů Bůh tvoře svět, zotročil jej. Podle křesťanství tím, že jej stvořil, uvolnil jej. Bůh napsal ne tak báseň, jako spíše hru; hru složil jakožto dokonalou, ale jež nutně byla zůstavena lidským hercům a režisérům, kteří od té doby z ní udělali velikou hudlařinu. O pravdivosti tohoto theorematu promluví později. Zde jen ukážu, s jakou úchvatnou lehkostí vyklouzlo z dilemmatu, o kterémž jsme hovořili v této kapitole. Tímto způsobem člověk mohl býti šťasten i rozhořčen, aniž by se snižoval k pessimismu nebo optimismu. Tímto systémem mohl

PRAPOR SVĚTA

člověk zápasiti se všemi silami bytí a neopustiti praporu bytí. Mohl býti v pokoji s vesmírem a přece býti ve válce se světem. Sv. Jiří mohl vždy bojovati s drakem, byť se ta obluda sebe mocněji vypínala v kosmu, byť byla větší než mohutná města a než věčné hory. Kdyby býval byl veliký jako svět, přece mohl býti zabit ve jmenu světa. Svatý Jiří nerozvažoval nějaké okaté nerovnosti nebo proporcí v pořadí věcí, ale jen prvotní tajemství jejich určení. Může se rozmáchnouti mečem na draka, byť i byl vším; i kdyby prázdné nebe nad jeho hlavou bylo jen ohromnou klenbou ještěrovy otevřené tlamy.

A potom následovala zkušenost, které nelze vyličiti. Bylo to, jako bych si byl od narození mátl dva veliké a nesvládné stroje rozdílných forem a bez zřejmého spojení — svět a křesťanskou tradici. Objevil jsem tuto díru ve světě: fakt, že člověk jaksi jest povinen nalézt si způsob, jak milovati svět a přece mu nedůvěřovati; jaksi člověk jest povinen milovati svět a nebýti světským. Objevil jsem tento vyčnívající rys křesťanské theologie jako nějaký tvrdý klín: dogmatické tvrzení, že Bůh jest osobní a že stvořil svět odděleně od sebe. Klín dogmatu zapadal zrovna do díry ve světě — byl ovšem do ní míněn — a potom se událo cosi neobyčejného. Jakmile ty dvě části těch dvou strojů se spojily, všechny ostatní částky, částka za částkou, do sebe za-

ORTHODOXIE

padaly a shodly se s úžasnou přesností. Slyšel jsem, jak nýt za mýtem po celém stroji zapadá v své místo s jakýmsi ulevujícím klapnutím. Byla-li jedna součástka na místě, všechny ostatní zalehly stejně správně, jako když hodiny za hodinami bijí dvanáct. Instinktu za instinktem odpovídala nauka za naukou. Nebo abychom změnili metaforu, podobal jsem se vůdci, jenž by postoupil do krajiny nepřátelské, aby dobyl nějaké veliké pevnosti. A když ta tvrz padla, celá země se vzdala a pevně se mne přidržela. Všecek kraj jako by se rozzářil nazad až do prvních luhů mého dětství. Všecky ty slepé fantasie let chlapeckých, jež jsem se v kapitole čtvrté marně pokoušel po tmě stopovati, ukázaly se mi náhle průhledny a rozumny. Nemýlil jsem se, když se mi zdálo, že růže zčervenaly jakousi vůlí; byla to vůle Boží. Nemýlil jsem se, když se mi zdálo, že bych skoro spíše řekl, že tráva má chybnou barvu, nežli že z nezbytnosti má tu barvu; mohla míti opravdu nějakou jinou. Můj pocit, že štěstí visí na vetché nitce podmínky, znamenal posléze něco: znamenal celou nauku o Pádu. I ty mlhavé a beztvárné obludy idejí, jichž jsem nebyl schopen vylíčiti, tím méně hájiti, zaujímaly klidně svá místa jakožto kolossální karyatidy víry. Pomyšlení, že kosmos není širý a prázdny, ale maličký a útulný, mělo nyní dokonalý význam, neboť vše, co jest dílem umění, povinno jest býti malé

PRAPOR SVĚTA

v očích umělcových; Bohu hvězdy asi jsou maličké a milé jako diamanty. A můj instinkt, vždy ve mně vězí, že jaksi dobro jest netoliko nástrojem, jehož by možno bylo užití, ale relikvií, již dlužno ostříhati, jako statků z lodi Krusoeovy — i to bylo podivným nášeptem čehosi originelně moudrého, nebo podle křesťanství jsme byli opravdu pozůstalci ze ztroskotání, tlupou ze zlaté lodi, jež se potopila ještě před počátkem světa.

Ale důležité bylo, že to úplně převrátilo důvod pro optimism. A jakmile se to převrácení stalo, pocítila se jakoby náhlá úleva, když kost zapadne zase do kloubu. Nazval jsem se mnohokrát optimistou, abych zabránil příliš zjevné urážce pessimismu. Ale všecek optimism doby byl falešný a skličující z té příčiny, že vždy dokazoval, že se do světa hodíme. Optimism křesťanský jest založen na skutečnosti, že se nehodíme do světa. Pokoušel jsem se býti šťasten říká si, že člověk jest živočich jako každý jiný, hledající sobě potravu od Boha. Ale potom jsem opravdu dospěl štěstí, neboť jsem poznal, že člověk jest potvora. Nemýlil jsem se, když všecky věci se mi zdály tak podivínskými, neboť sám jsem byl zároveň horší i lepší než všecky věci. Radost optimistova byla prosaická, neboť spočívala na přirozenosti všeho; radost křesťanská byla poetická, poněvadž byla založena na nepřirozenosti

ORTHODOXIE

všeho ve světle nadpřirozeném. Moderní filosof mi pravil znovu a znovu, že jsem na pravém místě, a já jsem se vždy cítil stísněn i v spokojenosti. Ale uslyšel jsem, že jsem na *nepravém* místě, a má duše zpívala veselím jako ptáče na jaře. Poznání to odhalovalo a osvětlovalo zapomenuté komnaty v tmavém domě dětství. Poznával jsem již, proč tráva vždy se mi jevívala tak podivnou, jako zelená brada nějakého obra, a jak to, že mi doma bylo teskno po domově.

PARADOXA KŘEŠŤANSTVÍ

Pravou potíží s tímto naším světem není to, že jest světem nerozumným, ani to, že jest světem rozumným. Nejobecnější potíží jest to, že jest skorem rozumný, ale ne zcela. Život není nelogičností; ale jest pastí na logiky. Zdá se o maličko mathematictějším a pravidelnějším než jest; jeho přesnost jest zjevna, ale jeho nepřesnost jest skryta; jeho rozmarnost číhá na nás nenadálou nástrahou. Dám hrubou ukázkou na to, co míním. Dejme tomu, že by nějaká mathematická bytost s měsíce vypočítávala lidské tělo; ihned by spatřila podstatnou věc na něm to, že jest dvojité. Člověk jsou dva člověkové, člověk na pravo, přísně se podobající člověku na levo. Když by zpozorovala, že jest ruka na pravo a ruka na levo, noha na pravo i noha na levo, postoupila by dál a pořád by nacházela na obou stranách týž počet prstů na rukou a týž na nohou, dvě oči, dvě uši, dvě nozder, ba i dvě laloků mozkových. Posléze přijala by to za zákon a potom, nacházejíc srdce na jedné straně, do-

ORTHODOXIE

vozovala by, že jest druhé srdce na druhé straně. A právě tehdy, kdy by nejvíce cítila svou správnost, mýlila by se.

Tato tichá úchylka od vlasové přesnosti jest nebezpečným elementem ve všem. Jako by ve veškerenstvu byla nějaká skrytá zrada. Jablko nebo pomoranč jsou tak kulaty, že je nazýváme kulatými, a přece konec konců nejsou kulaty. I země má tvar pomorančový, čímž svede nějakého naivního hvězdáře, aby ji nazval globem. Steblo travní nazývá se v jazyku anglickém čepel, podle čepele mečového, protože se zahrocuje; ale není čepel. Všude ve věcech vidíme tento prvek pokojnosti i nevypočítatelnosti. Racionalistům uniká, ale nikdy neuniká až do poslední chvíle. Z velikého zakřivení naší země snadno by se usuzovalo, že každý palec její jest tak zakřiven. Zdálo by se rozumno, jako má člověk mozek po obou stranách, aby měl i srdce po obou. Než vědcové stále pořádají výpravy, aby našli Severní Pól, protože je tak vábí krajina plochá. A také vědcové stále pořádají výpravy, aby našli člověkovu srdce; a když se o to pokoušejí, obyčejně sahají na stranu, kde ho není.

Nuže, opravdová pronikavost nebo inspirace nejlépe se dokazuje tím, jak se kdo dohaduje těchto skrytých znetvoření nebo nenadálostí. Kdyby náš matematik s měsíce uviděl dvě paže

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

a dvě uši, mohl by z toho dovoditi, že jsou dvě lopatky a dvě poloviny mozku. Ale kdyby uhodl, že srdce člověkovu jest tam, kde jest, pak bychom ho měli nazvati něčím vyšším než matematikem. A jen toto jest předností, které od této chvíle míním dovolávati pro křesťanství. Netoliko že dedukuje logické pravdy, ale že když náhle stává se nelogickým, objevilo tak říkajíc pravdu nelogickou. Nejen že má pravdu o věcech, ale též selhává (možno-li tak říci), kde věci selhávají. Jeho plán jde po skrytých nepravidelnostech a očekává neočekávaného. Bývá prosto při pravdě prosté; ale bývá houževnato a nepoddajno při pravdě subtilní. Připustí, že člověk má dvě ruce, nepřipustí (třebas všichni modernisté toho želí) samozřejmé dedukce, že má dvě srdcí. Toto ukázati jest jediným mým úmyslem v této kapitole; ukázati, že kdekoliv pozorujeme v křesťanské theologii něco zvláštního, obyčejně shledáme, že jest něco zvláštního v pravdě.

Dotkl jsem se té nesmyslné fráze, že takové a takové víře nemožno v naší době věřiti. Rozumí se, že všemu možno věřiti v každé době. Ale ku podivu, jest v tom jakýsi smysl, řekneme-li, že té či oné víře, věří-li se vůbec, pevněji se věří v společnosti složitě než v prosté. Shledá-li kdo křesťanství pravdivým v Birminghamu, má jasnější důvody k víře, než nalezl-li je pravdi-

ORTHODOXIE

vým v Mercii. Neboť čím spletitější jeví se náhoda, tím méně může býti náhodou. Kdyby sníh padal v útvaru řekněme srdce midlothianského*, byla by to náhoda. Ale kdyby sněhové vločky padaly v přesném tvaru bludiště Hampton-Courtského, myslím, že by to bylo možno nazvatí zázrakem. Právě dojem takového zázraku mám, co jsem poznal filosofii křesťanství. Spletitost našeho moderního světa dokazuje pravdivost křesťanství dokonaleji než kterákoli prostá záhada v staletích víry. Poznání, že křesťanství jest pravdivo, nabýval jsem v Notting-Hillu a Battersea. A právě proto víra má tu promyšlenost nauk a detailů, jež tolik mrzí ty, kteří se křesťanství podivují, ale nevěří v ně. Když člověk již uvěří nějakému křesťanství, bývá hrd na jeho složitost, jako vědci bývají hrdi na složitost vědy. Složitost taková ukazuje, jak bohatá jest v objevech. Jest-li správná vůbec, jest poklonou říci, že jest správná do nejmenších podrobností. Hůl se může hoditi do díry nebo kámen do dutiny náhodou. Ale klíč a zámek jsou věci složitě. A hodí-li se klíč do zámku, poznáváte, že to jest klíč pravý.

Ale pro tuto přesnost, kterou věc do sebe má, jest velmi nesnadno, co nyní mám učiniti, totiž stanoviti toto nahromadění pravdy. Jest velmi těžko člověku obhájeti, o čem jest úplně

* Tolbooth neb 'Srdce Midlothianovo', starý žalář edimburský, massivní stavba nepravidelných forem. A. S.

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

přesvědčen. Jest to poměrně snadno, když jest přesvědčen jen částečně. Částečně jest přesvědčen, když našel o věci ten neb onen důkaz a může jej vyložit. Ale člověk není opravdově přesvědčen o filosofické theorii, shledává-li, že něco jí dokazuje. Jen tehdy jest opravdu přesvědčen, shledává-li, že všecko jí dokazuje. A čím více nalézá důvodů sbíhajících se, jež dokazují toto přesvědčení, tím více bývá zmaten, požádáme-li ho náhle, aby je shrnul. Tak kdybychom se zeptali z čista jasna obyčejného intelligentního člověka: „Proč máte raději civilizaci než divoštví?“ ohlížel by se poplašeně s věci na věc a jen neurčitě by mohl odpovědět: „Proč, jest tu tahle skříň s knihami... a uhlí v uhelníku... a piana... a policisté.“ Celým důvodem pro civilizaci jest, že důvod pro ni jest složitý. Zplodilaf tolik věcí. Ale právě pro toto množství důkazů odpověď místo aby byla zdrcující, jest nemožna.

Jest tudíž v každém úplném a dokonalém přesvědčení jakási hrozná bezradnost. Víra jest tak rozsáhlá, že trvá dlouho, než se uvede v činnost. A toto váhání vzniká zejména, ku podivu, z jakési lhostejnosti, kde začít. Všecky cesty vedou do Říma; a to jest jedním důvodem, proč mnozí nikdy se tam nedostanou. Ve příčině této obhajoby křesťanského přesvědčení přiznávám se, že bych zrovna tak rád začal ar-

ORTHODOXIE

gumentací s tou věcí jako s onou; začal bych s řepou nebo s taximetrovou drožkou. Ale chtěli se přičinití o vyjasnění svého mínění, bude, myslím, moudřejší, povedu-li dále běžné argumenty minulé kapitoly, kterou se minilo zdůraznití první z těch mystických shodností nebo spíše ratifikací. Vše, co jsem dosavad slyšel o křesťanské theologii, odvracelo mne od ní. Ve věku dvanácti let byl jsem pohanem a v šestnácti úplným agnostikem: a nechápu, že by někdo přerostl sedmnáctý rok a nebyl sobě dal tak prosté otázky. Zachoval jsem si ovšem onu zachmuřenou úctu ke kosmickému božství a veliké historické pouto k Zakladateli křesťanství. Ale jistotně jsem naň pohlížel jako na člověka; jakkoliv jsem snad soudil, že i v té věci převažuje některé své moderní kritiky. Čítával jsem vědeckou a skeptickou literaturu své doby — aspoň vše to, co jsem našel psaného anglicky a co mi leželo na dosah; a jiného jsem nečetl nic; totiž, nečetl jsem nic jakéhokoli jiného filosofického tónu. Dvacetníkové strašidelné romány, které jsem též četl, byly v zdravé a heroické tradici křesťanské; ale toho jsem tehdy nevěděl. Nikdy jsem nečetl ani řádky z křesťanských apologetův. Četl jsem z nich tak málo, jak málo z nich nyní znám. Byli to Huxley a Herbert Spencer a Bradlaugh, kteří mne přivedli zpět k orthodoxní theologii. Oni zaseli v mou

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

mysl mé první divoké pochyby o pochybování. Naše babičky měly úplnou pravdu, když říkaly, že Tom Paine a volní myslitelé popletli rozum. Popletli opravdu. Můj popletli strašně. Racionalista přivedl mne k tomu, abych se ptal, zda rozum vůbec na něco jest; a když jsem dočetl Herberta Spencera, dospěl jsem až tam, že jsem pochyboval (ponejprv), zda evoluce vůbec se udála. Když jsem odložil poslední atheistické přednášky Colónela Ingersolla, strašná myšlenka projela mi hlavou: „Bezmála mně namlouváš, abych byl křesťanem.“ Byl jsem v zoufalé situaci.

Tento zvláštní účinek velikých agnostikův, totiž probouzení pochybností hlubších nežli jsou jejich, bylo by možno ilustrovati mnoha způsoby. Užiju jen jednoho. Když jsem četl a znovu pročítal všecka křesťanská nebo protikřesťanská účtování o víře, od Huxleye do Bradlaugha, vzrůstal mi v mysli postupně, ale graficky pozvolný a mohutný dojem — dojem, že křesťanství jest jistotně něco nejneobyčejnějšího. Neb nejen mělo (jak jsem rozuměl) křesťanství nejplamennější neřesti, ale mělo zjevně mystický talent ku kombinování neřestí, které se zdály spolu nesrovnalými. Útočilo se na všechny stránky a ze všech protivných důvodů. Sotva jeden racionalista dokázal, že křesťanství jest příliš daleko na východě, už jiný dokazoval se stejnou jas-

ORTHODOXIE

ností, že jest příliš daleko na západě. Ještě ne-
utuchlo moje rozhořčení na jeho rohatou a ú-
točnou čtverečnost, a už jsem byl zase zván,
abych sledoval a odsuzoval jeho ubíjející a smys-
lnou okrouhlost. Nesetkali se ještě který čte-
nář s tím, co míním, povím takové ukázky, na
zdař bůh, jak se pamatuji, toho soběodporo-
vání ve skeptickém útoku. Povím jich čtyři nebo
pět; jest jich o padesát víc.

Takto třeba velmi mne dojal výmluvný útok
na křesťanství jakožto na cosi nelidsky zasmuš-
lého; neboť považoval jsem (a pořád považuji)
upřímný pessimism za neodpuštělný hřích. Ne-
upřímný pessimism jest společenskou předností,
spíše příjemnou než nepříjemnou; a na štěstí sko-
ro všecek pessimism jest neupřímný. Ale bylo-li
křesťanství, jak se říkalo, pessimistické a namí-
řeno proti životu, pak jsem byl zcela hotov vy-
hoditi do povětří katedrálu Svatého Pavla. Ale
neobyčejno jest toto. Dokazovali mi v I. kapitole
(k mému úplnému uspokojení), že křesťanství
jest příliš pessimistické; a potom, v kapitole
druhé, jali se mi dokazovati, že jest ponejvíce
příliš optimistické. Jednou žalobou na křes-
ťanství bylo, že zbraňuje lidem, chorobnými
slzami a hrozbami, aby nehledali radosti a
svobody na řadrech Přírody. Ale jinou ža-
lobou bylo, že povzbuzuje lidi s fantastickou
obezřelostí a strká je do růžové a bílé dětské

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

světničky. Jeden veliký agnostik se ptal, proč Příroda není dosti krásna a proč jest těžko býti svobodným. Jiný veliký agnostik namítal, že křesťanský optimism, „roucho, o kterém se hlásá, že bylo tkáno zbožnýma rukama“, zakrývá nám skutečnost, že Příroda jest oškliva a že jest nemožno býti svobodným. Sotva jeden racionalista nazval křesťanství upírem, už jiný nazýval je rájem bláznů. To mne zaráželo; výčitky zdály se nesrovnalými. Křesťanství nemohlo býti zároveň černou maskou na bílém světě i bílou maskou na černém. Stav křesťanův nemohl býti zároveň tak pohodlný, aby ze zbabělosti se naň připoutával, i tak nepohodlný, že by byl blázen, aby v něm trval. Klamalo-li lidský zrak, klamalo jejbudťaknebonak; nemohlo míti i zelených brejlí i růžových. Přemílal jsem na jazyku se strašnou radostí, jako všickni mladí té doby, ty úšklebky Swinburneovy na pustotu kreda —

„Zvítězil jsi, ó bledý Galilejský, svět zachmuřil se dechem tvým“.

Ale když jsem četl účtování téhož básníka s pohanstvím (v jeho *Atalantě*), uzavřel jsem, že svět byl, možno-li, chmurnější před tím, nežli naň Galilejský dechl, než potom. Básník tvrdil, arcif abstraktně, že život sám jest černý jako smůla. A přece jaksi křesťanství jej ztemnilo. Týž muž, jenž vyčítal křesťanství pessimismus, sám byl pessimistou. Myslil jsem, že v tom asi vězí nějaká

ORTHODOXIE

chyba. A na jedno prudké okamžení projelo mi myslí, že možná ti nejsou nejlepšími soudci o poměru náboženství k štěstí, kdož dle svého vlastního usouzení nemají ani toho ani onoho.

Dlužno rozuměti, že jsem neuzavíral unáhle- ně, že žaloby jsou křivky nebo žalobcové blázni. Prostě jsem dovozoval, že křesťanství jest jistě něčím i kouzelnějším i bohopustším, než oni je líčili. Něco může míti tyto dvě opačné chyby; ale má-li je, jest to jistě věc poněkud podivná. Člo- věk může býti příliš tučný na jednom místě a příliš hubený na jiném; ale pak má podivnou podobu. S tohoto hlediska mé myšlení obracelo se toliko na zvláštní utváření křesťanského ná- boženství: nezjišťoval jsem žádné zvláštní po- doby v duchu racionalistickém.

Zde jest jiná ukázka téhož druhu. Pozoroval jsem, že silným důvodem proti křesťanství bývá výčitka, že ve všem, co se nazývá „křesťanským“, jest cosi bázlivého, mnišského a nemužného, ze- jmena v tom, jak se staví k odporování a k boji. Velicí skeptikové devatenáctého století byli moc- ně mužni. Bradlaugh expansivně, — Huxley mlčenlivě, byli rozhodnými muži. Naproti tomu zdá se opravdu býti cosi chabého a přes míru trpělivého v křesťanských radách. Paradoxon Evangelia o druhém líci, to, že kněží nikdy ne- bojovali, sto jiných věcí ukazuje na správnost žaloby, že křesťanství bylo pokusem, učiniti člo-

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

věka příliš podobným ovci. Četl jsem to a věřil jsem tomu, a kdybych byl nečetl nic jiného, byl bych tomu věřil pořád. Ale četl jsem něco velmi rozdílného. Obrátil jsem následující stránku ve své agnostické příručce, a můj mozek byl obrácen vzhůru nohama. Poznával jsem, že mám křesťanství nenáviděti ne proto, že bojovalo příliš málo, ale že bojovalo příliš mnoho. Křesťanství jevílo se matkou válek. Křesťanství zaplavilo svět krví. Byl jsem se nadobro rozhněval na křesťana, že se nikdy nehněval. A nyní se mi pravilo, abych se naň hněval, protože jeho hněv byl nejohromnější a nejhroznější věcí v lidské historii; protože jeho hněv napustil zemi a začadil slunce. Titéž, kteří vyčítali křesťanství tichost a ústupnost klášterů, vyčítali mu též násilnost a útočnost křížových výprav. Bylo chybou ubohého starého křesťanství (ať tak či onak) i to, že Eduard Vyznavač nebojoval, i to, že Richard Lví Srdce bojoval. Kvakerové (tak se mi pravilo) byli jedinými charakteristickými křesťany, a přece řeže Cromwellovy a Alvovy byly charakteristickými hříchy křesťanskými. Co to všechno asi znamenalo? Co bylo to křesťanství, které vždy zapovídalo válku a vždy plodilo války? Jaká asi byla přirozenost toho, co nejdříve bylo možno haněti, že to nechtělo bojovat, a potom, že to pořád bojovalo? V jakém světě záhad se zrodila ta obludná vražednost i ta obludná ti-

ORTHODOXIE

chost? Podoba křesťanství ukazovala se každým okamžením podivnější.

Dám třetí ukázkou, nejvýmluvnější ze všech, protože má do sebe skutečnou námitku proti víře. Jedinou skutečnou námitkou proti křesťanskému náboženství jest prostě to, že jest náboženstvím. Svět jest velikánským místem, plným přerозličných druhů lidí. Křesťanství (možno to rozumně říci) jest jedinou věcí, omezenou na jeden druh lidí; zrodilo se v Palestině a prakticky zůstalo v Evropě. Tímto argumentem byl jsem ve svém mládí proniknut, a byl jsem puzen k nauce, často hláсанé v mravoučných společnostech — k nauce, že jest jakási nepovědomá veliká církev všeho člověčenstva, založená na všudypřítomnosti lidského svědomí. Víry, slyšel jsem, rozdělovaly lidi, ale morálka aspoň je spojovala. Duše by mohla hledati v nejcizejších a nejvzdálenějších zemích a staletích, a vždy by nacházela podstatný ethický zdravý smysl. Nalezla by Konfucia pod východními stromy a psal by: „Nepokradeš“. Rozluštila by nejzáhadnější hieroglyf na nejdávnější poušti, a smysl rozluštěného by byl: „Dítky mluvtež pravdu“. Věřil jsem této nauce o bratrství všech lidí v tom, že mají v sobě jistý mravní smysl, a věřím jí pořád — s jinými věcmi. A nadobro jsem se rozmrzel na křesťanství, protože namlouvalo (jak jsem se domníval), že celé věky a říše lidí

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

se schválně vyhýbaly tomu světlu spravedlnosti a rozumu. Ale potom jsem poznal úžasnou věc. Poznám jsem, že titíž, kteří pravili, že lidstvo bylo jedinou církví od Platóna do Emersona, byli těmi, kteří pravili, že morálka se načisto změnila, a že co bylo správné v jednom věku, v druhém jest chybné. Ptal-li jsem se třebaš po oltáři, pravilo se mi, že nepotřebujeme oltářů, poněvadž lidé naši bratři dávají nám jasné věštby a jistou víru ve své všeobecné obyčeje a ideály. Ale poukazoval-li jsem skromně, že jedním z obecných obyčejů lidských bylo míti oltář, tu moji agnostičtí učitelé nadobro obraceli a pravili mi, že lidé vždy bývali v zatemnělosti a pověrách divochů. Poznával jsem, že jejich denním ušklebováním proti křesťanství bylo, že ono jest světlem jednoho lidu a všech ostatních nechalo umírat v temnotě. Ale též jsem poznával, že bylo jejich zvláštní chloubou, že věda a pokrok jsou objevem jednoho lidu a že ostatní umřeli v zatemnělosti. Jejich hlavním útokem proti křesťanství byla právě jejich hlavní poklona k sobě, a všecko jejich poměrné zdůrazňování tohoto dvojího zdálo se býti zvláštní nenáležitostí. Pozorujíce nějakého pohana nebo agnostika, měli jsme si připomínati, že všichni lidé mají jedno náboženství; pozorujíce nějakého mystika nebo spiritualistu, měli jsme uvažovati, jaká absurdní náboženství mají někteří lidé. Směli jsme důvě-

ORTHODOXIE

řovatí ethice Epiktetově, protože ethika se nikdy nezměnila. Nesměli jsme důvěřovatí ethice Bosuetově, protože ethika se změnila. Změnila se za dvě stě let, ale nezměnila se za dva tisíce let.

Toto už pobuřovalo. Zdálo se ne tolik, jako by křesťanství bylo tak špatné, že má na sobě všecky neřesti, ale spíše jako by každý klacek byl dobrý, aby se jím křesťanství spráskalo. — Čemu opět byla podobna tato úžasná věc, již lidé tak horlivě odporovali, až při tom nedbali, že odporují sami sobě? Totéž viděl jsem na všecky strany. Nemohu již popřávatí místa podrobné diskusi o tom; ale aby se někdo nedomníval, že jsem stranicky vybral ty tři ukázky, načrtnu několik jiných. Tak jistí skeptikové psali, že velikým hřichem křesťanství bylo jeho útočení na rodinu; zatáhlo prý ženy do samoty a do kontemplace klášterní, odtrhlo je od domácnosti a děti. Ale zase jiní skeptikové (poněkud pokročilejší) pravili, že velikým hřichem křesťanství bylo, že nás násilím vhání do rodin a v manželství; že odsuzuje ženy k těžké práci v domácnosti a s dětmi a zakazuje jim osamění a kontemplaci. Výčitka byla načisto obrácena. Nebo zase o jistých větách v Epištolách nebo v obřadech svatebních říkali protikřesťané, že dávají na jevo pohrdání k ženskému rozumu. Ale poznal jsem, že protikřesťané sami pohrdají ženským rozumem; byloť jejich oblíbeným úsměš-

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

kem na Církev, že „jen ženské“ jsou v ní. Nebo zase vyčítaly se křesťanství jeho nahoty a hladovosti, jeho pytlovina a suchý hrách. Ale v nejbližší minutě se křesťanství vyčítala jeho nádhera a jeho obřady, jeho porfyrové oltáře a zlatá roucha. Hanilo se, že jest příliš všední a chudé, i že jest příliš pestré. A opět se vždy žalovalo na křesťanství jeho přílišné zapírání pohlaví, leč tu malthusian Bradlaugh objevil, že příliš málo je zapírá. Často jedním dechem bylo obviňováno z upejpvavé slušnosti i z náboženské zbuynělosti. Mezi deskami téhožatheistického pamfletu nalezl jsem výčitky víře pro její nejednotnost: „Jeden myslí to a jiný ono“, a též výčitku jednotnosti: „Jen rozdílnost mínění chrání světa, aby se neoctl v koncích“. V téže rozpravě svobodný myslitel, můj přítel, vyčítal křesťanství, že pohrdá Židy, a potom mu vyčítal, že samo jest židovské.

Chtěl jsem býti tehdy zcela poctiv, a chci býti i nyní; i neuzavíral jsem, že útok na křesťanství jest zcela špatný. Uzavíral jsem toliko, že jest-li křesťanství špatné, jest velmi špatné. Takové sobě odporující hrůzy bylo by možno skombinovati v jedné věci, ale jistě jest to věc velmi zvláštní a ojedinělá. Bývají lidé chudí a zároveň marnotratní, ale jsou vzácní. Bývají lidé smyslní i asketičtí, ale jsou vzácní. Existuje-li však tato massa šílených odporů, kvakerská i krvelačná, příliš nádherná i příliš ošumělá, stro-

ORTHODOXIE

há a přece pošetile navnazující žádost očí, nepřítelkyně žen i jejich zpozdilé útočiště, slavnostní pessimistka i bláhová optimistka, existuje-li toto zlo, pak jest v něm něco zcela svrchovaného a jedinečného. Neboť v mých racionalistických mistrech nenalezl jsem výkladu takové výjimečné zvrhlosti. Křesťanství (theoreticky mluvíc) bylo v jejich očích jen jedním z všedních mytův a bludů smrtelníků. Oni mi nedávali klíče k této zamořené a nepřirozené špatnosti. Takovýto paradox zla vztyčoval se v postavu nadpřirozena. Bylo vskuťku skoro tak nadpřirozeno jako neomylnost Papežova. Historická instituce, která nikdy neměla pravdy, jest zrovna tak zázrakem jako instituce, která se nemůže zmýlit. Jediným výkladem, který mi přišel na mysl, bylo, že křesťanství nepochází z nebe, ale z pekla. V pravdě nebyl-li Ježíš Nazaretský Kristus, nezbytně byl Antichrist.

A potom v klidnou hodinku projela mnou jako tichý hrom zvláštní myšlenka. Vyskočil mi náhle na mysl jiný výklad. Dejme tomu, že bychom slyšeli o někom neznámém mluviti mnoho lidí. Octli bychom se třebaš v té zmatenici, že bychom slyšeli od některých, že jest příliš veliký, a od některých, že jest příliš malý; někteří by mu vyčítali tloušťku, jiní by nařikali na jeho hubenost; některým by se zdál příliš tmavým, některým příliš světlým. Jediným výkladem (jak

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

už bylo připuštěno) by bylo, že má nějakou podivínskou podobu. Ale jest ještě jeden výklad. Snad má pravou podobu. Urážlivě velicí lidé vidí ho malým. Příliš malým lidem zdá se velikým. Staří kozli, kteří pořád floustnou, považují ho za nedostatečně vyplněného; staří šviháci, kteří čím dál jsou tenší, myslí, že se rozpial za úzké meze elegance. Možná že Švédi, (kteří mají vlasy bledé jako koudel) nazvali ho tmavým, a za to černoši uznali ho určitě blondýnem. Možná (zkrátka), že tato neobyčejná věc ve skutečnosti jest věcí obyčejnou; aspoň normální věcí, středem. Možná konec konců, že zdravé jest křesťanství a že všichni jeho kritikové jsou blázni — rozličnými způsoby. Zkoušel jsem tuto myšlenku ptaje se sám sebe, zda na některém z žalobců není něco chorobného, co by vysvětlovalo obvinění. Byl jsem udiven shledávaje, že tento klíč otvírá. Bylo na příklad jistotně zvláštní, že moderní svět vyčítal křesťanství zároveň tělesnou příkroť i artistickou nádheru. Ale potom bylo též zvláštní, velmi zvláštní, že moderní svět též spojoval nejkrajnější tělesnou rozmařilost s krajní odlukou artistické nádhery. Moderní člověk považoval roucha Tomáše Becketa za příliš bohatá a jeho obědy za příliš chudé. Ale pak člověk moderní byl věru výjimečný v historii; nikdo před ním nejedl tak vybraných obědů v tak ošklivých šatech. Mo-

ORTHODOXIE

derní člověk shledával církev příliš prostou právě tam, kde moderní život jest příliš složitý; shledával církev příliš okázalou právě kde moderní život jest příliš zašlý. Člověk, kterému se nelíbily prosté posty a hostiny, byl zblázněn po *entrées*. Člověk, kterému se nelíbila roucha, chodil v nejpitomějších kalhotách. A jistotně, byl-li nějaký nerozum v té věci vůbec, byl v kalhotách a nikoli v prostém dlouhém rouše. Byla-li v čem jaká nerozumnost, byla v plýtvavých *entrées*, nikoli v chlebě a víně.

Vyzkoušel jsem všechny možnosti a objevil jsem, že klíč se jakž takž hodí. Že Swinburna popouzelo, jak křesťané jsou nešťastni, a ještě více, jak jsou šťastni, snadno se vysvětlilo. Nebyla to již komplikace nemocí v křesťanství, ale komplikace nemocí ve Swinburnovi. Meze prikazované křesťanstvím rmoutily ho prostě proto, že byl větším hedonistou nežli zdravý člověk by měl býti. Víra křesťanů ho pohoršovala, protože byl větším pessimistou než zdravý člověk by měl býti. Zrovna tak malthusiáni pudově útočili na křesťanství, ne že jest cosi speciálně antimalthusiánského v křesťanství, ale že jest cosi poněkud protilidského v malthusianismu.

Nicméně nemohlo býti, poznával jsem, zcela pravda, že křesťanství jest čire rozumné a stojí na prostředku. Byl v něm vskutku jakýsi element emfaze, ba šílenství, který ospravedlňo-

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

val sekularisty v jejich povrchním kritizování. Mohlo by býti moudré, počínal jsem víc a více mysliti, že *jest* moudré, ale nebylo jen světsky moudré; nebylo jen umírněné a důstojné. Jeho diví křižáci a tiší svatí by se vyvažovali; ale křižáci byli příliš diví a svatí byli příliš tiší, tiši nade vši slušnost. A právě na tomto místě zpytování vzpomněl jsem si na své myšlenky o mučeníku a sebevrahu. V té věci tato kombinace dvou téměř bláznovských hledisk přece jen jaksi blížila se rozumnosti. Toto byla zrovna taková druhá kontradikce; a tuto jsem již shledal správnou. Toto byl právě jeden z paradoxů, na kterých skeptikové shledali víru chybnou, a na tom já shledal jsem ji pravou. Ať sebe šíleněji milovali křesťané mučeníka nebo nenáviděli sebevraha, nikdy nepocítili těchto vášní šíleněji nežli jsem je pocítil já mnohem dříve ještě, než jsem snil o křesťanství. Tu odhalila se nejtěžší a nejzajímavější částka duchovního procesu a jal jsem se sledovati tuto ideu slepě všemi ohromnými myšlenkami naší theologie. Byla to ta idea, kterou jsem načrtl dotýkaje se optimisty a pessimisty; že nám není potřebí amalgama nebo kompromissu, ale toho i onoho v jejich nejvyšší energii: lásky i hněvu žhoucích. Zde ji budu sledovati jen v poměru k ethice. Ale netřeba, abych připomínal čtenáři, že idea této kombinace *jest* vsutku ústřední

ORTHODOXIE

v orthodoxní theologii. Neboť orthodoxní theologie tvrdila zejména, že Kristus není bytostí rozdílnou od Boha a člověka, jako elf nějaký, ani bytostí na polo lidskou a na polo nelidskou, jako kentaur, ale obojí zároveň a obojí naprosto, pravý člověk a pravý Bůh. Nuže, sledujme tento pojem, jak jsem jej nalézal.

Všichni zdraví lidé uznávají, že rozumnost jest jakousi rovnováhou; že někdo může býti blázen a jísti příliš mnoho, nebo blázen a jísti příliš málo. Někteří moderní vystoupili však s jakýmsi versem pokroku a vývoje, který usiluje zničití μέσον nebo rovnováhu Aristotelovu. Jako by namlouvali, že nám jest určeno, bychom postupně hynuli hladem nebo postupně jedli větší a větší snídane každé ráno na věky. Ale veliká samozřejmost pravidla μέσον trvá pro všecky myslící lidi, a oni lidé nepřevrhli žádné rovnováhy vyjma svoji. Ale připustíme-li, že jsme všichni povinni zachováti rovnováhu, pravý zájem přichází s otázkou, jak tuto rovnováhu možno zachováti. Toto byl problém, který pohanství pokoušelo se rozřešiti; to byl problém, který myslím křesťanství rozřešilo, a rozřešilo velmi zvláštním způsobem.

Pohanství hlásalo, že ctnost záleží v rovnováze; křesťanství hlásalo, že ctnost jest v střetnutí: v srážce dvou vášní viditelně protivných. Nebyly ovšem skutečně neslučitelné; ale byly

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

takové, že těžko bylo uchopiti je zároveň. Sledujme chvíli vodítka mučenika a sebevraha; a uvažme třeba o statečnosti. Žádná vlastnost nikdy tak nepopletla mozkův a nezmodrchala definic čirých racionálních mudrcův. Statečnost jest skorem rozpor v termínech. Znamená silnou žádost života, utvářející se z pohotovosti zemřítí. „Kdo ztratí život svůj, zachová jej,“ to není jen mystická průpověď pro světce a heroje. Jest to denní heslo pro lodníky nebo horníky. Bylo by možno tisknouti je na Alpského průvodce nebo do čítanek. V tomto paradoxu jest všecek princip statečnosti; i statečnosti zcela pozemské neb zcela brutální. Člověk odříznutý mořem může zachrániti svůj život, vydá-li jej v sázku hlubinám. Jen tím vyvázne smrti, když pořád bude napolo v jejím jícnu. Voják obklíčený nepřáteli chce-li se prosekati, povinen jest spojití silnou žádost života se silnou lhostejností k smrti. Nesmí toliko lpěti na životě, sice bude zbabělec a neunikne. Nesmí jen čekatí na smrt, sice bude sebevrahem a nevyvázne. Povinen jest hledati svého života v duchu zuřivé lhostejnosti k němu; povinen jest toužiti po životě jako po vodě a přece pítí smrt jako víno. Žádný filosof, myslím, nevyjádřil této romantické záhady s náležitou jasností, a já jistotně ne. Ale křesťanství učinilo více: vyznačilo její meze v hrozných hrobech sebevraha a heroa, ukazu-

ORTHODOXIE

jíc rozdíl mezi tím, který umírá pro život, a tím, který umírá pro smrt. A vyzdvihlo od té chvíle nad kopími Evropy korouhev s tajemstvím rytířství: křesťanskou statečnost, jež jest pohrdáním smrtí; nikoli statečnost čínskou, jež jest pohrdáním životem.

A po té jsem objevoval, že tato dvojí vášeň jest všude křesťanským klíčem k ethice. Všude víra vytvářela míru z tiché srážky dvou bouřlivých emocí. Vezměme třeba skromnost, rovnováhu z čiré pýchy a z čirého plazení v prachu. Průměrný pohan, jako průměrný agnostik by jen řekl, že jest spokojen sám sebou, ale ne nestoudně uspokojen, že mnohým jest lépe a mnohým hůře, že jeho zásluhy jsou skrovny, ale poznával by, že jich řádně získal. Zkrátka chodil by s hlavou vzhůru, ale ne nezbytně s nosem vzhůru. Toť jest mužná a rozumná zásada, ale jest vystavena námitce, kterou jsme uvedli proti kompromissu mezi optimismem a pessimismem — „resignaci“ Mathewa Arnolda. Jsouc smíšeninou dvou věcí, jest rozředěním obou; ni té ni oné v tom není v plné síle ani nedávají své plné barvy. Tato slušná pýcha nepovyšuje srdce jako hlas polnic; nemůžete při ní býti oblečeni v purpur a zlato. Na druhé straně tato něžná racionalistická skromnost neочиšťuje duše ohněm a nečiní jí stkvoucí jako křišťal: nečiní (jako přísná a pronikavá pokora) člověka malým dítětem, kte-

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

ré by usedalo u nohou trávy. Neobrací jeho oči vzhůru, aby viděl zázraky; neboť Alici dlužno, aby se zdrobnila, chce-li býti Alicí z Pohádky. Sice ztrácí i poesii, že jest hrda, i poesii, že jest pokorna. Křesťanství pracovalo o to, aby touž zvláštní zkouškou zachránilo obě.

Odloučilo obě tyto ideje a potom je vyhnalo do krajnosti. Na jedné straně Člověk měl býti hrdější než býval kdy před tím; na druhé měl býti pokornější než byl kdy před tím. Jakožto Člověk jsem hlavou tvorstva. Jakožto člověk jsem hlavou hříšníků. Všecka poníženost, jež znamenala pessimismus, jež znamenala, aby člověk zaujal mlhavé nebo nízké hledisko na svoje celé určení — to vše mělo zmizeti. Neměli jsme už slyšeti nářku Kazatelova, že lidstvo nemá povýšenosti nad němou tvář, ani strašného pláče Homérova, že člověk jest jen nejsmutnějším ze všech zvířat polních. Člověk byl sochou Boha kráčející po zahradě. Člověk jest povýšen nade všecku němou tvář; člověk jest jen proto smutten, že není hovádkem, ale zlomeným bohem. Řek mluvil o lidech, plazících se po zemi, jako by se k ní vinuli. Nuže Člověk měl si vykračovati po zemi, jako aby si ji podrobil. Křesťanství tak povzneslo myšlenku o důstojnosti člověkově, že by ji bylo možno znázorniti jen korunami zářícími jako slunce a vějíři z pavích per. Leč zároveň mohlo hlásati myšlenku o u-

ORTHODOXIE

bohé nepatrnosti člověka, kterou možno vyjádřit jedině postěním a fantastickou poddaností, šedým popelem svatého Dominika a bílým sněhem svatého Bernarda. Když se přišlo na myšlení o sobě samém, bylo dosti vyhlídky a prázdnoty na jakýkoliv podíl ponurého zapírání a hořké pravdy. Tu pán realista mohl se volně pustiti — jak daleko sám chtěl. Tu bylo otevřené hřiště pro šťastného pessimistu. Ať si říká cokoli sám proti sobě, jen ať nezlehčuje prvotního účelu svého bytí; ať sebe nazývá bláznem, ba i zatraceným bláznem (ač toť jest kalvinistické), ale nesmí říkati, že blázni nejsou hodni spasení. Nesmí říkati, že člověk jakožto člověk může býti bezcenný. Zde zase, zkrátka, křesťanství překonalo nesnáz spojení divých protivím, že je zachovalo obě a zachovalo je obě divými. Církev byla pozitivní na obou stranách. Člověk skoro ani nemůže o sobě mysliti dosti málo. Člověk skoro ani nemůže mysliti dosti mnoho o své duši.

Vezměme jiný příklad: komplikovanou otázku lásky k bližnímu, která některým idealistům, velmi nemilosrdným, zdá se zcela snadnou. Láska jest paradox, jako skromnost a statečnost. Prostě postaveno, láska jistotně znamená jedno z tohoto dvojího — odpouštění činy neodpuštělné nebo milovati lidi nemilovatelné. Ale ptáme-li se sami sebe — jako jsme se ptali při pýše — co by myslil o takové věci rozumný

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

pohan, začneme asi u kořene. Rozumný pohan by řekl, že některým lidem možno odpustiti a některým nemožno: otroku, který ukradl víno, bylo by možno se vysmáti; otroka, který zradil svého dobrodince, možno zavražditi a po zavraždění ještě zatratiti. Pokud bylo lze odpustiti skutek, bylo lze odpustiti člověku. To zase jest rozumno, ba i osvěžující, ale jest to rozředění. Nenechává to místa čiré ošklivosti k nespravedlnosti, která jest spravedlivému velikou okrasou. A nenechává místa čisté citlivosti k lidem jakožto k lidem, kteráž jest vším kouzlem milosrdného. Do tohoto zasáhlo křesťanství jako do onoho dřívějšího. Vtrhlo náhle s mečem a rozřadlo obé od sebe. Rozdělo zločin od zločince. Zločinci povinni jsme odpustiti až do sedmdesáti sedmikrát. Zločinu nesmíme odpustiti nikdy. Nestačí, aby otrok, ukradší víno, vzbuzoval v nás z části hněv a z části laskavost. Povinni jsme více nenáviděti krádeže než dříve a přece mnohem více býti laskavi k zlodějům než jsme bývali. Bylo dáno místo hněvu i lásce, aby se divoce pustily s větrem o závod. A čím více jsem přemýšlel o křesťanství, tím více jsem shledával, že když ustanovilo zákon a řád, hlavním účelem toho řádu bylo, dáti místo dobrým věcem, aby se pustily divoce do větru.

Volnost ducha a volnost citů nejsou tak prosty, jak se zdají. Jest k nim třeba skoro tak pečlivé

ORTHODOXIE

rovnováhy zákonův a podmínek jako k volnosti sociální a politické. Obyčejný anarchista esthét, který vyhlašuje, že všechno cítí volným, zaplete se posléze do paradoxu, jenž mu zabrání cítiti vůbec. Prorazí meze domova, směřuje za poesii. Ale jakmile přestane cítiti meze domova, přestal chápati „Odysseu“. Jest prost národních předsudkův a vyšel z patriotismu. Ale vyšed z patriotismu, vyšel z „Jindřicha V.“ Takový literát prostě vyšel ze vší literatury; jest více zajatcem než nějaký pobožnůstkář. Neboť jest-li mezi vámi a světem zeď, jest nevalný rozdíl, zda se líčíte uzavřeným do něho nebo uzavřeným ven z něho. Čeho potřebujeme, to není universalita, která jest mimo všechny normální city; potřebujeme universalitu, která jest vnitř všech normálních citů. Jest veliký rozdíl býti od nich oproštěn tak, jako jest člověk vyproštěn z vězení, a býti od nich svoboden, jako člověk jest svoboden od nějakého města. Já jsem svoboden od Windsorského Zámku (t. j. že tam nejsem nutně držán), ale nejsem tím nicméně svoboden od té stavby. Kterak se může člověk přibližně oprostiti od ušlechtilých citů, býti schopen, aby je metl do širého prostoru a nic nerozbil neb neporušil? Toto bylo hrdinským činem tohoto křesťanského paradoxu paralelních vášní. Přijme-li se základní dogma o boji mezi božským a ďábelským, vzpouru a zkázu světa, jejich optimism a pessi-

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

mism jako čirou poesii možno volně pustiti jako katarakty.

Svatý František chvále všecko dobré mohl býti pronikavějším optimistou než Walt Whitman. Svato Jeronym, odsuzuje všecko zlé, mohl malovati svět černějším než Schopenhauer. Obě vášně byly volny, protože byly udrženy na svých místech. Optimista mohl vylíti všecku chválu, jak se mu líbilo, na veselou hudbu pochodovou, zlaté trubky a nachové prapory jdoucí do boje. Ale nesmí nazvati boje zbytečným. Pessimista ať líčí sebe tmavěji ošklivé pochody nebo krvavé rány. Ale nesmí nazvati boje beznadějným. Tak tomu bylo se všemi ostatními mravními problémy, s pýchou, odporováním i se soucitem. Definiujíc svou hlavní nauku, Církev netoliko zachovávala věci na pohled nesrovnalé vedle sebe, ale co bylo povážlivější, dovolovala jim vyrážeti v jakési artistické násilnosti, jinak možné jen anarchistům. Tichost stala se dramatictější než vzteklost. Historické křesťanství pozdvihlo se do vysokého a zvláštního *coup de théâtre* mravnosti — kteréžto věci jsou ctnosti tím, čím zločiny Neronovy jsou neřesti. Duchové hněvu a lásky vzali na se hrozivé i vábné podoby, radíce se od té mnišské vzteklosti, jež mrskala jako psa prvního a největšího z Plantagenetů, k vznesené útrpnosti svaté Kateřiny, která na úředních jatkách líbala krvavou hlavu zločincovu. Poesii

ORTHODOXIE

bylo možno hráti i tvořiti. Tato heroičnost a monumentálnost v ethice úplně zmizela s nadpřirozeným náboženstvím. Oni, jsouce pokorní, mohli se stříjiti, ale my jsme příliš hrdi na to, abychom byli okati. Naši učitelé ethiky psali rozumně pro reformu vězeňskou; ale sotva uvidíme p. Cadbury nebo jiného vynikajícího filantropa, aby šel do žaláře readingského a objímal zardoušené tělo, než jest vrženo do vápna. Naši učitelé ethiky psali jemně proti moci millionářův; ale neuvidíme asi, aby p. Rockefeller nebo nějaký moderní tyran veřejně byl mrskán ve Westminsterském Opatství.

Takto dvě výčitky sekularistův, ač vrhají jest temnotu a zmatek na sebe, vrhají prvé světlo na víru. *Jest* pravda, že historická Církev horlila zároveň o celibát i o rodinu; zároveň (možno-li to tak vyjádřiti) byla nadšeně pro plození dítek i pro neplození. Podržela obé vedle sebe jako prudké barvy, červenou a bílou, jako červená a bílá na štítě svatého Jiří. Měla vždy zdravou nenávisť k červení. Nenávidí onoho směšování dvou barev, jež jest chabou manýrou filosofů. Nenávidí onoho vývoje černé v bílou, z něhož vyjde špinavá šed. Vskutku, celou historii Církev o panenství bylo by lze symbolisovati tvrzením, že běl jest barvou, nikoliv jen nepřítomností barvy. Vše, co zde zdůrazňuji, možno vyjádřiti, řeknu-li, že křesťanství snažilo se nejčastěji v

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

takových případech zachovati obě barvy pospolu, ale čisté. Není to směšenina jako selská příze nebo šarlat; jest spíše jako měňavé hedvábí, neboť měňavé hedvábí bývá vždy v pravých úhlech a ve vzoru kříže.

Tak tomu též jest ovšem s odporujícími sobě výčitkami protikřesťanů o poddajnosti a krveprolévání. *Jest* pravda, že Církev velela některým bojovati a jiným nebojovati; a *jest* pravda, že ti, kteří bojovali, byli jako blesky a hromy, a ti, kteří nebojovali, byli jako sochy. To vše prostě znamená, že Církev ráda užívala svých Nadčlověkův i svých tolstojovcův. Jistě jest *něco* dobrého v životě bojovném, neboť tolik dobrých mužů tak rádo bývalo vojáky. Jistě jest *něco* dobrého v myšlence nebrániti se, neboť tolik lidí jest, zdá se, rádo kvakery. Církev činila jen to (pokud možno), že bránila, aby ta neb ona z těchto dvou dobrých stránek nevypuzovala druhé. Trvaly vedle sebe. Tolstojovci, majíce všecky skrupule mnichů, stali se prostě mnichy. Kvakeři stali se klubem, místo aby se stali sektou. Mniši hlásali vše, co hlásá Tolstoj; vyčerpávali se v jasných nářcích na ukrutnost válek a nicotnost odvety. Ale tolstojovci nejsou zcela vhodni, aby vedli celý svět, a v dobách víry nebývali připuštěni, aby vedli svět. Svět se nepustil posledního rozkazu sira Jamesa Douglasa nebo korouhve Johanny d' Arc. A někdy tato čirá

ORTHODOXIE

něžnost a tato čirá dravost se setkaly a ospravedlnily svoje spojení; paradox všech proroků se naplnil a v duši svatého Ludvíka lev ulehl si s beránkem. Ale pomněme, že tento text se též příliš plytce vykládá. Tvrdí se napořád, zvláště v našich tendencích tolstojovských, že když lev ulehne s beránkem, lev zberánčí. Ale to jest brutální uchvativost a panovačnost na straně beránkově. To prostě beránek pohlcuje lva, místo aby lev sežral beránka. Vlastní záhadou jest — může lev lehnouti s beránkem a přece si podržeti svou královskou dravost? *Toto* jest problém, o který Církev se pokusila; *toto* jest zázrak, který vykonala.

Toto jest, co jsem nazval tušením skrytých excentricit života. Toto jest poznání, že srdce člověko jest na levici a nikoliv uprostřed. Toto jest poznání, netoliko že země jest kulatá, ale poznání na určito, kde jest zploštělá. Křesťanská nauka objevila zvláštnosti života. Netoliko že objevila zákon, ale též vytušila výjimky. Podceňují křesťanství, kdož praví, že ono objevilo milosrdenství; milosrdenství mohl objeviti kdokoliv. A vskutku kdekdo je objevil. Ale objeviti plán, aby člověk byl milosrdný a též přísný — to bylo anticipací zvláštní potřeby lidské přirozenosti. Neboť nikdo si neřádá, aby mu hrubý hřích byl odpuštěn tak, jako by byl malým hřichem. Každý by mohl říci, že bychom neměli

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

býti ani zcela nešťastni, ani zcela šťastni. Ale nalézt, až pokud člověk může býti zcela nešťasten a přece neučiniti nemožným, aby byl zcela šťasten, to bylo psychologickým objevem. Každý by mohl říci: „Ani se nevypínati ani neplaziti“; a bývalo by to bylo omezením. Ale říci „V tomto můžete se vypínati a v tomto plaziti“ — to bylo emancipací.

Toto bylo velikou vymožeností křesťanské ethiky; objev nové rovnováhy. Pohanství bylo jako mramorový sloup, vztyčený, protože měl symetrické proporce. Křesťanství bylo jako velikánská roztrěpená a romantická skála, která, ač se kymácí na svém podstavci na pouhé dotknutí, přece právě proto, že její nehorázné vyčnížely se úplně vyvažují, trůní na tisíc let. V gothické kathedrále sloupy se všechny lišily, ale všechny byly potřebny. Každá podpěra zdála se nahodilou a fantastickou; každý pilíř byl vzdušným pilířem. Tak v křesťanství zdánlivé nahodilosti byly na vyváženou. Becket nosil žíněnou košili pod svým zlatem a nachem, a mnoho užitku by se našlo v této kombinaci; bylať Becketovi blahem žíněná košile, lidu na ulici nach a zlato. Jest to konec konců lepší než způsob moderního milionáře, který má černé a špinavě šedé sukno vně pro jiné, a zlato u samého srdce. Ale rovnováha nebývala pokaždé na těle člověka jednoho jako na Becketovi; bývala často roz-

ORTHODOXIE

dělena na celé tělo křesťanstva. Protože člověk se modlil a postil v severních sněžích, bylo možno, aby se kvítí sypalo při jeho slavnosti v jižních městech; a protože fanatikové pili vodu na písčinách syrských, mohl se pořád pítí mest v zahradách anglických. A tímto křesťanství bylo zároveň o tolik spletitější i o tolik zajímavější než říše pohanská; zrovna tak jako kathedrála amienská není lepší, ale zajímavější než Parthenon. Žádá-li si někdo moderního důkazu na toto vše, ať přemýšlí o tom podivném zjevu, že za křesťanství Evropa (zůstávajíc jednotou) roztržila se na jednotlivé národy. Patriotism jest dokonalým vzorem tohoto prozíravého vyvažování jedné emfasy jinou emfasi. Instinkt pohanské říše byl by řekl: „Všickni budete římskými měšťany a spodobíte se; ať Germán jest méně zdlouhavý a vážný; Francouz méně experimentální a čilý“. Ale instinkt křesťanské Evropy praví: „Ať Germán zůstane zdlouhavým a vážným, aby Francouz mohl býti bezpečně čilý a experimentální. Vyvážíme tyto krajnosti. Absurdnost řečená Germanie spraví bláznoství řečené Francie.“

A což poslední a nejdůležitější, právě tím se vysvětluje to, co jest nevysvětlitelno všem moderním kritikům křesťanské historie. Mínil hrozné války o nepatrné otázky theologické, kataklysyny citové pro gesto nebo slovo. Šlo jen o palec; ale palec jest vším, když vážíte. Církev

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

si nemohla dovoliti uchýlení ani o vlásek v některých věcech, chtěla-li dále činiti svůj veliký a smělý pokus nepravidelné rovnováhy. Dopustiti někdy, aby některá idea pozbyla poněkud moci, některá idea ukáže se příliš mocnou. Nebylo to stádo ovcí, jež křesťanský pastýř vedl, ale stádo býkův a tygrův, strašných ideálův a požíravých nauk, a každá z nich dosti silna, aby se stala falešným náboženstvím a zpusťovala svět. Připomeňme, že Církev zaujala se zejména o ideje nebezpečné; byla krotitelkou lvů. Idea narození skrze Ducha Svatého, idea o smrti božské bytosti, o odpuštění hříchů nebo o naplnění proctví, to jsou ideje, které, jak každý může poznati, nepotřebují než dotknouti se jich, a bude z nich něco rouhavého nebo vzteklého. Umělci středozevní nechali nejmenší článek řetězu schátrati, a lev starodávného pessimismu přetrhl svůj řetěz v zapomenutých lesích severu. O tomto theologickém vyrovnávání bude mi promluvíti později. Zde stačí poznamenati, že kdyby nějaká chybička se vtrousila do nauky, ohromných škod by bylo naděláno v lidském štěstí. Chybně vyřčená věta o povaze symbolismu roztránila by všechny nejlepší sochy v Evropě. Přeroknutím v definicích zarazily by se všechny tance; poschly by všechny vánoční stromky nebo rozbila by se všechna velikonoční vajíčka. Nauky jest potřebí definovati v přísných mezích, byť jen aby člověk

ORTHODOXIE

mohl požívatí obecných lidských svobod. Církev má povinnost býti starostliva, byť jen aby člověk mohl býti bez starosti.

Toto jest uchvacující romantika Orthodoxie. Ujal se hloupý obyčej mluvíti o orthodoxii tak, jako by byla poněkud nudná a usedlá. Zatím nikdy nebylo nic tak nebezpečného nebo tak vzrušujícího jako orthodoxie. Byla to zdravá rozumnost; a býti rozumným jest dramatictější než blázniti. Byla to rovnováha člověka za koňmi splašeně se ženoucími, kteří jako by se zarazili v tom směru a skočí tím, a přece v každém pohybu mají půvab sochařského díla a arithmetickou přesnost. Církev ve svých ranních dobách pouštěla se divoce a směle s každým válečným koněm, ale přece jest zřejmě nehistorické říkati, že se jen šíleně pouštěla po jedné ideji jako vulgární fanatism. Vyjížděla na levo a na pravo, jak zrovna bylo třeba, aby se vyhnula ohromným překážkám. Na jedné straně minula velikánskou hradbu arianismu, podpíranou všemi mocnostmi světskými, aby učinily křesťanství příliš světským. Na obrátku zase obtáčela orientalism, který by ji byl udělal příliš nesvětskou. Orthodoxní Církev nikdy se nedávala cestou smířlivou a nepřijímala konvencí; orthodoxní Církev nikdy nebyla solidární. Bývalo by bylo snazší přistoupiti na světskou moc arianův. Bývalo by bylo snadno, v 17. století kalvínském padnouti

PARADOXA KŘESŤANSTVÍ

v bezednou propast praedestinace. Jest snadno býti bláznem ; jest snadno býti heretikem. Vždy bývá snadno povoliti době, aby si postavila hlavu ; nesnadno bývá uchovati si svou hlavu. Bývá snadno býti modernistou, jako jest snadno býti snobem. Padnouti do některé z těch otevřených pastí bludu a přemrštěnosti, které móda za modou a sekta za sektou jsou nastřaženy po historické cestě Křesťanství — to by bývalo bylo vskutku prosté. Jest vždy prosté padnouti ; jest nekonečně mnoho úhlů, v kterých člověk padá, jest jen jediný, kterým stojí. Sednouti na nějaký vrtoch od gnosticizmu až k „vědeckému křesťanství“, to by bývalo bylo snadno a krotko. Ale vyhnutí se jim všem, to byla vírná dobrodružná jízda ; a v mém vidění nebeský vůz leťí hřímavě staletími, nudné herese roztaženy a sraženy, divoká pravda potácející se, ale vzpřímena.

VĚČNÁ REVOLUCE

Následující proposice jsou diktovány nezbytností: První, že nějaké víry v našem životě jest potřebí již proto, abychom ji zdokonalili; druhá, že nějaké neuspokojení s věcmi tak, jak jsou, jest nutno, již proto, abychom byli uspokojeni; třetí, že abychom měli toto nutné uspokojení i nutnou nespokojenost, nestačí míti očividnou rovnováhu stoickou. Neboť pouhá resignace nemá do sebe ani gigantické lehkomyšlnosti rozkoše, ani hrdé nesnášlivosti bolesti. Na radu „šklebiti se a trpěti“* jest jistá životní námitka. Námitkou tou jest, že trpíte-li prostě, nešklebíte se. Řeční heroové se nešklebí; ale chrličové se šklebí, protože jsou křesťanští. A když křesťan se raduje, raduje se (v nejpřísnějším smyslu) strašně; jeho radost jest strašná. Kristus předpověděl veškeru gotickou architekturu v tu chvíli, kdy nervosní a důstojní lidé (jako lidé,

*U nás říká se: „Zatni zuby a trp!“ Ale toho rčení nebylo možno zde užítí a bylo přeložiti do slova, sice by se to nehodilo s dalším. — Překl.

VĚČNÁ REVOLUCE

kteří nyní se zlobí na kolovrátky) horšili se na jásání pacholat jerusalémských. Privil: „Budou-li tito mlčeti, kamenové volati budou“. Pod impulsem Jeho ducha jako by byl vyrazil hlučný chór façad středověkých kathedrál, nabitých jásajícími tvářemi a otevřenými ústy. Proroctví se naplnilo: Kamenové volají.

Připustíme-li tyto věci, byť i jen pro argumentaci, můžeme zachytiti, kde jsme je pustili, vlákno myšlení přirozeného člověka, kterého Scotch nazývá (s politování hodnou důvěrností) „Milým starým člověkem“. Můžeme vysloviti nejbližší otázku, tak na snadě nám ležící. Nějakého uspokojení jest potřebí již proto, bychom věci zlepšili. Ale co myslíme zlepšením věcí? Nejmodernější řeči o této látce jsou holým kruhem argumentů — tím kruhem, který jsme již zvolili symbolem šílenství a čirého racionalismu. Vývoj jest jen tehdy dobrý, plodí-li dobro; dobro jest jen tehdy dobré, pomáhá-li k vývoji. Slon stojí na želvě a želva na slonu.

Rozumí se, že nemožno, abychom brali svůj ideál z principu přírodního; z toho prostého důvodu, že (kromě pro nějakou lidskou nebo božskou potřebu) není principu v přírodě. Na příklad, laciný antidemokrat dnešní bude vám vyprávěti slavnostně, že není rovnosti v přírodě. Má pravdu, ale nevidí logického dodatku. Není rovnosti v přírodě; a též není nerovnosti v pří-

ORTHODOXIE

rodě. Nerovnost právě tak jako rovnost jest měřítkem vzácnosti. Objevovati aristokracii v anarchii zvířectva jest zrovna tak sentimentální, jako objevovati v ní demokracii. Aristokracie i demokracie jsou ideály lidské; jeden znamenající, že všickni lidé jsou vzácní, druhý, že někteří jsou vzácnější. Ale příroda nepraví, že kočky jsou vzácnější myši; příroda si té věci nevšímá. Ani nepraví, že kočka jest hodna závidění nebo myš politování. Máme kočku za vyšší, protože máme (nebo větší část nás má) zvláštní filosofii v ten rozum, že život jest lepší než smrt. Ale kdyby myš byla německou pessimistickou myší, nemyslela by, že kočka nad ní vůbec zvítězila. Myslela by si, že ona zvítězila nad kočkou, dostavši se dříve do hrobu. Nebo by soudila, že uvalila na kočku strašný trest, nechavši jí na živu. Jako mikrob by se cítil hrd, že roznáší mor, tak pessimistická myš by plesala při pomýšlení, že obnovuje v kočce muka vědomého bytí. To vše záleží na filosofii myši. Nemůžete ani říci, že jest vítězství nebo povýšenost v přírodě, dokud nemáte nějaké nauky o tom, které věci jsou vyšší. Nemůžete ani říci, že kočka vyhrává, dokud není systému vyhrávání. Nemůžete ani říci, že kočka jest ve výhodě, dokud není nějaká výhoda zjištěna.

Nemůžeme tedy získati ani ideálu od přírody, a postupující zde dále v prvotní a přirozené

VĚČNÁ REVOLUCE

úvaze, vyloučíme (zařím) myšlenku, že se ho získává od Boha. Dlužno, bychom si zjednali svoje vlastní vidění. Ale pokusy nejmodernějších, aby je vyjádřili, jsou nejvýš neurčity.

Někteří se opírají prostě o hodiny; mluví, jako by pouhé procházení časem přinášelo nějakou povýšenost; a odtud i člověk nejlepšího myšlenkového kalibru bez obavy užívá rčení, že lidská morálka nikdy není časová. Kterak může něco býti časové? čas nemá charakteru. Kterak může někdo říci, že slavení Vánoc nehodí se na 25. den měsíce? Spisovatel zajisté míní, že majorita jest za jeho oblíbenou minoritou — nebo před ní. Jiní mlhaví moderní lidé utíkají se k metaforám hmotným; a toť vsutku čelní známkou mlhavých lidí moderních. Neosmělují se definovati své učení, co jest dobro, užívají mluvy z přírodních obrazů, nešetříce jimi a beze studu, a což ze všeho nejhorší, zdá se jim, že tyto laciné analogie jsou vzácně duchovní a nad starou morálku. Tak zdá se jim intelektuálním mluvíti o „věcech vysokých“. Toto jest na nejméně opak intelektuálního; jest to pouhá fráse vypůjčená od kostelní věže nebo větrné korouvičky. „Tomeš byl dobrý hoch“, jest tvrzení čistě filosofické, hodné Platóna nebo Akvinského. „Tomeš žil vyšší život“ jest hrubá metafora z desetistopového měřidla.

Toto náhodou jest téměř vši slabostí Nietz-

ORTHODOXIE

scheovou, kterého někteří představují smělym a silným myslitelem. Nikdo nebude popírat, že nebyl poetickým a suggestivním myslitelem; ale byl pravým opakem silného. Smělý vůbec nebyl. Nevyjadřoval nikdy sám sobě svého mínění v holých abstraktech: jako Aristoteles a Kalvin, ba i Karl Marx, tvrdí, nebojácní mužové myšlení. Nietzsche vždy vyklouzal z otázky metaforou z přírody, jako roztomilý podružný básník. Říkal „stranou dobrého a zlého“, protože neměl smělosti říci „lepší dobro nežli dobro a zlo“, nebo „horší zlo než dobro a zlo“. Kdyby se byl podíval na své myšlení bez metafor, byl by uviděl, že to jest nesmysl. Tak když vyličuje svého reka, neodvažuje se říci „čistší člověk“ nebo „šťastnější člověk“ nebo „smutnější člověk“, poněvadž to vše jsou ideje; a ideje jsou bouřlivy. Říká „vyšší člověk“ nebo „nadčlověk“, přírodní metafora z akrobatů nebo alpských šplhavců. Nietzsche jest vpravdě velmi nesmělým myslitelem. Neví vsutku, ani dost málo, jakého člověka chce aby evolute zplodila. A když on neví, jistotně obyčejní evolucionisté, mluvící o „věcech vyšších“, nevědi též.

Jiní zase uchylují se k čiré poddajnosti a k tichému sedění. Příroda chystá se kdysi cosi vykonati, nikdo neví co a nikdo neví kdy. Nemáme příčiny zasahovati do toho, ani příčiny nezasa-hovati. Stane-li se něco, jest to dobré; zabrá-

VĚČNÁ REVOLUCE

nilo-li se něčemu, zabránilo se zlému. Někteří zase pokoušejí se předbíhat přírodu, dělajíce něco, dělajíce cokoliv. Poněvadž nám možná narostou křídla, oni si utínají nohy. Ale možná, že příroda se bude pokoušeti učiniti je mimo nadání stonohými.

Posléze jest čtvrtá třída lidí, kteří se chápou všeho, co by si přáli aby se stalo, a říkají, to že jest poslední cíl vývoje. A ti jediní jsou rozumní. To jest jedním opravdu zdravým užitím slova vývoj, pracovati o to, čeho si žádáte, a to nazvati vývojem. Jediný pochopitelný smysl, že postup nebo pokrok může býti mezi lidmi, jest ten, abychom měli určité vidění, určitý obraz, a abychom si přáli udělati celý svět podle toho vidění. Libo-li vám vysloviti to tak, podstatou nauky jest, že co máme kolkolem sebe, jest pouhou methodou a přípravou na něco, co máme stvořiti. Toto není svět, ale spíše stavivo na svět. Bůh nám dal ne tak barvy nějakého obrazu, jako barvy palety. Ale dal nám též subjekt, vzor, určité vidění. Dlužno, bychom jasně viděli, co chceme malovati. Tím připojuje se k našemu předchozímu seznamu principů další princip. Pravili jsme, že jsme povinni milovati tento svět, právě abychom jej změnili. Nyní dodáváme, že jsme povinni milovati druhý svět (ať reální nebo i imaginární), abychom měli něco, več bychom jej změnili.

Netřeba, bychom hovořili o pouhých slovech

ORTHODOXIE

evoluce nebo pokrok; já pro sebe raději to nazývám reformou. Neb reforma má do sebe formu. Znamená, že se pokoušíme utvářiti svět ve zvláštní obraz; udělati jej něčím, co již vidíme ve svých myslích. Vývoj jest metafora z pouhého automatického rozvinování. Pokrok jest metafora z pouhé chůze cestou — dost možná špatnou cestou. Ale reforma jest metafora pro rozumné a odhodlané lidi; znamená, že vidíme něco pozbyvšího formy a míníme to dáti ve formu. A víme, v jakou formu.

Nuže, zde se ukazuje všecko shroucení a ohromná chyba naší doby. Zaměnili jsme dvě různé věci, dvě protivné věci. Pokrok by měl znamenati, že měníme pořád svět, abychom dostihli vidění. Pokrok (nyní právě) znamená, že pořád měníme vidění. Měl by znamenati, že vnášíme pomalu, ale jistě, spravedlnost a milosrdenství mezi lidi; zatím znamená, že velmi rychle pochybujeme o žádoucnosti spravedlnosti a milosrdenství: divoká stránka nějakého pruského sofisty přiměje lidi, aby pochybovali. Pokrok by měl znamenati, že pořád spějeme k Novému Jerusálemu. Znamená, že Nový Jerusálem pořád spěje dál od nás. Neměníme reálnosti, abychom dostihli ideálu. Měníme ideál: to jest snadnější.

Příklady bláznovské bývají vždy nejprostší; mysleme si, dejme tomu, že by si někdo přál světa nějakého zvláštního druhu; třeba modrého

VĚČNÁ REVOLUCE

světa. Neměl by proč stýskati si do povrchnosti a rychlosti své úlohy; mohl by se namáhati dlouho o to přetvoření; mohl by pracovati (v každém smyslu), až by svět zmodral. Mohl by zakusiti hrdinných dobrodružství; nanášení posledních tahů na modrého tigra. Měl by luzné sny; jak vychází modrý měsíc. Ale kdyby úporně pracoval, ten vysokomyslný reformátor, jistotně by (se svého hlediska) zůstavil svět lepším a modřejším, než jej našel. Kdyby den ze dne měnil stébla trávy ve svou zamilovanou barvu, ponenáhlu by se toho dopracoval. Ale kdyby měnil den ze dne svou zamilovanou barvu, nedopracoval by se toho nikdy. Kdyby po přečtení nějakého čerstvého filosofa náhle se rozhodl přemalovati vše na červeno nebo na žluto, jeho dílo bylo by zmařeno; nebylo by nač ukázati krom několika pobíhajících modrých tigerů, vzorků jeho počátečního nedobrého způsobu. To právě jest stav průměrného moderního myslitele. Řekne se, že toto jest příklad zjevně pošetilý. Ale jest to v pravém smyslu slova zjev novodobé historie. Veliké a vážné změny v naší politické civilizaci vesměs náležely rannímu začátku 19. století, nikoli době pozdější. Náležely černé a bílé epoše, kdy se pevně věřilo v toryism, v protestantism, v kalvinism, v reformu a nezřídka v revoluci. A več kdo věřil, na tom houževnatě stál beze skepse: a to byla doba,

ORTHODOXIE

kdy Státní Církev div nevzala za své a Sněmovna Lordů málem se neshroutila. To bylo tím, že radikálové byli dosti moudří, aby byli vytrvalí a důslední; tím, že radikálové byli dosti moudří, aby byli konservativní. Ale v nynější atmosféře není dost času a tradice v radikalismu, aby něco zbořil. Jest mnoho pravdy v náповědi lorda Hughha Cecila (učiněné v jisté vybrané řeči), že éra změny minula a že žijeme v éře konservace a odpočívání. Ale dost možná, že by mrzelo lorda Hughha Cecila, kdyby zjistil (jak tomu jistotně jest), že naše doba jest proto dobou konservatismu, že to jest doba úplné nevěry. Způsobujte, aby víry rychle a často hynuly, chcete-li, aby instituce zůstaly stejny. Čím více život myšlenkový vyvrácen jest z osy, tím více ústrojí, o které běží, zůstane stejno. Čistým ovocem všech našich politických suggescí, kolektivismu, tolstojismu, novofeudalismu, kommu-nismu, anarchie, vědecké byrokracie — přímým ovocem těch všech jest, že monarchie a sněmovna lordů trvá. Čistým výsledkem všech nových náboženství bude, že Církev anglická nebude (ač nebesa vědí, jak dlouho) odstátněna. Karl Marx, Nietzsche, Tolstoj, Cunninghame Grahame, Bernard Shaw a Auberon Herbert mezi nimi s ohnutými obrovskými zády podpírali trůn arcibiskupa kanterburského.

Můžeme směle říci, že svobodné myšlení jest

VĚČNÁ REVOLUCE

nejlepším ze všech zabezpečení proti svobodě. Zavést v moderním stylu emancipaci otrockého ducha jest nejlepší cestou, jak zabrániti emancipaci otroka. Naučte ho mořiti se otázkami, žádá-li si býti svoboděn, a on se neosvobodí. Opět bylo by možno říci, že tento příklad jest vzdálený nebo krajní. Ale zase jest to určitě pravdivo o lidech na ulicích kolem nás. Jest pravda, že černochoť otrok, jsa sniženým barbarem, bude míti asi buď lidskou náklonnost ku věrné službě, nebo lidskou náklonnost k svobodě. Ale člověk, kterého vidíme každý den — dělník v Gradgrindově továrně, poslední písař v kanceláři Gradgrindově — jest příliš duchovně umořen, aby věřil v svobodu. Byl přiveden v klid revoluční literaturou. Jest utišen a udržen na svém místě stálou posloupností divokých filosofii. Dnes jest marxistou, zítra nitzscheovcem, pozítřku nadčlověkem (asi); a otrokem každý den. Jedinou věcí, jež zůstává po všech filosofiiích, jest továrna. Jediným mužem, jenž všemi filosofiiemi získává, jest Gradgrind. Bylo by hodno námahy, nakrmiti jeho živnostní helotství literaturou skeptickou. A nyní, co přicházím na tuto myšlenku, Gradgrind se věru proslavuje, zakládaje knihovny. Ukazuje svůj smysl. Všecky moderní knihy jsou při něm. Pokud vidění nebe pořád se mění, vidění země bude nadobro stejné. Žádný ideál neostane tak dlouho, aby jej bylo

ORTHODOXIE

možno realizovati, byť jen z části. Moderní mladý člověk nikdy nezmění svého okolí; neboť on pořád bude měnit svého ducha.

Toto tedy jest naším prvním požadavkem o ideálu, ke kterému pokrok jest namířen; dlužno, by byl pevný. Whistler dělával mnoho rychlých studií sedícího modelu; bylo lhostejno, roztrhal-li dvacet portrétů. Ale nebylo by lhostejno, kdyby se byl díval dvacetkrát a pokaždé viděl novou osobu, klidně sedící k portrétování. Tak jest lhostejno (poměrně mluvíc), kolikrát lidstvo chybí, napodobujíc svůj ideál; neboť potom všechny jeho staré chyby jsou užitečné. Ale strašně záleží na tom, kolikrát lidstvo mění svůj ideál; neboť pak všechny jeho staré chyby jsou bez užitku. Otázkou tedy stává se toto: Jak uchováme umělce nespokojena s jeho malbami a zabráníme mu, aby nebyl podstatně nespokojen se svým uměním? Jak učiníme člověka vždy nespokojena s jeho dílem, přece však vždy spokojena s jeho prací? Kterak můžeme zajistiti, že portrétista vyhodí portrét z okna, místo aby užil přirozeného a lidštějšího způsobu a vyhodil z okna člověka sedícího mu?

Striktního zákona není potřebí toliko k vládě; jest ho též potřebí ke vzpouře. Tohoto pevného a důvěrně přátelského ideálu jest nezbytně třeba ke každé revoluci. Člověk jednáva zvolna dle nových idejí; ale rychle jednáva jen dle starých

VĚČNÁ REVOLUCE

idejí. Hodlám-li jen plouti nebo vadnouti nebo se vyvíjeti, jest to možno k něčemu anarchickému; ale chci-li se bouříti, jest to nezbytně pro něco vážného. Toť celá slabota jistých škol pokroku a mravní evoluce. Namlouvají, že bývalo pozvolné hnutí k mravnosti, s nepostížitelnou ethickou změnou v každém roce nebo v každém okamžení. Jest jen jedna veliká nevýhoda v této theorii. Ona mluví o pozvolném hnutí ku spravedlnosti; ale nedovoluje hnutí rychlého.

Člověk nesmí vyskočiti a prohlásiti jistý stav věcí podstatně nesnesitelným. Abychom to objasnili, lepší jest dáti určitý příklad. Jistí ideální vegeteriáni, jako p. Salt, praví, že nyní přišla doba nejísti masa; tím předpokládají, že kdysi bylo správnou jísti maso, a napovídají (slovy, která by bylo možno citovati), že někdy může býti chybou jísti vejce a mléko. Nerozbírám zde otázky, jaká jest spravedlnost k zvířatům. Pravím jen, že ať jest spravedlností cokoliv, za daných podmínek mělo by to býti vykonáno bez meškání. Když se nějakému živočichu ubližuje, měli bychom býti schopni spěchatí mu na pomoc. Ale kterak mu můžeme spěchatí na pomoc, jsme-li snad před svojí dobou? Kterak můžeme spěchatí, abychom zastihli vlak, který přijede teprve snad až za několik set let? Kterak mohu útočiti na někoho, že sdírá kočky s kůže, jest-li on nyní jen tím, čím já možná budu, pije sklenic

ORTHODOXIE

mléka. Skvělá a bláznovská ruská sekta se kasa-
sala pozvypřahati všecek dobytek ze všech vozů.
Kterak se mohu osmělití a vypřáhnouti koníka
ze své bryčky, když nevím, nejdou-li moje evo-
lucionářské hodinky o něco napřed nebo ho-
dinky kočího poněkud později? Dejme tomu,
že bych řekl nějakému vyssavači: „Otroctví ho-
dilo se na dobu evoluce.“ A že on by odpověděl:
„A vyssavačství vyplývá z tohoto stadia evoluce.“
Kterak mohu odpovědět, když není věčného
zkušebního kamene? Když vyssavači mohou
býti za běžící morálkou, proč by filanthropové
nemohli býti před ní? — Co u všech všudy
jest běžící morálkou, krom morálky v jejím do-
slovném smyslu — morálkou, která vždy běží
s časem?

Můžeme tudíž říci, že trvalého ideálu jest tak
potřebí obnovovatelí jako konservativci; jest ho
potřebí, ať chceme, aby královské rozkazy byly
neprodleně prováděny, neboť ať jen chceme, aby
král byl neprodleně sprovoden. Guillotina má
mnoho hříchů, ale abychom k ní byli spraved-
liví, není na ní nic evolučního. Oblíbený argu-
ment evolucionářský nachází svou nejlepší od-
pověď v širočině. Evolucionista se ptá: „Kudy
vedete linii?“, revolucionista odpovídá: „*Tudy*,
zrovna mezi vaší hlavou a tělem.“ Jest nezbytno,
aby v každé dané chvíli byla nějaká abstraktní
pravda a nepravda, má-li nějaká rána býti za-

VĚČNÁ REVOLUCE

sazena ; dlužno, by bylo něco věčného, má-li býti něco náhlého. Proto pro všechny pochopitelné lidské účely, pro měnění věcí nebo pro zachování věcí, jak jsou, pro zakládání systému na vždy, jako v Číně, nebo pro měnění ho každý měsíc jako začátkem francouzské Revoluce, jest stejně potřebí, aby vidění bylo pevným, určitým viděním. Toto jest naším prvním požadavkem.

Když jsem toto napsal, pocítil jsem ještě přítomnost něčeho jiného, co účastní se diskuse: jako člověk slyší kostelní zvon přes hluk ulice. Così jako by mi pravilo: „Můj ideál aspoň jest pevný ; neboť byl upevněn před založením světa. Mého vidění dokonalosti jistotně nemožno změnit, neboť sluje Ráj. Ať si změňte místo, kam jdete, ale nemůžete změnit místa, odkud jste přišli. Orthodoxní vždy nachází podnět k revoluci ; neboť v srdcích lidských Bůh byl svržen pod nohy Satanovy. Ve vyšším světle peklo kdysi se bouřilo proti nebi. Ale v tomto světě nebe se bouří proti pecku. Pro orthodoxního vždy jest možna revoluce, neboť revoluce jest restaurací. V každém okamženi můžete zasaditi ránu pro dokonalost, které nikdo neviděl od Adama. Ani nezměnitelný obyčej, ani proměnná evoluce nemůže učiniti prvotního dobra něčím jiným než dobrem. Ať člověk měl souložnice tak dlouho, jak dlouho krávy mají rohy ; ale přece nejsou

ORTHODOXIE

jeho částkou, jsou-li hříšny. Ať lidé byli pod utiskováním od té, co ryby pod vodou; ale neměli býti, jest-li utiskování hřích. Ať se okovy člověku zdají přirozenými, nebo líčidlo nevěstce, jako peří ptáku nebo doupě lišce, a přece nejsou, jsou-li hříšny. Pozdvihuji svou prehistorickou legendu, k popření vši vaší historie. Vaše vidění jest netoliko vytčeným cílem; jest skutečností.“ Zastavil jsem se a poznamenal tuto novou shodu křesťanství; ale šel jsem dál.

Postoupil jsem k následující potřebnosti nějakého ideálu pokroku. Někteří, jak jsme pravili, jako by věřili v nějaký automatický a neosobní pokrok v přirozenosti věcí. Ale jest jasno, že žádné politické činnosti nemožno vznítiti, řekneme-li, že pokrok jest přirozený a nevyhnutelný; to není důvodem k činnosti, ale spíše důvodem k ochabnutí. Jsme-li ku zdokonalování povinni, tož netřeba se o ně starati. Čirá nauka o pokroku jest nejlepším ze všech důvodů, abychom nebyli pokrokovými. Ale na žádnou z těchto přípravných poznámek nechci upoutávati pozornosti.

Jediným poutavým bodem jest tento: že máme-li zdokonalování za přirozené, dlužno, by bylo hezky prosté. Jest možno si mysliti, že svět pracuje k nějakému dokonání, ale stěží k nějakému zvláštnímu spořádání mnoha vlastností. Abychom užili svého prvotního podobenství:

VĚČNÁ REVOLUCE

Příroda sama sebou může modrati, to jest proces tak prostý, že by mohl býti neosobní. Ale Příroda se nemůže utvářeti v pečlivý obraz ze mnoha vybraných barev, leč by byla osobní. Kdyby konec světa byl čirou tmou nebo čirým světlem, mohl by nastati tak zvolna a neodvratně jako soumrak nebo svítání. Ale má-li konec světa býti dílem promyšleného a uměleckého temnosvitu, tož dlužno, by v něm byl plán, ať lidský nebo božský. Pouhým časem mohl by svět zčernati jako starý obraz nebo zběleti jako starý kabát; ale utváří-li se ve zvláštní dílo černobílého umění — jest v tom ruka umělceva.

Není-li toto rozlišení jasno, dám obyčejný příklad. Napořád slycháme zvláštní světový názor od moderních humanitářů; užívám slova humanitář v obyčejném smyslu, znamenajícího člověka, který vyzdvihuje požadavky všech tvorů proti požadavkům člověčenstva. Namlouvají, že postupem věků byli jsme humánnější a humánnější, to jest, že posloupně skupiny neb sekce bytostí, otroci, dívky, ženy, krávy nebo co ještě, byly připouštěny k milosrdenství nebo k spravedlnosti. Oni praví, že kdysi jsme měli za správnou jísti lidi (a neměli jsme); ale nevšímám si zde jejich historie, která jest nejvyšš nehistorická. Ve skutečnosti anthropolofagie jest jistotně něčím úpadkovým, nikoli primitivním. Mnohem spíše se zdá, že moderní lidé budou jísti lidské maso

ORTHODOXIE

z affektace, nežli primitivní člověk je kdy jedl z nevědomosti. Zde všímám si jen hrubých rysů jejich argumentu, který záležel v tvrzení, že člověk byl postupně čím dál tím mírnější, nejdříve k měšfanům, potom k otrokům, potom k zvířatům a potom (jak se podobá) k rostlinám. Zdá se mi chybou seděti na člověku. Brzo bude se mi zdáti nespravedливо seděti na koni. Posléze (myslím) bude se mi zdáti nespravedливо seděti na židli. Tam tíhne argument. A pro tento argument lze říci, že jest možno mluvit o něm termíny evoluce a nevyhnutelného pokroku. Ustavičný sklon dotýkati se méně a méně věcí, mohl by býti, zdá se nám, pouhým hrubým nevědomitým sklonem, jako sklon jisté třídy ploiditi méně a méně dětí. Tento pud mohl by býti vskuťku evolucionářský, protože jest blbý.

Darwinismu možno užítí na podepření dvou hloupých morálek, ale nemožno jím podepřítí ani jedné zdravé. Přibuzenství a soupeřství všech živých bytostí možno brátí za důvod, abychom byli šíleně kruti nebo šíleně sentimentální, ale ne za důvod k zdravé lásce k zvířatům. Na evoluční basi budete buď nelidšší nebo budete absurdně lidšší, ale nemůžete býti lidšší. Že vy a tigr jste jeden, může býti důvodem, abyste byli něžni k tigru. Nemůže to býti důvodem, abyste byli ukrutni k tigru. Jednou cestou jest cvičítí tигра, aby napodobil vás, kratší cestou jest na-

VĚČNÁ REVOLUCE

podobiti tigra. Ale ať tak neb onak, evoluce vás neučí, jak se chovati k tigru rozumně, t. j. podivovati se jeho pruhované srsti a chrániti se jeho drápů.

Chcete-li se chovati k tigru rozumně, dlužno, abyste se vrátili do zahrady rajske. Vracelať se mi znovu a znovu na mysl zarytá myšlenka: jen nadpřirozený člověk učinil si zdravé poněti o Příkladě. Podstata všeho pantheismu, evolucionismu a moderního kosmického náboženství tkví v té větě, že Příklad jest naši matkou. Pohříchu pozorujete-li přírodu jako matku, objevujete, že jest macechou. Základní myšlenkou křesťanství bylo, že Příklad není naši matkou; Příklad jest naší sestrou. Můžeme býti hrdi na její krásu, poněvadž máme téhož otce; ale ona nemá autority nad námi; náleží nám podivovati se jí, ale nikoli napodobiti ji. Tímto nabývá typická radost křesťanská na této zemi zvláštního rázu lehkosti, jež bezmála jest frivolitou. Příklad byla velebnou matkou cítelům Isidy a Kybely. Příklad byla velebnou matkou Wordsworthovi nebo Emersonovi. Ale Příklad není velebnou matkou Františkovi z Assisi nebo Jiřímu Herbertovi. Svatému Františkovi Příklad jest sestrou, ba i mladší sestrou; malou tancující sestřičkou, které se smějeme i kterou milujeme.

Toto však skoro není naším hlavním zájmem nyní; připustili jsme to jen, abychom ukázali,

ORTHODOXIE

jak stále a jakoby náhodou klíč se hodí do nejmenších dveří. Naším hlavním zájmem zde jest, že jest-li nějaké neosobní tíhnutí k zdokonalení v Přírodě, musí to býti asi prosté tíhnutí k nějakému prostému triumfu. Možno si zobraziti, že by nějaká automatická tendence v biologii usilovala o to, by nám byly dány delší a delší nosy. Ale jest otázkou, chceme-li míti delší a delší nosy. Myslím, že nechceme. Věřím, že bychom z valné části chtěli říci svým nosům: „Potud a nic dále; a zde tvůj hrdý hrot se zastaví“: přejeme si nosu tak dlouhého, aby zabezpečil zajímavost obličeje. Ale nemůžeme si pomyslíti pouhé biologické snahy o utváření zajímavých obličejů; poněvadž zajímavý obličej jest zvláštním spořádáním očí, nosu a úst, aby byly k sobě v nejsložitějším vztahu. Proporce nemůže býti pudem; jest buď náhodou nebo plánem. Tak i s ideálem lidské mravnosti a jeho vztahem k humanitářům a k protihumanitářům. Jest myslitelné, že víc a více zdržujeme ruce od dotýkání věcí: abychom nejezdili s koňmi, abychom netrhali kvítí. Můžeme býti posléze zavázáni nerušiti člověkova ducha ani disputací; nerušiti ptáků ve spánku ani kašláním. Poslední apotheosou by se zdálo, aby člověk seděl potichoučku, neosměluje se ani brvou pohnouti, aby nerozrušil mouchy, ani jísti, aby neučinil nepohodlí mikrobovi. K takovému kru-

VĚČNÁ REVOLUCE

tému konci měli bychom možná nepovědomou snahu. Ale chceme-liž tak krutému konci? Podobně mohli bychom se nevědomě vyvinouti podle obrácené čili nietzscheovské linie evoluční — nadčlověk drtil by nadčlověka v hradě tyranů, až by vesmír z žertu byl na padrť. Ale přejeme si, aby vesmír byl z žertu rozbit na padrť? Není zcela jasno, není-li tím, čeho vskutku očekáváme, zvláštní šetření i nabízení těchto dvou věcí; jistého dílu zdrženlivosti a úcty, jistého dílu energie a moci. Jest-li náš život vždy vskutku tak krásný jako pohádka, bude nám připomenouti si, že všecka krása pohádky tkví v tomto: že princ má podiv, kterému jen pramaloučko chybí do strachu. Bojí-li se obra, jest s ním konec; ale též není-li v úžasu nad obrem, jest to konec pohádky. Všecko závisí na tom, aby byl zároveň tak pokorný, by se divil, i smělý, aby popíral. Tak naše chování k obru světu nesmí býti toliko rostoucí něžností nebo rostoucím pohrdáním; musí býti zvláštní poměrností obojího — což jest přísně správné. Povinni jsme míti v sobě dosti uctivosti ke všem věcem vně nás, abychom s bázlivostí kráčeli po trávě. Povinni jsme též míti dosti pohrdání ke všem věcem vnějším, abychom v náležitou chvíli plivali na hvězdy. Než dlužno, by toto dvojí (máme-li býti dobří nebo šťastni) bylo sloučeno, ne v jakékoli kombinaci, ale v jisté zvláštní kom-

ORTHODOXIE

binaci. Dokonalé štěstí lidí na zemi (přijde-li kdy), nebude něčím plochým a solidním, jako spokojenost zvířat. Bude přísnou a nebezpečnou rovnováhou, jako rovnováha zoufalého románu. Dlužno, by člověk měl dosti víry v sebe, aby se vrhal v dobrodružství, a zrovna dosti pochybnosti o sobě, aby se jimi kochal.

Toto tedy jest naším druhým požadavkem pro ideál pokroku. Za prvé dlužno, aby byl určitý; za druhé, aby byl složen. Nesmí (má-li uspokojiti naše duše) býti pouhým vítězstvím jisté jedné věci, která by požírala vše ostatní, láskou nebo pýchou nebo pokojem neb dobrodružstvím; třeba, by byl definitivním obrazem, složeným z těchto prvků v jich nejlepší proporci a relaci. Neběží mi nyní o to, abych popíral, že by nebyla nějaká taková dobrá kulminace, konstitucí věcí, uchována lidskému pokolení. Poukazuji toliko, že jest-li toto složené štěstí nám určeno, musí nám býti určeno nějakým duchem; neboť jen duch může rozložití přesné proporce složeného štěstí. Jest-li oblažení světa pouhým dílem přírody, pak musí býti tak prosté jako zmražení světa nebo spálení světa. Ale není-li oblažení světa dílem přírody, nýbrž dílem umění, pak jest v něm umělec. A zde znovu byl jsem ve svém rozjímání upoután starým hlasem, jenž pravil: „To všecko byl bych vám mohl říci už dávno. Jest-li jaký jistý pokrok, jest možný jen

VĚČNÁ REVOLUCE

můj druh pokroku, cesta k dokonalému městu sil a panstev, kdež spravedlnost a pokoj mohou se políbiti. Neosobní síla by vás vedla v puštinu úplné plochosti nebo na hrot svrchované výšky. Ale toliko osobní Bůh může nás vésti (dáváte-li se ovšem vésti) do města s pravidelnými ulicemi a architekturními proporcemi, do města, ve kterém každý z vás může přispěti náležitou částkou své barvy na pestrou suknicí Josefovou.“

Dvakrát tedy křesťanství přišlo s přísnou odpovědí, jaké jsem požadoval. Řekl jsem: „Ideál musí být určitý,“ a Církev odpověděla: „Můj jest na vlas určitý, neboť existoval dříve všeho ostatního“. Řekl jsem podruhé: „Musí být umělecky kombinován jako obraz“, a Církev odpověděla: „Můj jest do slovíčka obrazem, neboť já vím, kdo jej maloval.“ Potom jsem postoupil ke třetí věci, které, jak se mi zdálo, bylo potřeba pro Utopii neboli cíl pokroku. A ta ze všech tří jest neskonale nejtěžší k vyjádření. Možná že by ji bylo lze vysloviti takto: že potřebujeme ostražitosti i v Utopii, sice budeme vypuzeni z Utopie, jako jsme byli vypuzeni z Ráje.

Poznamenali jsme, že za důvod k tomu, abychom byli pokrokoví, uváděno bývá, že věci přirozeně tíhnou k lepšímu. Ale jediným pravým důvodem, abychom byli pokrokoví, jest, že věci přirozeně tíhnou k horšímu. Porucha ve

ORTHODOXIE

věcech jest netoliko nejlepším argumentem, a bychom byli pokrokoví; jest též jediným argumentem, a bychom nebyli konservativní. Konservativní theorie byla by nadmíru všeobecná a nezodpovědná, kdyby nebylo tohoto jediného faktu. Ale všecek konservatism jest založen na ideji, že když něco opustíte, necháváte toho, jak to jest. Leč tak tomu není. Opouštíte-li něco, vydáváte to přívalu změn. Pustíte-li bílý sloup se zřetele, brzy bude černým sloupem. Jde-li vám zvláště o to, aby byl bílý, dlužno, abyste jej vždy znovu líčili; to jest, povinni jste vždy býti v revoluci. Zkrátka, chcete-li starý bílý sloup, povinni jste míti nový bílý sloup. Ale toto, co platí i o neživých věcech, platí ve zcela výjimečném a strašném smyslu o všech lidských věcech. Téměř nepřírozené bdělosti měšťanů jest potřebí pro strašnou rychlost, s jakou lidské instituce stárnou. Mluvívá se v nynějších románech a žurnálech o lidech trpících pod starými tyranstvy. Ale zatím lidé vždy nejvíce trpěli pod novými tyranstvy; pod tyranstvy, která sotva před dvaceti lety byla veřejnými svobodami. Tak Anglie bláznila radostí nad patriotickou monarchií Alžbětinou; a potom (skoro ihned po ní) šílela vztekem v osidlech tyranství Karla I. Tak též ve Francii monarchie stala se nesnesitelnou ne ihned po té, co byla trpěna, ale zrovna po té, co byla zbožňována. Synem Ludvíka milovaného

VĚČNÁ REVOLUCE

byl Ludvík guillotinovaný. Tak tímž způsobem v Anglii v devatenáctém století radikálnímu továrníku se úplně důvěřovalo jako čiré tribuně lidu, až náhle jsme slyšeli volání socialistovo, že jest tyran, pojidající lid jako chléb. Tak též jsme důvěřovali bezmála do posledního okamžení novinám jakožto orgánům veřejného mínění. Zrovna nedávno však někteří z nás uzřeli (ne pozvolna, ale se zaražením), že zřejmě nejsou ničím takovým. Jsou dle přirozené povahy věci libůstkami několika boháčů. Nemáme nikterak potřebí brojiti proti starobylosti; třeba brojiti proti novotě. Jsou to noví panovníci, kapitalista nebo nakladatel, kteří opravdu drží v rukou moderní svět. Není obavy, aby moderní král nepokusil se zvrátiti konstituce; spíše se zdá, že nebude dbáti konstituce a bude pracovati za jejími zády; spíše se podobá, že bude těžiti ze své královské bezmocnosti, ze zjevu, že jest svoboden od kritiky a veřejnosti. Neboť král jest nejsoukromější osobou naší doby. Nebude již nikomu třeba bojovati proti návrhu censurování tisku. Nepotřebujeme censurování tisku. Máme censuru tiskem.

Tato zarážející rychlost, s jakou systémy populární stávají se systémy utiskování, jest třetím důvodem, pro který budeme žádati uznání naší dokonalé theorie pokrokové. Dlužno, aby byla vždy na číhané, při každém privilegiu, když

ORTHODOXIE

se ho špatně užívá, při každém dobrém díle, když se kazí. V této věci jsem úplně na straně revolucionistů. Jsou v právu, když pořád podezírají lidské instituce; jsou v právu, když neskládají důvěry v knížata a v žádného syna lidského. Náčelník vyvolený za přítele lidu mění se v nepřitele lidu; noviny založené na to, aby mluvily pravdu, nyní trvají, aby bránily povědění pravdy. Zde, pravím, jsem pocítil, že jsem vskutku posléze na straně revolucionářově. A tu jsem si zase oddechl: neboť jsem si vzpomněl, že jsem již zase na straně orthodoxní.

Křesťanství promluvilo znovu a pravilo: „Mým principem vždy bylo, že lidé jsou přirozeně odpadlíky; že lidská ctnost sama svou povahou tíhla k zrezivění nebo k zpuchření; vždy jsem říkalo, že lidské bytosti samy v sobě jsou zlé, zejména šťastné bytosti lidské, zejména hrdé a prospívající lidské bytosti. Tuťo věčnou revoluci, toťo pověkychované podezření, vy (jsouce nejasnými modernisty) nazýváte učením o pokroku. Kdybyste byli filosofové, nazvali byste ji, jako já, učením o prvopočátečním hříchu. Můžete to nazvat kosmickým postupem, jak se vám líbí; já to nazývám, čím to jest — Pádem.

Promluvil jsem o orthodoxii, že vtrhuje jako meč; zde, vyznávám, vtrhla jako halapartna. Neboť vskutku (když mi přišlo o tom mysliti) křesťanství jest jedinou věcí pozůstalou, která má

VĚČNÁ REVOLUCE

nějaké právo pochybovati o moci člověka dobře živeného nebo dobře vychovaného. Poslouchal jsem dosti často socialisty nebo i demokraty, jak pravili, že fysické podmínky chudých nezbytně je přivádějí v duchovní i mravní zkázu. Poslouchal jsem vědce (a jsou pořád vědce, kteří nestojí proti demokracii) řkouce, že dáme-li chudým zdravější podmínky, neřest a zlo zmizí. Poslouchal jsem je se strašnou pozorností, s příšernou fascinací. Neboť bylo to, jako bych pozoroval člověka pracně uřezávajícího od stromu větev, na které sedí. Kdyby tito šťastní demokraté mohli dokázati svou věc, zabili by demokracii. Jsou-li chudí takto určitě demoralisováni, budiž si nebo nebudiž praktickým povznášení je. Ale jistotně jest zcela praktické zbaviti je občanských svobod. Nemůže-li člověk, mající špatnou ložnici, dobře hlasovati, pak první a nejrychlejší dedukcí jest, aby nehlasoval. Vládnoucí třída ať neříká nerozumně: „Potrvá nám dosti dlouho, než zreformujeme jeho ložnici. Ale jest-li on zvířecký, jak pravíte, bude mu potřebí velmi maličko času, aby zničil naši vlast. Proto poslechneme vašeho pokynu a nebudeme mu dávat k tomu možnosti.“ Jest mi hrozným vyražením pozorovati způsob, jakým nejranější socialista pilně staví základ všelické aristokracie, lichotivě ze široka vykládaje o zjevné neschopnosti chudého k vládě. Jest to, jako byste sly-

ORTHODOXIE

šeli někoho ve večerní společnosti se omlou-
vati, že přichází bez večerního úboru, a vysvět-
lovati, že nedávno byl se opilý, svlekl se dle svého
obyčeje na ulici a nad to že zrovna se sebe
shodil uniformu vězeňskou. Cítíme, že každou
chvilku hostitel může říci, že když jest to tak
zlé, nebylo třeba, aby vůbec přicházel. Tak tomu
jest, když řádný socialista s tváří zářící doka-
zuje, že chudí po zdrcujících zkušenostech, které
z nich máme, nejsou hodni důvěry. Každou
chvilku boháč může říci: „Nuže, tedy nebudeme
jim důvěřovati,“ a přiraziti mu dveře na nos. Na
základě mínění p. Blatchfordova o dědičném
zatížení a okolí vše mluví mohutně pro aristo-
kracii. Nabývají-li duše čistoty čistými domy a
čistým vzduchem, proč nedati (aspoň zatím)
moci těm, kteří nesporně mají čistý vzduch? Bu-
dou-li chudí za lepších podmínek schopnější,
aby sobě vládli, proč by lepšími podmínkami
již nyní neměli býti bohatí schopnější, aby jim
vládli? Na oblíbeném argumentu o okolí věc
jest náležitě zřejma. Vrstva oplývající pohodlím
jediná jest povolána za náš přední voj v Utopii.

Jest jaká námitka na thesi, že ti, kdož mají
nejlepší oportunity, budou asi našimi nejlepší-
mi vůdci? Jest jaká námitka na argument, že
ti, kteří dýchali čistý vzduch, lépe rozhodli pro
ty, kteří dýchali smrdutý? Pokud já vím, jest
jen jedna námitka, a tou jest křesťanství. Jen

VĚČNÁ REVOLUCE

křesťanská Církev může podatí rozumnou námitku proti úplnému důvěřování bohatému. Neboť ona hájila od počátku, že nebezpečí nebylo v okolí člověkovu, ale v člověku. Též hájila, že když přijde řeč o nebezpečném okolí, nejnebezpečnějším okolím ze všech jest okolí pohodlné. Víím, že nejmodernější továrnictví pracovalo o to, by vytvořilo abnormálně velikou jehlu. Víím, že nejnovější biologové nejvíce se snažili o to, by objevili nějakého malounkého velbloudka. Ale zmenšíme-li velblouda až na nejmenšího nebo rozšíříme-li ucho jehly co nejvíce — pojmemeli zkrátka slova Kristova v tom významu, jaký mohla míti při nejmenším, Jeho slova znamenala jistotně při nejmenším to — že boháči nevalně se zdají hodni mravní důvěry. I když křesťanství zvodnatělo, jest žhoucí dosti, aby rozvařilo všecku moderní společnost na kaši. Pouhé minimum Církve bylo by smrtelným ultimatem světu. Neboť celý moderní svět jest založen absolutně na mínění, ne že boháči jsou potřebni (což jest přijatelné), ale že boháči jsou hodni důvěry, což (pro křesťana) není přijatelné. Budete slyšeti věčně ve všech diskussích o novinách, společnostech, aristokraciích nebo politických stranách tvrzení, že boháče není možno uplatiti. Zatím jest pravda, že boháč bývá uplácen; byl již uplácen. Proto jest boháčem. Křesťanství vidí však v tom, když ně-

ORTHODOXIE

kdo jest oddán přepychům tohoto života, jeho korrupci, duchovní korrupci, politickou korrupci. Jednu věc Kristus a všickni křesťanští svatí říkali s jakousi krutou jednotejností. Říkali prostě, že kdo jest bohat, jest ve zvláštním nebezpečení mravního ztroskotání. Není dokázatelně nekřesťanské, vražditi boháče jakožto znásilňovatele vymezitelné spravedlnosti. Není dokázatelně nekřesťanské korunovati boháče jakožto příhodné vládce společnosti. Není jistotně nekřesťanské brojiti proti boháčům nebo podávati se boháčům. Ale jest zcela jistotně nekřesťanské, pohlížeti na boháče jakožto na spolehlivějšího mravně než chudí. Křesťan může důsledně říci: „Ctím hodnost toho muže, třeba by se dával upláceti.“ Ale nemůže křesťan říci, jako všickni moderní lidé říkávají při lunchu a snídaních: „Muž té hodnosti nedal by se uplatiti.“ Neboť jest částkou křesťanského dogmatu, že každý člověk v každé hodnosti může se dáti uplatiti. Jest to částkou křesťanského dogmatu, podivnou shodou však jest to též částkou zjevné lidské historie. Když se řekne, že muž „v tom postavení“ jest neuplatitelný, není třeba vnášeti do diskusse křesťanství. Byl lord Bacon cídičem bot? Byl vévoda Marlboroughský metařem? V nejlepší Utopii povinen jsem očekávati každou chvíli mravní pád kteréhokoli

VĚČNÁ REVOLUCE

člověka v jakémkoli postavení, zejména svůj pád se svého postavení v tuto chvíli.

Mnoho vágního a sentimentálního žurnalistu bylo vyplýtváno, aby se ukázalo, že křesťanství jest spřízněno s demokracií, a zpravidla bývá v něm příliš málo síly nebo jasnosti, aby vyvrátil fakt, že ty dvě věci často stály proti sobě. Základ, na kterém křesťanství a demokracie stojí společně, jest mnohem hlubší. Jednou speciálně a výlučně nekřesťanskou ideou jest idea Carlylova — idea, že ten by měl vládnouti, kdo se cítí, že umí vládnouti. Ať všecko ostatní jest křesťanské, toto jest pohanské. Vyslovuje-li se naše víra vůbec o vládě, řeč její bude nutně taková — že ten má vládnouti, kdo nemyslí, že umí vládnouti. Carlylův heros může říci: „Já chci býti králem“, ale křesťanský světec povinen jest říci: „*Nolo episcopari*“. Znamená-li veliký paradox křesťanství něco, znamená toto — že nám jest vzíti korunu do rukou a jíti a slídit po suchých místech a tmavých koutech země, až najdeme jednoho člověka, který se cítí nezpůsobilým nositi ji. Carlyle se úplně zmýlil; není nám vyhledávaní ke korunování výjimečného muže, který ví, že umí vládnouti. Spíše jest nám korunovati člověka mnohem výjimečnějšího, který ví, že neumí.

Nuže, toto jest jedna ze dvou neb tří živoucích obran činné demokracie. Pouhá machine-

ORTHODOXIE

rie hlasování není demokracií, třebaš nyní není snadno stvořiti nějakou prostší demokratickou metodu. Ale i machinerie hlasování jest hluboce křesťanská v tomto praktickém smyslu — že jest pokusem vypátrati mínění těch, kteří by byli příliš skromni, aby je sami nabídli. Jest to mystické dobrodružství; jest to speciálně důvěřování těm, kteří nedůvěřují sobě. Tato záhada jest přísně speciální záhadou křesťanství. Nic není opravdově pokorného na zapírání budhistově; tichý hindu jest tichý, ale není pokorný. Jest však cosi psychologicky křesťanského v ideji vyhledávati mínění lidí nepatrných raději než voliti snadnou cestu a přijímati mínění vynikajících. Říci, že hlasování jest z části křesťanské, může se zdáti poněkud podivínským. Říci, že ucházení se o hlasy jest křesťanské, může se zdáti už docela pomatelným. Ale ucházení se o hlasy jest ve své prvotní ideji velmi křesťanské. Jest to povzbuzování pokorných; jest to jako bychom říkali skromnému: „Příteli, posedni výše!“ Nebo jest-li jaká chybička v ucházení se o hlasy, jest v jeho dokonalé a zaoblené uctivosti, jest jedině v tom, že může nedosti pilně povzbuzovati skromnost uchazečovu.

Aristokracie není institucí: aristokracie jest hříchem; obyčejně jest zcela všedním hříchem. Jest to pouhý pud nebo sesouvání lidí k jakési přirozené okázalosti a k vychvalování mocného, což jest nejsnadnější a nejzřejmější věcí na světě.

VĚČNÁ REVOLUCE

Jest jednou ze sta námitek na ubíhavé zvrácení moderní „moci“, že nejbystřejší a nejsmělejší činnosti bývají též nejkřehčí a plny citlivosti. Věci nejhbitější bývají nejtíšší. Pták jest činný, protože jest tichý. Kámen jest bezmocný, protože kámen jest tvrdý. Kámen sám sebou tíhne dolů, protože tvrdost jest slabostí. Pták může sám sebou letěti vzhůru, protože křehkost jest silou. V dokonalé síle jest jakási frivolita, vzdušnost, která se může udržeti ve vzduchu. Moderní zkoumatelé zázračné historie slavnostně připustili, že charakteristikem velikých světců jest jejich moc „levitace“. Mohli jíti dále; charakteristikem velikých světců jest jejich lehkost. Andělé mohou létat, protože se mohou bráti zlehka. Toto bývalo vždy instinktem křesťanství, a zejména křesťanského umění. Vzpomeňme si, jak Fra Angelico maloval všechny své anděly nejen jako ptáky, ale skorem jako motýle. Vzpomeňme si, jak nejranější středověké umění bylo plno lehkých a třepetavých řásnin, hbitých a poskakujících nožek. To bylo jediné, čeho moderní prerafaelisté nemohli napodobiti z prerafaelistů pravých. Burne-Jones nemohl nikdy znovu získati lehkosti Středověku. Na starých křesťanských obrazech bývá obloha nad každou postavou jako modrý nebo zlatý padák. Každá figura zdá se připravena, aby vyletěla a plula po nebi. Rozedraný plášť žebrákův vynese

ORTHODOXIE

jej jako paprskující peří andělů. Ale králové ve svém těžkém zlatě a pyšní ve svých červcových rouchách sami sebou padají na zem, neboť pýcha nemůže se povznést k lehkosti nebo k levitaci. Pýcha jest harpunou, strhující všechny věci do pohodlné důstojnosti. Člověk „se usazuje“ do jakési sobecké vážnosti; ale má se povznést k jakémusi veselému sebezapomnění. Člověk „zapadá“ do tmavé studovny; vypíná se k modré obloze. Vážnost není ctností. Bylo by heresí, ale mnohem rozumnější heresí, říci, že vážnost jest neřestí. Jest vskuťku sklonem nebo klesáním k tomu, bychom sebe pojímali vážně, poněvadž to jest nejsnadnější věcí. Jest mnohem snazší napsati dobrý úvodník do *Times*, než dobrý žert do *Punchu*. Neboť důstojnost plyne z lidí přirozeně; ale smích jest skokem. Jest snadno býti těžkým; nesnadno býti lehkým. Satan padal silou tíže, vážnosti.

Nuže, jest zvláštní cť Evropy od té doby, co se pokřesťanila, že když chovala v sobě aristokracii, v hloubi duše se k ní měla jako k slabosti — obyčejně jako k slabosti, kterou dlužno dovolovati. Chce-li někdo správně vyzkoušet toto hledisko, ať vyjde z křesťanství do nějaké jiné filosofické atmosféry. Ať třeba srovnává třídy evropské s kastami indickými. Tam aristokracie jest mnohem majestátnější, protože jest mnohem intelektuálnější. Vážně se shle-

VĚČNÁ REVOLUCE

dává, že vzestupnost tříd jest vzestupností duchovních hodnot; že pekař jest lepší než řezník, v neviditelném a posvátném smyslu. Ale žádné křesťanství, ať sebe zatemnělejší nebo zvrácenější, nikdy nenašeptávalo, že baronet jest lepší než pekař v tom posvátném smyslu. Žádné křesťanství, ať sebe zatemnělejší nebo přemrštěnější, nenamlouvalo nikdy, že vévoda nebude zatracen. V pohanské společnosti býval snad (nevím) nějaký takový vážný rozdíl mezi svobodným a otrokem. Ale v křesťanské společnosti považovali jsme vždycky šlechtice za jakési čtveráctví, ač připouštím, že v některých velikých výpravách křížových a sněmech dobyl si práva na název čtveráctví opravdového. Ale my v Evropě nikdy jsme skutečně a na dně svých duší nepojímali aristokracie vážně. Jen nějaký nahodilý neevropský cizinec (jako Dr. Oskar Levy, jediný intelligentní Nietzscheovec) umí na chvíli pojímati aristokracii vážně. Ať to jest pátriotická zaujatost, ačkoliv nemyslím tak, ale zda se mi, že aristokracie anglická jest netoliko typem, ale korunou a květem všeliké nynější aristokracie; má všecky oligarchické ctnosti jako všecky chyby. Jest náhodná, jest dobrotivá, jest srdnatá v běžných věcech; ale má jednu velikou zásluhu, která předčí i tyto. Velikou a velmi zřejmou zásluhou anglické aristokracie jest, že nikdo by jí asi nemohl bráti vážně.

ORTHODOXIE

Zkrátka dopídl jsem se, zdlouha jak obyčejně, že potřebí jest v Utopii zákona rovnosti; a jak obyčejně shledal jsem, že křesťanství bylo tam přede mnou. Celou historii mé Utopie provází týž zábavný smutek. Pokaždé jsem se řítíl ze své architektské pracovny s plány na nějakou novou vižku, jen abych shledal, že tam sedí v sluneční záři, svítící a tisíciletá. Pro mne ve starém a dílem i v moderním smyslu Bůh odpovídal na modlitbu „Předcházej nás, ó Pane, ve všem našem konání.“ Bez ješitnosti opravdu myslím, že byla chvíle, kdy jsem mohl vymyslíti sňatek (jakožto zřízení) ze své vlastní hlavy; ale objevil jsem, s povzdechem, že již byl vymyšlen. Ale poněvadž by bylo příliš dlouhou prací, ukazovati, jak fakt za faktem a píď za pídí moje vlastní koncepce Utopie nalézala odpověď jen v Novém Jerusalémě, vezmu tento jeden příklad se sňatkem na ukázkou sbíhající se hromady, řekl bych shrnující se srážky všeho ostatního.

Když obyčejní protivníci socialismu mluvívají o nemožnostech a proměnách v lidské povaze, vždy přehlížejí jistý důležitý rozdíl. V moderních ideálních koncepcích společnosti jsou některé tužby, které jsou možná nedostižny; ale některé zase nejsou toužebny. Aby všickni lidé žili v stejně krásných domech, toť jest sen, kterého možno nebo nemožno dosíci. Ale aby všickni lidé žili v témž krásném domě,

VĚČNÁ REVOLUCE

to není vůbec sen ; to jest upír. Aby člověk miloval všechny staré ženy, toť ideál, kterého nemožno dosíci. Ale aby člověk patřil na všechny staré ženy zrovna tak jako patří na svou matku, toť netoliko nedostižný ideál, ale ideál, kterého nenáleží dostihnouti. Nevím, souhlasí-li čtenář se mnou v těchto ukázkách ; ale dodám příklad, který mne vždycky dojímával nejvíce. Nemohl jsem si nikdy pomyslíti nebo snéstí nějaké Utopie, která by mi nenechávala svobody, o kterou mi hlavně jde, svobody svázati sebe. Úplná anarchie by netoliko učinila nemožným míti nějakou kázeň nebo věrnost ; učinila by též nemožným, míti nějakou švandu. Abychom vzali ukázkou na snadě jsoucí, nebylo by proč se sázeti, kdyby sázka nebyla svázáním. Rozvázáním všech smluv by se netoliko shroutila mravnost, ale zmařil by se sport. Nuže sázky a jiné takové hry jsou toliko zakrnělými a spletenými útvary prvotního pudu člověkova pro dobrodružství a romantiku, o kterémž bylo na těchto stránkách mnoho pověděno. A nebezpečství, odplaty, tresty a naplnění dobrodružství musí býti *reální*, sice dobrodružství jest pouhou noční můrou, uhýbavou a bez srdce. Sázím-li se, musím se dáti přinutíti k placení, sice v sázení není poesie. Vyzývám-li na souboj, dávám se přinutíti k souboji, sice není poesie ve vyzývání. Slibuji-li býti věren, svoluji býti proklet, když jsem ne-

ORTHODOXIE

věren, sice není zábavy v slibování. Ani byste nemohli složit pohádky ze zkušeností člověka, který pohlcen byv velrybou, ocítl by se na hrotu Eiffelovy věže, nebo proměněn byv v žábu, začal by se chovati jako plameňák. I pro nejbujnější romantiku závěry musejí býti reální; závěry musejí býti neodvolatelné. Křesťanský sňatek jest největším vzorem reálného a neodvolatelného účinku; a proto právě jest hlavním thématem a střediskem našeho romantického spisování. A toto jest mojí poslední ukázkou věcí, kterých bych požadoval, a požadoval velitelsky na jakémkoli společenském ráji; požadoval bych, abych byl přidržován k své smlouvě, abych svoje přísahy a závazky povinen byl bráti vážně; požadoval bych, aby Utopie sama na mně mstila moji čest.

Všickni moji moderní přátelé Utopie pohlížejí na sebe vespolek jaksi tázavě, neboť jejich konečnou nadějí jest rozvázání všech speciálních pout. Ale já zase jako bych slyšel, jakousi ozvěnou, odpověď z onoho světa: „Budete míti pravé závazky, a tudiž pravá dobrodružství, když vstoupíte do mé Utopie. Ale nejtěžším úvazkem a nejpríkřejším dobrodružstvím jest vstoupiti do ní.“

ROMANTIKA ORTHODOXIE

Jest obyčejem stěžovati si na rušnost a horlivost naší doby. Ale po pravdě hlavní známkou naší doby jest hluboká lenost a únava; a jisto jest, že právě lenost jest příčinou zdánlivého ruchu. Podejme jednu zcela vnější ukázkou: ulice jsou hlučny drožkami a motory; to však není z lidské činnosti, ale z lidského odpočívání. Svět by byl méně rušný, kdyby v něm bylo více činnosti, kdyby lidé prostě chodili. Náš svět byl by tišší, kdyby byl pilnější. A toto, co platí o zdánlivém ruchu fysickém, platí též o zdánlivém ruchu rozumovém. Největší částí machinerie moderní řeči jest machinerie na usnadnění práce; a usnadňuje práci myšlenkovou mnohem více, než by náleželo. Vědeckých frází užívá se jako vědeckých kol u pístových táhel, aby se urychlila a uhladila cesta pohodlnému. Dlouhá slova uhánějí mimo nás jako dlouhé vlaky. Víme, že vezou tisíce lidí, kteří jsou příliš unaveni nebo příliš líní, aby šli pěšky a mysleli sami pro sebe. Jest dobrým cvičením pokoušeti se o vyjádření

ORTHODOXIE

nějakého mínění slovy jednoslabičnými. Řeknete-li: „Sociální užitečnost nerozhodnutého rozsudku uznávají všichni kriminalisté a část naší sociologické evoluce směrem k lidštějšímu a vědečtějšímu nazírání na tresty,“ můžete takto mluvit dále celé hodiny, a šedá hmota ve vaší lebce sotva se pohne. Ale začnete-li: „Chci, aby Jones šel do vězení, a Brown aby pověděl, kdy Jones vyjde,“ objevíte s mrazením hrůzy, že jste nuceni myslit. Dlouhá slova nejsou těžká slova, krátká slova jsou těžká. Mnohem více metafysické subtilnosti jest v slově „hřích“ než v slově „degenerace“.

Ale tato dlouhá pohodlná slova, jež ušetřují moderní lidi námahy rozumovati, mají jednu zvláštní stránku, kterou zejména působí zkázu a zmatek. Tato nesnáz se ukazuje, když týchž dlouhých slov se užije v rozdílných spojeních, aby znamenala zcela různé věci. Tak abychom vzali dobře známou ukázkou, slovo „idealista“ znamená něco jiného ve filosofii, něco jiného v morální rhetorice. Týmž způsobem vědečtí materialisté měli pravý důvod stýskati si, že bývá maten termín „materialista“ ve smyslu kosmologickém s „materialistou“ jakožto morálním úšklebkem. Tedy abychom vzali lacinější příklad, ten člověk, který nenávidí pokrokovců v Londýně, pokaždé se nazývá „pokrokovým“ v Jižní Africe.

ROMANTIKA ORTHODOXIE

Zrovna takový nerozumný zmatek vznikl se slovem „liberální“, užije-li se ho v politice a ve společnosti. Často se namlouvá, že všichni liberální měli by býti volnými mysliteli, protože mají milovati všecko, co jest volno. Zrovna tak byste mohli říci, že všichni idealisté by měli býti členy Vysoké církve, protože mají milovati vše, co jest vysoké. Zrovna tak mohli byste říci, že členové Chudé církve měli by si přát chudé mše, nebo že členové Široké církve měli by milovati široké vtipy.* V tom jest jen nahodilá shoda slov. V naší moderní Evropě volný myslitel neznamena člověka, který myslí sám pro sebe. Znamená člověka, který mysliv sám pro sebe, dospěl k zvláštní třídě závěrů, k hmotnému původu zjevů, k nemožnosti zázraků, nevěrojatnosti osobní nesmrtelnosti a tak dále. A žádná z těchto idejí není zvláště liberální. Nikoli, téměř všecky tyto ideje jsou skoro určitě illiberální, a ukázati to jest účelem této kapitoly.

Na několika následujících stránkách míním ukázati co možná zběžně, že z věcí, které theologičtí liberálníci nejsilněji zdůrazňují, každá má na sociální praksi účinek určitě illiberální. Skoro každý nynější návrh na zavedení svo-

* *Vysoká církev* jest církev strany královské, *Chudá církev* jest evangelická, *Široká církev* (Broad Church) jest liberální strana církve anglické. Široké vtipy v anglickém znamená oplzlé vtipy. — Překl.

ORTHODOXIE

body do církve, jest prostě návrhem na zavedení tyranství do světa. Neboť osvoboditi církev nyní neznamená ani osvoboditi ji ve všech směrech. Znamená to uvolniti tu zvláštní třídu dogmat nejasně nazývaných vědeckých, dogmat o monismu, pantheismu nebo arianismu nebo nutnosti. A na každém z nich (a podíváme se po pořádku na všechny) možno ukázati, že jest spřízněno s utlačováním. Vskutku jest významnou okolností (arci ne tolik významnou, když dojde na to, abychom o ní mysli), že věci z největší části jsou spřízněny s utlačováním. Jest jen jediná věc, která nikdy nemůže překročiti jisté meze ve svém spolčování s tyranstvím — a to jest orthodoxie. Mohu, pravda, skroutití orthodoxii z části tak, aby ospravedlňovala tyrana. Ale mohu snadno přistrojiti německou filosofii, aby ho ospravedlňovala úplně.

Nuže vezměme po řadě novoty, které jsou známkami nové theologie, čili modernistní církve. Uzavřeli jsme minulou kapitolu objevením jedné z nich. Ta nauka, která se nazývá nejstaromodnější, shledána byla jedinou záštitou nových demokracií na zemi. Nauka zdánlivě nejméně lidová shledala se býti jedinou silou lidu. Zkrátka objevili jsme, že jediná logická negace oligarchie jest v tvrzení prvotního hříchu. Tak tomu jest, trvám, i ve všech zjevech ostatních.

Beru nejdříve nejběžnější příklad, věc zá-

ROMANTIKA ORTHODOXIE

zraků. Z jakéhosi mimořádného důvodu jest utkvělou myšlenkou, že jest liberálnější nevěřiti v zázraky nežli věřiti v ně. Proč, toho si nemohu zobraziti, aniž mi to může kdo pověděti. Z jakési nepostizitelné příčiny „široký“ nebo liberální kněz vždy znamená toho, který by rád alespoň zmenšil počet zázraků: neznámá nikdy toho, který by rád ten počet rozmnožil. Znamená vždy toho, kdo jest volným věřiti, že Kristus vyšel ze svého hrobu: neznámá nikdy člověka, který jest volným věřiti, že jeho vlastní teta vyšla ze svého hrobu. Jest všedním zjevem naléztí zmatek ve farnosti proto, že farář nemůže uznati, že svatý Petr kráčel po vodě; ale jak zřídka najdeme zmatek ve farnosti, když duchovní řekne, že jeho otec kráčí po jezírku Serpentině!* A to není tím, (jak bystrý sekularistický disputant by přímo zatočil), že naše zkušenost nemůže věřiti v zázraky. Není to tím, že „zázraky se nedějí,“ jako v dogmatu, které Matouš Arnold recitoval s prostou věrou. O více nadpřirozených věcech se *tvrdí*, že se udály v naší době, než by to bývalo bylo možno tvrditi před osmdesáti lety. Učenci věří v takové divy mnohem více než věřivali; nejvyšš zarážející, ba až strašné zázraky myšlenkové a duchovní se po-

* Nepřeložitelná slovní hříčka. Serpentine jest hadovitě se vinoucí jezírko v londýnském Hydeparku, Sloveso *walk* znamená kráčet, ale též procházeti se nebo projížděti se.

ORTHODOXIE

řád odhalují v morální psychologii. Věci, které stará věda alespoň by byla upřímně zamítla jakožto zázraky, nová věda napořád tvrdí. Jediná věc, jež jest pořád dosti staromodní, aby zahrnovala zázraky, jest nová theologie. Ale tou ideou, že jest „volna“ popírati zázraky, nikterak se nedokazuje ani jejich pravdivost ani nepravdivost. Jest to neživoucí slovní předsudek, jehož prvotní život a početí nepošly ze svobody myšlení, ale prostě z materialistického dogmatu. Člověk devatenáctého století nebyl nevěřícím ve Vzkříšení proto, že jeho liberální křesťanství mu dovolovalo pochybovati o něm. Nevěřil v ně proto, že jeho striktní materialism mu nedovoľoval věřiti v ně. Tennyson, pravý typický muž devatenáctého věku, vyjádřil jeden z instinktivních truismů svých vrstevníků, když pravil, že tehdy vládla víra v jejich čestnou pochybnost. Bylo tomu opravdu tak. V jeho slovech jest hluboká i strašná pravda. V jejich pochybování o zázracích byla víra v utkvělý a bezbohý osud; hluboká a upřímná víra v nevyčísitelně pravidelný oběh kosmu. Pochybnosti agnostikovy byly jen dogmaty monistovými.

O skutečnosti a dokázanosti nadpřirozena promluvíme později. Zde běží nám jen o tuto jasnou thesi: pokud o liberální myšlence o volnosti možno říci, že při rozpravě o zázracích jest na některé z obou stran, určitě jest na stra-

ROMANTIKA ORTHODOXIE

ně zázraků. Reforma nebo (v jediném přípustném smyslu) pokrok znamená prostě postupné ovládnutí věci duchem. Zázrak prostě znamená rychlé ovládnutí věci duchem. Chcete-li nakrmiti lid, můžete mysliti, že nasycení je zázračně na poušti jest nemožno — ale nemůžete toho považovati za neliberální. Přejete-li si, aby chudé děti dostaly se na mořský vzduch, nemůžete pokládati za neliberální, aby tam byly doneseny na létacích dracích; můžete říci jediné, že se to nepodobá. Svátek, jako liberalism, znamená jediné svobodu člověka. Zázrak znamená jediné svobodu Boha. Můžete s dobrým svědomím popírati to i ono, ale nemůžete nazvati svého popírání triumfem liberální ideje. Katolická Církev věřila, že člověk a Bůh mají jakousi duchovní svobodu. Calvinismus odňal svobodu člověku, ale nechal ji Bohu. Vědecký materialism spoutává i Stvořitele; svazuje do okovů Boha, jako Apokalypsa svázala ďábla. Nenechává ve veškerenstvu nic svobodného. A ti, kteříž assistují tomuto processu, nazývají se „liberálními theology“.

Toťo, jak pravím, jest nejsnadnější a nejzřejmější příklad. Domnění, že v pochybování o zázracích jest něco příbuzného liberalitě nebo reformě, jest doslovnou protivou pravdy. Nemůže-li někdo věřiti v zázraky, jest konec věci, není zvláště liberální, ale jest dokonale čestný

ORTHODOXIE

a logický, což jest mnohem lepší věcí. Ale může-li věřiti v zázraky, jest jistotně liberálnější, když věří; neboť zázraky znamenají za první svobodu duše a za druhé její vládu nad tyranstvím okolnosti. Někdy tato pravda bývá zavrhována neobyčejně naivním způsobem, i lidmi nejschopnějšími. Třebas p. Bernard Shaw mluví se srdečným staromodním pohrdáním k ideji zázraků, jako by byly jakýmsi porušením věrnosti na straně přírody. Zdá se ku podivu nevědom, že zázraky jsou jen posledními květy jeho vlastního zamilovaného stromu, učení o všemohoucnosti vůle. Zrovna tak on nazývá žádost nesmrtelnosti ubohým sobectvím, zapomínaje, že on právě nazval žádost života zdravým a heroickým sobectvím. Kterak může býti vznešeno přát si, aby náš život prodloužen byl do nekonečna, a přece míniti přání, aby učiněn byl nesmrtelným? Nikoliv, jest-li žádoucí, aby člověk zvítězil nad ukrutností přírody neb obyčeje, pak zázraky jsou jistotně žádoucí; pojednáme později o tom, zda jsou možny.

Ale jest mi postoupiti dál, k dalším ukázkám tohoto zvláštního bludu; k ideji, že „liberalisování“ náboženství jaksi pomáhá k osvobození světa. Druhý příklad toho nalezneme v otázce pantheismu — nebo spíše v jistém moderním smýšlení, jež bývá nazýváno často immanentismem a jež bývá často budhismem. Ale toto jest

ROMANTIKA ORTHODOXIE

látka tolik těžší, že se mi k ní jest přibližovati s jakousi přípravou.

Věci, které osoby pokročilé říkají před shromážděným posluchačstvem nejdůvěrněji, bývají obyčejně věci, které jsou úplným opakem skutečnosti; právě naše truismy bývají nepravdivy. Zde jest příklad. V mravoučných společnostech a náboženských shromážděních znovu a znovu bývá vyslovována fráse snadného liberalismu: „náboženstva země liší se od sebe v obřadech a formách, ale jsou totožna v tom, čemu učí“. Toť lež; jest to opak skutečnosti. Náboženství na zemi neliší se velice v obřadech a formách; velice se liší v tom, čemu učí. Toť jako by někdo říkal: „Nedávejte se mýliti tím, že *Církevní listy* a *Volný myslitel* zdají se nadobro různé, že ony jsou malovány na pergameně, tento ryt do mramoru, že jedny noviny jsou trojúhelné a druhé heptagonální; čtěte je a uvidíte, že praví totéž.“ Pravda jest zatím, že jsou stejny ve všem kromě v tom, že neříkají téhož. Atheista bankéř v Surbitonu jest vzezřením zrovna takový jako bankéř swedenborgián ve Wimbledonu. Můžete je obcházeti kolem dokola a podrobiti je nejosobnějšímu a nejútočnějšímu studiu a přece nevidíte nic swendenborgského na klobouku aniž co zvláště bezbožného na deštníku. Právě ve svých duších se liší od sebe. Tak jest pravda, že nesnází všech věr na zemi není to, co do-

ORTHODOXIE

vozuje ono laciné pravidlo, že se shodují v názoru, ale liší se v ústrojí. Zrovna naopak tomu jest. Shodují se v ústrojí; skorem každé veliké náboženství na zemi pracuje týmiž vnějšími metodami, s kněžími, písmi, oltáři, přísežnými bratrstvy, zvláštními svátky. Shodují se ve způsobu učení; v čem se liší, toť učení, které hlásají. I pohanští optimisté i orientální pessimisté měli chrámy, jako liberálové a toryové měli noviny. Víry, které existují, by jedna druhou zhubily, mají písma, zrovna tak jako vojska, jež existují, by se navzájem hubila, mají děla.

Velikým příkladem této hlásané totožnosti všech lidských náboženstev jest dovozovaná duchovní totožnost buddhismu a křesťanství. Ti, kdož souhlasí s touto teorií, obyčejně odvracejí pozornost od ethiky téměř všech ostatních věr, kromě ovšem konfucianismu, který milují, protože není věrou. Ale jsou opatrní u vychvalování islamu, obyčejně přestávajíce na tom, že jeho morálku nastrkují toliko na občerstvení nižších vrstev. Mállokdy vyzdvihují mohamedánské pojmání manželství (v jehož prospěch by bylo tolik říci), a vůči Thugům a ctitelům fetišův jejich chování možno dokonce nazvatí studeným. Ale ve příčině velikého náboženství Gautamova pocífuji upřímně podobnost.

Pěstitelé lidové vědy jako p. Blatchford vždy tvrdívají, že křesťanství a buddhism velmi se sobě

ROMANTIKA ORTHODOXIE

podobají, zejména buddhism. Tomuse obecně věří, a já sám jsem tomu věřil, dokud jsem nečetl knih podávajících na to důvody. Důvody byly dvojí: podobnosti, které neznamenaají nic, protože jsou obecný všemu lidstvu, a podobnosti, které vůbec nejsou podobnostmi. Autor slavnostně vykládal, že obě víry jsou stejny u věcech, ve kterých všechny víry jsou stejny, nebo zase vyličoval je stejnými v některé věci, ve které zcela zřejmě se různí. Tak příkladem první třídy, pravil, že Kristus i Buddha byli povoláni božským hlasem, vycházejícím z nebe, jako byste čekali, že Boží hlas bude vycházeti z uhelného sklepa. Nebo zase vážně se poukazovalo na to, že tiito dva učitelé východní zvláštní shodou oba umývali nohy. Zrovna tak byste mohli říci, že bylo pozoruhodnou shodou, že oba měli nohy k umývání. A druhou třídou podobností byly ty, které prostě nebyly podobny. Tak tento smiřovatel obou náboženstev upoutává nejvážnější pozornost na to, že v jisté náboženské svátky roucho Lámovo bývá z úcty roztrháno a útržky jako vzácnosti chovány. Ale toto jest opakem podobnosti, neboť roucha Kristova nebyla rozdělena z úcty, ale na posměch; a částky nebyly oceněny výše, než co by stály ve starém krámě. To poněkud připomíná zřejmou spojitost mezi dvěma ceremoniemi s mečem: když se jím člověku klepne na rameno a když se mu jím

ORTHODOXIE

srazí hlava. Pro člověka není v tom vůbec podobnosti. Tyto drobtý dětinského pedantství by však málo znamenaly, kdyby nebylo též pravda, že uváděné filosofické podobnosti jsou též těchto dvou druhů, buď dokazující příliš mnoho nebo nedokazující nic. Že buddhismus doporučuje milosrdenství nebo sebezapírání, to neznámá, že jest speciálně podoben křesťanství; praví se tím jen, že není výslovně nepodoben všemu lidskému žití. Budhisté neschvalují v theorii ukrutnosti nebo nemírnosti, protože všickni rozumní lidští tvorové neschvalují v theorii ukrutnosti nebo nemírnosti. Ale říci, že buddhismus a křesťanství dávají tutéž filosofii o těchto věcech, toť prostě lež. Všecko lidstvo souhlasí, že jsme v osidlech hříchu. Valná část lidstva souhlasí, že jest nějaké vysvobození z něho. Ale o tom, co jest vysvobozením z něho, nemyslím, že by bylo dvě instituce ve veškerenství, které by si odporovaly tak přímo jako buddhismus a křesťanství.

I když jsem myslel s mnoha jinými dobře poučenými, byť neučenecky, že buddhismus a křesťanství jsou stejny, jedna věc na nich mne vždycky mášla; míním do očí bijící rozdíl v jejich typech náboženského umění. Nemíním v jeho technickém stylu nebo provedení, ale u věcech, které mělo zřejmě znázorňovati. Žádné dva ideály nemohly sobě více odporovati než křesťanský světec v gotické kathedrále a buddhistický světec

ROMANTIKA ORTHODOXIE

v čínském chrámě. Rozpor se ukazuje v každém bodě; ale možná že nejkratším jeho zjištěním jest, že buddhistický světec vždy mívá oči zavřeny, zatím co křesťanský vždy je má na plno otevřeny. Budhistický svatý má tělo jemné a harmonické, ale jeho oči jsou těžky a zamčeny spánkem. Tělo středověkého světce jest stráveno do vetších kostí, ale jeho oči jsou strašně živý. Nemůže býti pravého společenství ducha mezi silami, které stvořily symboly tak rozdílné jako tyto. I kdyby oba obrazy byly extravagancemi, kdyby byly zvráceninami čistého učení, jistotně jen nějaká skutečná rozbíhavost mohla stvořiti takové odporující sobě extravagance. Budhista hledí se zvláštní upřeností dovnitř. Křesťan s vyjevenou upřeností hledí ven. Jde-li po tomto vodítku vytrvale, najdeme některé zajímavé věci.

Nedávno p. Besant v zajímavé essayi ohlašoval, že jest jen jedno náboženství na světě, že všechny víry jsou jen versemi nebo perversemi jeho, a že on jest úplně připraven říci, které to jest. Podle p. Besanta touto universální církví jest prostě universální já. Jest to učení, že my všickni jsme ve skutečnosti jedinou osobou; že není pravých zdí individuality mezi člověkem a člověkem. Mohu-li to tak vyjádřiti, nekáže nám milovati svých sousedův; káže nám býti svými sousedy. Toto jest p. Besantova důmyslná a ob-

ORTHODOXIE

sažná suggestivní definice náboženství, ve kterém všichni lidé se musejí nalézt ve shodě. A já nikdy jsem neuslyšel nějaké náповědi ve svém životě, s kterou bych urputněji nesouhlasil. Já potřebuji milovati svého souseda ne proto, že on jest mnou, ale právě proto, že on není mnou. Potřebuji zbožňovati svět ne jak někdo miluje zrcadlo, poněvadž to jest jeho já, ale jako milujeme ženu, poněvadž ona jest úplně rozdílna. Když duše jsou odděleny, láska jest možna. Jsou-li duše sjednoceny, láska jest zřejmě nemožna. Můžete člověku říkati do vůle, aby sebe miloval, ale on stěží si zamiluje sebe, nebo zamiluje-li si sebe, bude to jistě monotónní dvoření. Jest-li svět pln pravých já, mohou to býti nesobecká já. Ale dle principu p. Besantova celý vesmír jest jen jedinou ohromně sobeckou osobou.

A právě v tom buddhism jest na straně moderního pantheismu a immanence. A právě v tom křesťanství jest na straně člověčenství a svobody a lásky. Láska si žádá osobnosti; proto láska si žádá rozdělení. Jest instinktem křesťanským míti radost, že Bůh roztránil vesmír na částečky, protože to jsou živé částečky. Jest instinktem křesťanským říkati „synáčkové, milujte se vespolek,“ spíše nežli říkati jediné veliké osobě, aby milovala sebe. Toť jest intelektuální propast mezi buddhismem a křesťanstvím; že pro buddhistickou nebo theosofickou osobnost jest

ROMANTIKA ORTHODOXIE

pád člověka, pro křesťana plán Boží veškerou podstatou kosmické ideje. Světová duše theosofů žádá člověka, aby ji miloval, jedině proto, aby ten člověk mohl uvrci se do ní. Ale božské centrum křesťanství vyvrhlo člověka ze sebe, aby je člověk mohl milovati. Orientální božství podobá se obru, který by byl ztratil nohu nebo ruku a pořád jí hledal; ale křesťanská mocnost podobá se obru, který by si ze zvláštní šlechetnosti uřadil pravou ruku, takže ona může sama od sebe podati si s ním ruku. Vracíme se k téže neunavné poznámce o povaze křesťanství; všechny moderní filosofie jsou řetězy, jež spojují a spoutávají; křesťanství jest mečem, který rozděljuje a uvolňuje. Žádná jiná filosofie nedopřává Bohu radosti rozdělení všehomíra na živé duše. Ale podle orthodoxního křesťanství toto rozdělení mezi Bohem a člověkem jest posvátné, protože toto jest věčné. Aby člověk mohl milovati Boha, jest třeba, nejen Boha, který by byl milován, ale též člověka, který by miloval. Všickni ti rozplizlí theosofičtí duchové, kterým vesmír jest nesmírným tavidlem, jsou právě duchové, kteří se instinktivně děsí toho zemětřásného rčení našeho Evangelia, jež prohlašuje, že Syn Boží nepřišel s pokojem, ale s roztínajícím mečem. Rčení toto zní úplně pravdivě, i když se vezme ve svém nejpatrnějším smyslu; tvrzení, že někdo káže pravou lásku, jest vázáno s plozením ne-

ORTHODOXIE

návisti. To platí o demokratickém bratrství jako o lásce božské. Falešná láska končí se v kompromisu a všední filosofii: ale pravá láska vždy se končila v prolévání krve. Ale jest ještě jiná a velebnější pravda za přímo patrným smyslem tohoto vyjádření našeho Pána. Dle něho Syn jest mečem oddělujícím bratra od bratra, aby se po jistou věčnost nenáviděli. Ale Otec též jest mečem, který na černém počátku oddělil bratra od bratra, aby se posléze milovali.

Toto jest smyslem toho téměř bláznovského štěstí v očích středověkého světce na obraze. Toto jest smyslem zapečetěných očí hrdého obrazu budhistického. Křesťanský světec jest šťasten, protože v pravdě byl odříznut od světa; jest oddělen od věcí a patří na ně s úžasem. Ale proč by světec budhistický měl žasnouti nad věcmi, když jest ve skutečnosti jen jedna věc a ta jsouc neosobní, stěží může sama nad sebou žasnouti? Bylo vytvořeno mnoho pantheistických básní, namlouvajících podiv, ale nebyly to básně zdařilé. Pantheista nemůže se diviti, protože nemůže velebiti Boha nebo velebiti něco jakožto rozdílné od sebe samého. Naším zájmem zde jest účinnost tohoto křesťanského podívání (jež vyráží ven k božství rozdílnému od ctitele) na obecnou potřebu ethické aktivity a sociální reformy. A účinnost ta jest s dostatek zřejma. Není opravdové možnosti, jak zí-

ROMANTIKA ORTHODOXIE

skati z pantheismu nějaký speciální impuls ku mravní akci. Neboť pantheism zavírá ve své povaze, že jedna věc jest tak dobrá jako jiná; kdežto akce zavírá ve své povaze, že jedna věc velmi vyniká nad druhou. Swinburne ve svém plném létě svého skepticismu pokoušel se marně zápoliti s touto nesnází. V „Písniích před Svítáním“, napsaných pod inspirací Garibaldiho a revoluce italské, prohlašoval novější náboženství a čistšího Boha, který vymoří všechny kněze světa.

„Co nyní zříš k Bohu
a voláš, Já jsem já, ty jsi ty.
Já jsem nízký, ty jsi vysoký.
Já jsem ty, kterého hledáš, nalezni
jen sebe, ty jsi Já.“

Přímou a zřejmou dedukcí toho jest, že tyrani jsou tolikéž syny Božími jako Garibaldi-vými; a že král Bomba neapolský skorem s úplným zdarem „naleznuv sám sebe“, jest totožný s konečným dobrem veškerenstva. Pravda jest, že západní energie, která strhuje tyrany s trůnů, vznikla přímo ze západní theologie, kteráž praví: „Já jsem já, ty jsi ty“. Táž duchovní rozluka, která se ohlížela a viděla dobrého krále ve veškerenstvu, ohlížela se a viděla špatného krále v Neapoli. Ctitelé Bombova boha srazili s trůnu Bombu. Ctitelé Swinburneova boha pokryli Asii na staletí a nikdy nesvrhli tyrana. Indický světec právem zavírá oči, protože on patří na to,

ORTHODOXIE

co jest Já a Ty a My a Oni a Ono. Jest to rozumné zaměstnání: ale není pravda v theorii a není pravda v praxi, že to přispívá Indovi upíratí oči na Pána Kurzona. Ta vnější bdělost, která bývala vždy znakem křesťanství (příkázání, abychom *bděli* a modlili se) vyjádřila se v typické západní orthodoxii i v typické západní politice; ale ta i ona spočívá na ideji božství transcendentního, rozdílného od nás, božství zánikajícího. Jistotně nejdůmyslnější křesťanství mohou nabádati k tomu, bychom stíhali Boha do hlubších a hlubších kruhů labyrintu našeho já. Ale my jediní z křesťanství jsme řekli, že máme Boha lovití jako orla na horách: a na tom lovu zabili jsme všechny obludy.

Znovu tedy shledáváme, že ceníme-li si demokracii a sebe obrozující energii západu, mnohem spíše je nalezneme ve staré theologii než v nové. Chceme-li reformu, jest nám přilnouti k orthodoxii: zejména v této věci (tolik přetřásané p. R. J. Campbellem), v hájení immanentního nebo transcendentního božství. Zastáváme-li speciálně immanenci Boha, ocitáme se v introspekci, sebeisolaci, kvietismu, sociální indifferenci — na Tibetě. Zastáváme-li speciálně transcendenci Boha, jsme v divu, neobyčejnosti, v mravní a politické dobrodružnosti, v spravedlivém rozhořčení — v křesťanství. Zastáváme-li, že Bůh jest v člověku, člověk jest vždy

ROMANTIKA ORTHODOXIE

v sobě. Zastáváme-li, že Bůh přesahuje člověka, člověk přesáhl sebe.

Vezmeme-li nějakou jinou nauku, která byla nazvána staromodní, objevíme totéž. Totéž jest na př. v hlubokém učení o Trojici. Unitáři (sekta, které nelze vzpomenouti bez zvláštní úcty k jejich vzácné intelektuální důstojnosti a vysoké intelektuální cti) často bývají reformátory tou náhodou, která přivádí tolik drobných sekt v takové postavení. Ale ani dost málo liberálního nebo reformě příbuzného není v tom, když čirý monotheism nabízíme za Trojici. Složitý Bůh symbola Athanasiánského jest možná problémem rozumu; ale podobá se, že mnohem méně jest přioděn sultánskou tajemností a ukrutností než osamělý Bůh Omarův nebo Mahometův. Bůh, který jest pouhou přísnou jednotou, jest netoliko králem, ale východním králem. *Srdce* lidstva, zejména evropského, jest dojistá mnohem více uspokojeno zvláštními znaky a symboly, jimiž oděna jest idea Trojice, obrazem rady, ve které milosrdenství má zrovna tak slovo jako spravedlnost, představou jakési svobody a rozmanitosti, existující i v nejvnitřnější komůrce světa. Neboť západní náboženství vždy si směle uvědomovalo ideu „není dobré člověku býti samotnému“. Sociální instinkt hlásil se všude, jako když východní idea poustevníků byla prakticky vyřazena západní ideou mnichů. Takto i aske-

ORTHODOXIE

tism zbratrštil; a trapisté byli družni, i když mlčeli. Jestli tato láska k živoucí složitosti naším zkušením kamenem, tož jest jistotně zdravější míti náboženství trinitářské než unitářské. Neboť nám trinitářům (mohu-li to vysloviti s úctou) — nám i Bůh jest společností. Jest to jistě nevyzpytatelné tajemství theologie, a i kdybych byl dosti theologem, abych o něm mohl pojednávatí přímo, nebylo by účelno pojednávatí o něm zde. Stačí, řekneme-li zde, že tato trojitá záhada jest tak posilňující jako víno a tak otevřená jako anglická kamna; že tato věc zdivočující rozum, zřejmě upokojuje srdce; ale z pouště, z míst suchých a ze strašných sluncí pocházejí dítky Boha osamělého; praví unitáři, kteří s tureckou šavlí v ruce zpustošili svět. Neboť není dobré Bohu býti samotnému.

Opět totéž platí o tom nesebném problému — nebezpečnosti duše, jenž zviklal a pomátl tolik poctivých duchů. Doufatí jest pro všechny duše imperativem; a jest zcela hájitelno, že jejich spasení jest nevyhnutelno. Jest to hájitelno, ale není to zvláště příznivo činnosti nebo pokroku. Naše bojující a tvořící společnost měla by raději se přidržovati nebezpečnosti všeho, té skutečnosti, že každý visí na vlákně nebo kráčí nad propastí. Říci, že všecko se nějak dobře skončí, jest pochopitelná poznámka; ale nemožno jí nazvatí zatroubením trouby. Evropa

ROMANTIKA ORTHODOXIE

měla by raději s důrazem poukazovati na možnou zkázu; a Evropa vždy na ni s důrazem poukazovala. V tom její náboženství jest zajedno se všemi jejími nejlacinějšími románky. Budhistovi nebo východnímu fatalistovi život jest vědeckým systémem nebo plánem, který se musí zakončiti jistým způsobem. Ale křesťanu život jest *příběhem*, který může se skončiti všelijak. V napínavém románě (tom produktu čiře křesťanském) rek není sežrán kanibaly; ale podstatno k existenci napětí jest, že *může* býti sežrán kanibaly. Rek musí (tak říkajíc) býti sežratelným rekem. Tak křesťanská morálka vždy říkala člověku, ne že ztratí svou duši, ale že jest mu pečovati, aby jí neztratil. V křesťanské morálce zkrátka jest hříšno nazývati člověka „zatraceným“; ale jest přísně náboženské a filosofické, nazývati ho zatratitelným.

Zřetel všeho křesťanství obrácen jest na člověka stojícího na křižovatce. Rozložitě a mělké filosofie, mohutné synthese humbugu, vesměs mluví o staletích a evoluci a definitivních vyvinutích. Pravá filosofie zaujata bývá okamžením. Zvolí člověk tu to cestu nebo tu? to jest jedinou věcí, o které hodno mysliti, rádi-li myslíte. O aeonech jest dosti snadno mysliti, kdokoli může o nich mysliti. Okamžení jest v pravdě hrozné; a právě proto naše náboženství silně pochopilo okamžení, a proto pojednávalo v literatuře tolik o

ORTHODOXIE

boji a v theologii tolik o pekle. Jest plno *nebezpečství*, jako dětská knížka; jest v jakési nesmrtelné krizi. Jest mnoho právě podobnosti mezi lidovou prosou a náboženstvím západních národů. Řeknete-li, že lidová prosa jest vulgární a cetková, pravíte tím toliko, co suší a dobře informovaní říkají též o obrazích v katolických kostelích. Život (podle víry) velmi se podobá povídce, vycházející po částkách v časopise. Život končí se příslibem (nebo pohružkou) „příště dále“. Také s ušlechtilou vulgárností život napodobí dílo sešitové a přestává vzrušujícím momentem. Neboť smrt jest pochopitelně vzrušujícím momentem.

Ale podstatnou věcí jest, že příběh jest vzrušující, poněvadž má v sobě tak silný element vůle, kterou theologie nazývá svobodnou vůlí. Nemůžete zakončiti součtu, jak vám libo. Ale můžete zakončiti povídku, jak se vám líbí. Když někdo objevoval počet diferenciální, byl to diferenciální počet, co mohl objeviti. Ale když Shakespeare vraždil Romea, mohl ho oženiti s Juliinou starou chůvou, kdyby se byl k tomu cítil puzen. A křesťanství vyniklo v románě výpravném právě proto, že kladlo důraz na theologickou svobodnou vůli. Bylo by obšírně a příliš by svádělo s cesty, kdybychom o tom přiměřeně pojednávali zde; ale toto jest pravá námitka na ten přívál moderního mluvení o tom,

ROMANTIKA ORTHODOXIE

by se se zločinem činilo jako s nemocí, by se vězení upravilo na pouhé hygienické prostředí jako nemocnice, by se hřích léčil pozvolnými vědeckými methodami. Všecko poblouzení jest v tom, že zlo jest věcí aktivní volby, ale nemoc není. Řeknete-li, že miníte léčiti zhýralce jako léčíte asthmatika, mou lacinou a snadnou námitkou jest: „Ukažte lidi, kteří chtějí býti asthmatiky, jako mnozí lidé chtějí býti zhýralci.“ Člověk může tiše ležeti a býti vyléčen z neduhu. Ale nesmí ležeti tiše, chce-li býti vyléčen z hřichu; naopak jest mu povstati a násilně se na to vrhnouti. Celá věc však jest dokonale vyjádřena slůvkem, kterým označujeme člověka v nemocnici; „pacient“ jest v passivním způsobu; „hříšník“ jest v aktivním. Chce-li kdo býti zachráněn z influence, může býti *patient*. Ale aby byl zachráněn od pití, nesmí býti *patient*, ale *impatient*. Musí býti osobně *impatient* v pití. Všecka mravní reforma musí se začínati v aktivní vůli a ne v passivní.

Zde znovu dospíváme téhož podstatného závěru. Pokud si přejeme rozhodných rekonstrukcí a nebezpečných revolucí, jakými se vyznačila evropská kultura, nebudeme zastrašovati od myšlení na možnou zkázu; spíše budeme k němu rozněcovati. Chceme-li, jako východní světci, jedině rozjímati, jak věci jsou v pořádku, ovšem řekneme jedině, že musejí býti v pořádku. Ale

ORTHODOXIE

chceme-li zvláště *učiniti*, aby byly v pořádku, budeme mít na zřeteli, že mohou býti v nepořádku.

Posléze tato pravda platí ještě ve příčině obecných moderních pokusů o to, by se snížilo nebo odvysvětlovalo božství Kristovo. Ať toto jest správně nebo není; o tom pojednám, než skončím. Ale jesti božství skutečno, jest jistotně strašně revoluční. Že dobrý člověk může býti přitisknut ke zdi, není nám ničím novým; ale že Boha bylo možno přitisknouti ke zdi, toť chloubou všech povstalců na věky. Křesťanství jest jediným náboženstvím na zemi, které poznalo, že všemohoucností Bůh by byl neúplný. Křesťanství samo poznalo, že, aby Bůh byl úplně Bohem, dlužno, aby býval byl vzbouřencem zrovna tak jako králem. Jediné ze všech věr křesťanství přidalo ke ctnostem Stvořitelovým statečnost. Neboť jediná statečnost hodná názvu statečnost musí znamenati, že duše prochází místem záhuby — a nezahyne. V tom věru přibližuji se k věci tak temné a tak bázeň vzbuzující, že není snadno o ní disputovati; a předem se omlouvám, selže-li mi některá věta nebo bude-li se zdáti, že se neuctivě dotýká věci, ke které největší svatí a myslitelé právem se báli přiblížiti. Ale ono hrozné vypravování o Umučení vzbuzuje zřetelně dojem, že původce všech věcí (jakýmsi nepomyslitelným způsobem) prošel ne-

ROMANTIKA ORTHODOXIE

toliko agonií, ale též pochybností. Jest psáno: „Nebudeš pokoušeti Pána Boha svého.“ Nikoliv; ale Pán Bůh tvůj může pokoušeti sám sebe; a zdá se, jako by toto bylo se událo v Gethsemaně. V zahradě Satan pokoušel člověka: a v zahradě Bůh pokoušel Boha. On jakýmsi nadlidským způsobem procházel naší lidskou hrůzou pessimismu. Svět se třásl a slunce bylo vyhlazeno s oblohy nikoli při ukřižování, ale při výkřiku s kříže; při výkřiku, který vyznával, že Bůh jest opuštěn od Boha. A nyní ať revolucionisté volí víru ze všech věr a boha ze všech bohů světa, pečlivě vážíce všechny bohy nevyhnutelného navrácení a nezměnitelné moci. Ne-naleznou jiného boha, který sám by býval byl ve vzpouře. Nikoli, (věc jest lidské mluvě čím dál obtížnější) ale ať i atheisté volí sobě boha. Najdou jen jedno božství, které kdy vyjádřilo jejich izolaci; jedno jediné náboženství, ve kterém Bůh zdál se na okamžení býti atheistou.

Tyto věci možno nazvatí tresťmi staré orthodoxie, jejíž hlavní zásluhou jest, že jest přirozeným zdrojem revoluce a reformy; a jejíž hlavní chybou jest, že jest zřejmě toliko abstraktní assercí. Její hlavní předností jest, že jest nejdobrodružnější a nejmužnější ze všech theologií. Její hlavní nevýhodou jest prostě to, že jest theologií. Možno vždy namítati proti ní, že jest svou povahou libovolná a že visí ve vzduchu. Ale není

ORTHODOXIE

tak vysoko ve vzduchu, leč že velicí lukostřelci celý svůj život stráví tím, že po ní střílejí svými šípy — ano, a posledními šípy; jsou lidé, kteří by zničili sami sebe a zničili svou civilisaci, kdyby mohli zničití též tuto starou fantastickou pohádku. Toto jest posledním a nejstrašnějším zjevem na této víře, že její nepřátelé budou užívatí proti ní všelikých zbraní mečů, které jim samým zutínají prsty, a pochodní, které zapálí jejich vlastní domy. Lidé, kteří začínají bojovatí s Církví za svobodu a lidskost, jen aby mohli s ní bojovatí. Toto není vymyšleno; mohl bych napsatí knihu takových příkladů. Pan Blatchford se pustil jako obyčejný potírač Bible do důkazu, že Adam byl nevinnen hříchem proti Bohu; manévruje takto, aby to dotvrdil, připouštěl jen, jakožto nepřímý závěr, že všichni tyrani, od Nerona do krále Leopolda, byli nevinni jakým-koli hříchem proti lidstvu. Znáám muže, který s takovou vášní dokazuje, že nebude mítí žádné osobní existence po smrti, až se vrhá zpět do tvrzení, že nemá osobní existence nyní. Vzývá budhism a praví, že všechny duše splývají ve spolek; aby dokázal, že nemůže přijítí do nebe, dokazuje, že nemůže dojítí do Hartlepoolu. Poznal jsem lidi, kteří protestovali proti náboženské výchově argumenty proti výchově jakékoliv, říkajíce, že duch dítěte má růstí volně nebo že staří nemají učítí mladých. Poznal jsem lidi, kteří

ROMANTIKA ORTHODOXIE

dokazovali nemožnost Božího soudu, dokazujíce nemožnost lidského soudu i pro účely praktické. Zapalovali sami svoje obilí, aby zapálili církev: ničili sami své nářadí, aby zničili ji; každý kůl byl dobrý, aby jím ji udeřili, třebaš to byl poslední kůl z jejich rozkouskovaného nábytku. Neobdivujeme, stěží omlouváme fanatika, který rozkotává tento svět z lásky k druhému. Ale co řekneme fanaticovi, který rozkotává tento svět z nenávisti k onomu? On obětuje skutečnou existenci člověčenstva neexistenci Boha. Nepřináší svých žertev oltáři, ale prostě, aby dotvrdil nicotnost oltáře a prázdnotu trůnu. Jest hotov zbořiti i tu základní etiku, kterou všecky věci žijí, aby ukojil svou neobyčejnou a věčnou pomstu na komsi, jenž nikdy vůbec nežil.

A přece ona věc visí na nebi neporušena. Její protivníci dosáhli jen toho, že zničili vše to, co jim samým bylo milo. Nezničují orthodoxie; ničí jen politickou odvahu a zdravý rozum. Nedokazují, že Adam nebyl odpověden Bohu; jak by to mohli dokázat? Dokazují toliko (ze svých premis), že Car není odpověden Rusku. Nedokazují, že Adam neměl býti potrestán od Boha; dokazují jen, že nejbližší vydrídouch neměl by býti trestán od lidí. Svými orientálními pochybnostmi o osobnosti nezjišťují, že nebudeme míti osobního života po smrti; zjišťují toliko, že nebudeme míti pravé nebo úplné ra-

ORTHODOXIE

dosti zde. Svými paralyzujícími nápovědami, že všechny závěry vycházejí z bludu, neroztrhávají knihy Anděla Zapisovatele; oni jen poněkud ji ztůžují, aby zachovali knihy Marschallovy a Snelgroveovy. Netoliko víra jest matkou všech energií na světě, ale její nepřátelé jsou otci všeho zmatku na světě. Sekularisté nerozmetali věci božských; ale sekularisté rozmetali věci svět-ské, jestli jim to na úlevu. Titanové nevylezli na nebe, ale zpustošili svět.

AUTORITA A DOBRODRUH

Minulou kapitolu jsme věnovali důkazu, že orthodoxie jest netoliko (jak se často tvrdívá) jedinou bezpečnou strážkyní mravnosti nebo řádu, ale též jedinou logickou strážkyní svobody, reformy a pokroku. Chceme-li sraziti prospívajícího utlačovatele, nemůžeme toho novou naukou o lidské zdokonalitelnosti; můžeme to starým učením o dědičném hříchu. Chceme-li vykořeniti vrozené ukrutnosti nebo vzkřísiti ztracené národní kmeny, nemůžeme toho vědeckou teorií, že hmota předčí nad ducha; můžeme to nadpřirozenou teorií, že duch předčí nad hmotu. Chceme-li zvláště probuditi lid k sociální bdělosti a neúnavnému stíhání praktičnosti, nemůžeme k tomu přispěti valně hlásáním immanentního Boha a vnitřního světla; neboť toto jsou při nejlepším důvody k uspokojení; pomůžeme k tomu velice, budeme-li trvati na transcendentním Bohu a na letmém a prchajícím paprsku: neboť to znamená božské neuspokojení. Zastáváme-li především ideu ušlechtilé rov-

ORTHODOXIE

nováhy proti ideji hrozné autokracie, budeme instinktivně trinitáři spíše než unitáři. Toužíme-li, aby evropská civilisace byla nájezdem a vysvobozením z poroby, budeme tvrditi spíše, že duše jsou v skutečném nebezpečí, nežli že jejich nebezpečí jest rozhodně neskutečné. A chceme-li vyvýšiti vyobcovaného a ukřižovaného, spíše budeme chtítí přijmouti, že pravý Bůh byl ukřižován, nežli nějakou báji nebo heroa. Nade vše chceme-li se zastati chudého, budeme přátí pevným zákonům a jasným dogmatům. Stanovy klubu na příklad bývají druhdy ve prospěch chudého úda. Sklon klubu bývá vždy ve prospěch bohatého.

A nyní přicházíme k mučivé otázce, která jest pravým závěrem celé disputace. Rozumný agnostik, souhlasil-li náhodou se mnou až sem, může právem obrátiti a říci: „Nalezl jste praktickou filosofii v učení o pádu; dobrá. Nalezl jste jistou stránku demokracie, nyní nebezpečně přezíranou, v dědičném hříchu; zcela správně. Nalezl jste pravdu v nauce o pekle; blahopřeji vám. Jsste přesvědčen, že ctitelé osobního Boha pohlížejí ven a jsou pokrokoví; blahopřeji vám. Ale i připustí-li se, že tyto nauky mají do sebe tyto pravdy, proč nemůžete přijmouti pravdy a nechatí nauk? Uzná-li se, že všecka moderní společnost důvěřuje boháči příliš, ana nepřipouští lidské slabosti. Uzná-li se, že orthodoxní

AUTORITA A DOBRODRUH

věkové měli tu velikou přednost, že věřice v pád připouštěli lidskou slabost, proč nemůžete prostě připustiti lidskou slabost bez věření v pád? Objevil-li jste, že idea zatracení znamená zdravou ideu nebezpečnosti, proč nemůžete prostě přijmouti ideu nebezpečnosti a pustiti ideu zatracení? Vidíte-li jasně jádro zdravého smyslu v ořechu křesťanské orthodoxy, proč nemůžete prostě vzíti jádro a nechat ořechu ořechem? Proč nemůžete (abych užil té otřepané fráze novinové, které já jakožto vysoce vědecký agnostik poněkud se stydím užíti,) proč nemůžete prostě vzíti, co jest dobrého v křesťanství, co můžete definovati jakožto hodnotné, co můžete pochopiti, a nechat všeho ostatního, všech absolutních dogmat, která jsou svou přirozeností nepochopitelná?“ Toto jest vlastní otázka; toto jest poslední otázka; a jest radostí pokusiti se o odpověď na ni.

První odpovědí jest prostě, že jsem racionalista. Rád mám nějaká rozumová ospravedlnění pro své intuice. Rozvažuji-li člověka jakožto bytost padlou, jest mi intelektuálním uspokojením věřiti, že padl; a nalézám z jakéhosi zvláštního psychologického důvodu, že mohu lépe zkoumati člověkovu užívání svobodné vůle, věřím-li, že ji dostal. Ale jsem v této věci ještě rozhodněji racionalistou. Nemíním obracetí této knihy v knihu všední křesťanské apologie; měl

ORTHODOXIE

bych býti šťasten, kdybych se utkati mohl někdy jindy s nepřáteli křesťanství v této snazší areně. Zde toliko vydávám počet ze svého postupu v duchovní jistotě. Ale zastavil bych se a poznamenal bych, že čím většího poznání jsem nabýval o číře abstraktních argumentech proti křesťanské kosmologii, tím méně jsem o nich myslel. Mníím, že když jsem shledal, že mravní atmosféra Vtělení jest zdravým rozumem, pozoroval jsem potom ustálené intelektuální argumenty proti Vtělení a shledával jsem je nezdravým rozumem. Myslí-li se snad, že argumentace trpí nedostatkem řádné apologie, shrnu zde stručně svoje argumenty a závěry o čistě objektivní nebo vědecké pravdě věci.

Jsem-li tázán, otázkou čistě rozumovou, proč věřím v křesťanství, mohu jen odpovědět: „Z téhož důvodu, jako intelligentní agnostik nevěří v křesťanství.“ Věřím v ně zcela rozumně na základě důkazu. Ale důkaz u mne, jako u rozumného agnostika, není právě v tom či onom citovaném důkazu; jest velikánskou hromadou drobných, ale souhlasných faktů. Sekularisty nenáleží haniti, protože jeho námitky proti křesťanství jsou smíšené, a dokonce paběrkové; právě takový paběrkový důkaz přesvědčuje. Myslím, že člověk se může méně přesvědčiti o nějaké filosofii ze čtyř knih, nežli z jedné knihy, jednoho boje, jedné krajiny a jednoho starého

AUTORITA A DOBRODRUH

přítele. Právě tím, že věci jsou rozmanité, zvětšuje se důležitost faktu, že všechny ukazují na jeden závěr. A ne křesťanství průměrně vzdělaného člověka dnešního bývá skoro vždy, abychom k němu byli spravedliví, složeno z těch volných, ale živých zkušeností. Já mohu jen říci, že moje důkazy pro křesťanství jsou stejně živoucího, ale rozmanitého druhu, jako jeho důkazy proti němu. Neboť když se rozhlížím po těch rozličných protikřesťanských pravdách, objevuji prostě, že žádná z nich není pravdivá. Objevuji, že pravý příval a síla všech faktů plyne jinou cestou. Podejme ukázky. Nejednen rozumný moderní člověk opustil asi křesťanství pod tlakem takovýchto tří sbíhajících se přesvědčení: první, že lidé svým útvarem, strukturou a smyslností konec konců velmi se podobají zvířatům, že jsou pouhou odrůdou říše živočišné; druhé, že prvotní náboženství vzniklo v nevědomosti a strachu; třetí, že kněží napustili společnost trpkostí a chmurností. Tyto tři protikřesťanské argumenty jsou velmi rozdílny; ale jsou všechny zcela logické a zákonité; a všechny se sbíhají. Jedinou námitkou proti nim (objevuji) jest to, že jsou nepravdivy. Přestanete-li se dívat do knih o zvířatech a lidech, začnete-li se dívat na zvířata a lidi, pak (máte-li jaký humor nebo obraznost, nějaký smysl pro bláznovství nebo švandu) zpozorujete, že k podivení není to, jak člověk

ORTHODOXIE

podoben jest zvířatům, ale jak jim jest nepodoben. Právě ohromná stupnice jeho odlišnosti dožaduje se výkladu. Že člověk a zvíře jsou si podobni, toť v jistém smyslu běžná tráse; ale že jsouce si tak podobni, přece mohou si býti tak nepodobni, toť překvapení a záhada. Že opice má ruce, toť mnohem méně zajímavo filosofu nežli fakt, že majíc ruce, nedělá jimi skoro nic; nehraje v kostky nebo na housle; nedlabe do mramoru ani neseká skopoviny. Mluvívá se o barbarské architektuře a o umění nejnížší úrovně. Ale sloni nestavějí kolosálních chrámů ze slonoviny ani v rokokovém stylu; velbloudi nemalují ani špatných obrazů, ač jsou opatřeni materiálem mnoha štětců z velbloudí srsti. Jistí moderní blouznivci říkají, že mravenci a včely mají dokonalejší společnost než my. Mají, vskutku, civilisaci; ale ta pravda nám jen připomíná, že to jest nižší civilisace. Kdo našel kdy mravenčí kopec ozdoben sochami proslulých mravenců? Kdo spatřil kdy včelní úl, na němž by byly vyřezány obrazy skvělých královen z minulosti? Nikoliv; propast mezi člověkem a ostatními tvory má snad i přirozený výklad, ale jest to propast. Mluvíme o divokých živočiších; ale jediným divokým živočichem jest člověk. Člověk se utrhl. Všickni ostatní živočichové jsou krotcí živočichové; setrvávají v mračivé úctyhodnosti své třídy nebo typu. Všickni ostatní živočichové,

AUTORITA A DOBRODRUH

jsou domácí: člověk jediný jest pořád nedomácí, ať jako prostopášník nebo mnich. Tudíž tento první povrchní důvod pro materialism jest, znamená-li vůbec něco, důvodem pro jeho opak; právě kde biologie přestává, všechno náboženství se začíná.

Totéž bylo, když jsem zkoušel druhý ze tří nahodilých racionalistických argumentů; argument, že všechno, co nazýváme božským, vzniklo v jakési tmě a hrůze. Když jsem se pokoušel vypátrati základy této moderní ideje, nacházel jsem prostě, že jich není. Věda neví zhola nic o člověku prehistorickém; z toho znamenitého důvodu, že on jest prehistorický. Někteří profesori ráčí usuzovati, že takové věci jako lidské oběti byly kdysi nevinny a obecné a že pozvolna zanikaly; ale není přímého důkazu o tom, a skrovný počet důkazů nepřímých jest způsobu hodně jiného. V nejranějších legendách, jež máme, jako ve vypravování o Izákovi a o Ifigenii, lidská oběť není zaváděna jako něco starého, ale spíše jako něco nového; jako neobyčejná a strašná výjimka, chmurně požadovaná od bohů. Historie nepraví nic; a legendy vesměs praví, že země byla ve své nejranější době laskavější. Není tradice pokroku; ale všechno lidské pokolení má tradici Pádu. Rozšířenosti této ideje, tof velmi zajímavé, užívá se jako argumentu proti její autentičnosti. Učenci doslova říkají, že

ORTHODOXIE

tato prehistorická pohroma nemůže býti pravdivou proto, že každé plémě lidské ji připomíná. S těmito paradoxy nemohu se smířiti.

A vezmeme-li třetí nahodilý příklad, bude to totéž; mínění, že kněží zatemňují a zhořčují svět. Dívám se na svět a prostě objevuji, že to není pravda. Takové země v Evropě, jež jsou pořád pod vlivem kněží, jsou právě země, kde pořád žije zpěv a tanec a pestrý kroj a umění. Katolické učení a katolická kázeň jsou možná zedmi; ale jsou zedmi kol hřiště. Křesťanství jest jen rámcem, který uchoval pohanskou radost. Pomyšleme si nějaké děti, hrající si na rovném travnatém vrcholu nějakého strmého ostrova v moři. Dokavad byla kolem dokola útesu zeď, mohly se pouštěti do jakékoli bláznivé hry a míti to za nejhluchnější dětskou světnici. Ale zdi byly povaleny a ukázalo se holé nebezpečí sřítiti se do propasti. Děti se nesřítily; ale když jejich přátelé se vrátili k nim, byly všechny schouleny hrůzou uprostřed ostrova, a přestaly zpívat.

Tož tato tři fakta zkušenosti, tato fakta, kterých by se dovolával agnostik, jsou s tohoto hlediska docela obrácena. Jest mi zůstaveno říci: „Dejte mi nějaký výklad, nejprve příkré výstřednosti člověka mezi zvířaty; po druhé, rozsáhlé lidské tradice jakéhosi dávnověkého štěstí; po třetí, částečného trvání takové pohanské radosti v krajinách katolické Církve.“ Jeden výklad ji-

AUTORITA A DOBRODRUH

stoťně překoná všechny tři: theorie, že dvakrát byl přirozený řád přetržen jakýmsi výbuchem nebo zjevením, které se nazývá nyní „psychickým“. Jednou Nebe přišlo na zemi s mocí nebo pečeti nazývanou obrazem Božím, kterýmž člověk přijal vládu nad Přírodou; a po druhé (když v říši za říši lidé byli shledáni v koncích) Nebe přišlo spasit člověčenstvo u velebné podobě člověka. Tím by se vysvětlovalo, proč převážná část lidstva patří vždy vzad; a proč jediným koutem, ve kterém v jistém smyslu hledí před se, jest malý okršlek, ve kterém Kristus má svou Církev. Víím, řekne se, že Japonsko se stalo pokrokovým. Ale kterak to bude odpovědí, když i rčením „Japonsko se stalo pokrokovým“ míníme vlastně jediné, že „Japonsko stalo se evropským“? Ale nechci zde tolik zdůrazňovati svého vlastního výkladu, jako poukazovati na svou původní poznámku. Shodují se s všedním nevěřícím člověkem z ulice, že jsem veden třemi nebo čtyřmi zvláštními fakty, jež všechny ukazují na něco; jenže když došlo na to, abych se na ta fakta podíval, vždy ukazovaly na něco jiného.

Podal jsem jednu imaginární trojici takových všedních protikřesťanských argumentů; jest-li to základ příliš úzký, bez rozpaku posloužím jiným. Jest jistý druh myšlenek, které v kombinaci utvářejí dojem, že křesťanství jest cosi slabého a neduživého. První na příklad, že Ježíš byl by-

ORTHODOXIE

lostí něžného srdce a ostýchavou a nesvětskou, pouhým bezmocným appelem na svět; druhá, že křesťanství vzniklo a kvetlo v temných dobách nevědomosti a že Církev by nás v ně znovu ráda zavlekla; třetí, že lidé pořád silně nábožní nebo (chcete-li) pověřčiví — takoví lidé jako Irové — jsou slabí, nepraktičtí a zpátečníci. Připomínám tyto ideje, abych dotvrdil totéž: že když jsem se na ně podíval nezávisle, shledával jsem, ne že závěry jsou nefilosofické, ale prostě, že fakta nejsou fakty. Místo abych se díval do knih a na obrazy o Novém Zákoně, zahleděl jsem se do Nového Zákona. Tam jsem našel zprávu některak o osobě s vlasy rozčesanými vprostřed nebo s pěstmi zaťatými k žalobě, ale bytost neobyčejnou s ústy hromu a činy příšerné rozhodnosti, převracející stoly, vymítající dábly, precházející s divoucí tajemností větru z horské samoty v jakousi strašnou demagogii, bytost, jež často jednala jako rozhněvaný bůh — ale vždy jako Bůh. Kristus má i svůj literární styl, jakého se myslím nenajde nikde jinde; záleží v nejvyšším zuřivém užívání a fortiori. Jeho „čím více“ kupí se na sebe jako hrad na hrad v oblacích. Mluva, kterou se mluvilo o Kristu, byla, a možná že moudře, sladká a poddajná. Ale mluva, kterou mluvil Kristus, jest neobyčejně gigantická; jest plna velbloudů proskakujících jehlami a hor vrhaných do moře. Morálně jest neméně straš-

AUTORITA A DOBRODRUH

liva; on nazýval sebe vražedným mečem a říkal lidem, ať si koupí meče, byť i kabáty za ně dali. Že užíval jiných ještě divočejších slov nabádaje, aby se neodpíralo, to velmi zvyšuje tajemnost; ale také to zvyšuje ještě poněkud více násilnost. Nevysvětlíme toho ani, kdybychom takovou bytost nazvali bláznem; neboť bláznovství obyčejně se bere určitou důslednou drahou. Maniak bývá obyčejně monomaniakem. Zde povinni jsme připomenouti nesnadnou definici křesťanství již danou: křesťanství jest nadlidský paradox, kterým dvě protivné sobě vášně mohou planouti vedle sebe. Jediným výkladem jazyka Evangelia, který jej vysvětluje, jest ten, že to jest pozorování někoho, jenž s nějaké nadpřirozené výšky patří na nějakou ještě úchvatnější syntesu.

Beru další, po pořádku následující z podaných příkladů: ideu, že křesťanství náleží věkům tmavým. Zde jsem se neuspokojil četbou moderních generalisací; četl jsem poněkud historii. A v historii jsem našel, že křesťanství netoliko nenáleželo věkům tmavým, ale že bylo jedinou stezkou vedoucí tmavými věky, která nebyla tmavou. Byl to světlý most, spojující dvě světlých civilisací. Právil-li někdo, že víra vznikla v nevědomosti a v divošství, odpověď jest prostá: nevznikla. Vznikla v středozemské civilisaci v plném létě římského imperia. Svět se hemžil

ORTHODOXIE

skeptiky a pantheism zářil jako slunce, když Konstantin přibil kříž na stěžeň. Jest dokonale pravda, že později loď se potopila; ale mnohem neobyčejnější jest, že se znovu vynořila; přemalována a lesknoucí se, pořád s křížem na vrcholu. Křesťanství vykonalo tuto úžasnou věc: proměnilo loď potopenou v ponornou. Archa žila pod tíhou vod; když jsme byli pohřbeni pod troskami dynastií a společenstev, vstali jsme a rozpomínali jsme se na Řím. Kdyby naše víra bývala byla pouhým koníčkem chřadnoucí říše, koníček byl by následoval za koníčkem v soumrak, a kdyby civilisace byla se znovu někdy vynořila (a mnohé takové se už nikdy nevynořily) bývalo by to bylo pod nějakou novou barbarskou vlajkou. Ale křesťanská Církev byla posledním životem staré společnosti a byla též prvním životem nové. Vzala lid, který zapomínal, jak se dělají oblouky, a naučila jej vynalézáti oblouk gotický. Slovem, nejabsurdnější věcí, kterou o Církvi možno říci, jest věc, kterou jsme všickni o ní slyšeli. Kterak můžeme říci, že Církev by nás ráda znovu přivedla do věků tmavých? Církev jediná nás vždy z nich vyváděla.

Připojil jsem v této druhé trojici námitek malicherný příklad, vzatý od těch, kterým se zdává, že takoví lidé jako Irové jsou oslabeni nebo přivedeni v stagnaci pověrou. Jen proto jsem jej připojil, že jest zvláštní ukázkou, jak tvrzení

AUTORITA A DOBRODRUH

nějaké pravdy se vybarvuje ve tvrzení lži. Říká se napořád o Irech, že jsou nepraktičtí. Ale odvrátíme-li na chvíli oči od toho, co se o nich říká, a popatříme-li, co jest s nimi práce, uvidíme, že Irové jsou nejen praktičtí, ale až úmorně pracují k úspěchu. Chudoba jich vlasti, minorita jejich údů jsou prostě podmínkami, které je nutily k dílu; ale žádná jiná skupina v britské říši nevykonala nikdy tolik s takovými podmínkami. Nacionalisté byli jedinou minoritou, které se podařilo prudce zmásti počty celé britské sněmovny. Irští vesničané byli jedinými chudasy na těchto ostrovech, kteří donutili své pány k vydávení toho, co pozřeli. Ti lidé, o kterých říkáme, že jsou osedláni kněžími, jsou jedinými Brity, kteří nechtějí býti osedláni statkáři. A když mi přišlo všimnouti si nynějšího irského charakteru, bylo to totéž. Irové jsou nejschopnější k zaměstnáním zvláště *tvrdým* — kováři, právníci, vojáci. Ve všech těchto pozorováních tedy vrátil jsem se k témuž závěru: skeptik činil zcela správně, že sledoval fakta, jenže on se na fakta nedíval. Skeptik jest příliš věřícím; věří v noviny nebo i v encyklopedie. Tyto tři otázky zůstavily mne opět ve třech velmi protichůdných otázkách. Průměrný skeptik chtěl vědět, jak vysvětlují sentimentální tón v Evangelii, spojení víry se středověkou temnotou a politickou nepraktičností keltického křesťan-

ORTHODOXIE

ství. Ale chtěl jsem se tázati, a tázati s vážností dosahující až naléhavosti, jaká to nesrovnatelná energie se zjevuje nejprve na člověku, kráčejícím po zemi jako živý soud, a energie, jež může umřít s umírající kulturou a přece ji donutit k zmrtvýchvstání; ona energie, jež poslední ze všech může rozohnit zbankrotělý lid selský takovou utkvělou vírou ve spravedlnost, až se domohou, čeho si přejí, zatím co ostatní odcházejí s prázdnou; že nejbezradnější ostrov říše může sám sobě pomoci?“

Jest na to odpověď; jest odpověď, že tato energie jest ze světa vnějšího; že jest psychická nebo aspoň z účinků reálního psychického zmatku. Nejvyšší vděčnost a úcta náleží velikým lidským kulturám jako stará egyptská nebo trvající čínská. Přece však není pro ně nespravedlností, řekneme-li, že jediná Evropa projevovale neustále schopnost sebeobnovy, ukázavši se mnohokrát v nejkratších lhůtách a sahající až do nejdrobnějších detailů stavby nebo kroje. Všecky ostatní společnosti umírají na konec a s důstojností. My umíráme denně. My se vždy rodíme znovu s neslušným téměř babením. Sotva jest přepjatostí, řekneme-li, že jest v historickém křesťanství jakýsi život nepřírozený: bylo by jej možno vyložit jakožto život nadpřírozený. Bylo by jej možno vyložit jakožto strašný galvanický život, působící na to, co bývalo mrtvolou.

AUTORITA A DOBRODRUH

Neboť naše civilisace byla by měla umřít, dle všech paralel, dle sociologické probability, v Ragnorakovi z konce Říma. Toto jest kouzelná inspirace našeho stavu: vy a já nemáme tu vůbec čeho činit. Všickni jsme „navrátilové“; všickni živí křesťané jsou zemřelí pohané, chodící po světě. Zrovna v té, kdy Evropa měla být v tichosti přidružena k Assyrii a Babylonii, cosi vstoupilo v její tělo. A Evropa nabyla neobyčejného života — není přílišným, řekneme-li, že nabyla skočností — od té doby.

Promluvil jsem obšírně o takových typických trojicích pochybnosti, abych doložil svoji hlavní myšlenku — že můj důvod pro křesťanství jest rozumný, ale že není prostý. Jest nahromaděním rozličných faktů, jako stav obyčejného agnostika. Ale obyčejný agnostik pojal všechny své fakty bludně. Jest nevěřícím z množství důvodů, ale důvody ty jsou nepravdivy. On pochybuje, protože Středověk byl barbarský, ale Středověk nebyl barbarský; protože darwinism jest dokázán, ale on není dokázán; protože zázraky se nedějí, ale ony se dějí; protože mniši jsou líní, ale oni jsou velmi příčinliví; protože jeptišky jsou nešťastny, ale ony jsou neobyčejně roztomily; protože křesťanské umění bylo smutné a bledé, ale ono se pestřilo zvláště jasnými barvami a hýřilo zlatem; protože moderní věda se odvrací od nadpřirozena, ale ona se neod-

ORTHODOXIE

vrací, ona se přibližuje k nadpřirozenu prudkostí vlaku.

Ale mezi těmi milliony fakty, jež vesměs plynou jedním směrem, byla zajisté jedna otázka s dostatek solidní a odlišná, abychom o ní promluvili zkrátka, ale o sobě; míním objektivní existenci nadpřirozena. V jiné kapitole jsem ukázal na klamnost všedního domění, že svět musí býti neosobní, protože jest spořádan. Osoba může si přát, (jak se podobá) věci spořádané zrovna tak jako nespořádané. Ale moje pozitivní přesvědčení, že osobní stvoření jest pochopitelnější než materialní osud, vymyká se, připouštím, v jistém smyslu disputaci. Nechci ho nazvati vírou nebo intuicí, neboť tato slova splývají s čirým citem, jest to přesvědčení přísně intelektuální; ale jest to přesvědčení prvopočátečně infellektuální, jako jistota o sobě nebo o dobru býti na živu. Kdo tedy chce, ať nazve moji víru v Boha číře mystickou; frase nezasluhuje, aby se o ni bojovalo. Ale moje víra, že zázraky se v lidské historii daly, není nikterak vírou mystickou; věřím v ně na základě lidské evidence, jako věřím v objevení Ameriky. Na tomto místě naskýtá se nám jistý to prostý logický fakt, který jen žádá býti stanoven a vyjasněn. Tak či onak zrodila se neobyčejná idea, že ti, kteří nevěří v zázraky, pojímají je chladně a nestranně, kdežto ti, kteří v ně věří, přijímají je jedině ve spojení

AUTORITA A DOBRODRUH

s nějakým dogmatem. Jest tomu však docela jinak. Ti, kdož věří v zázraky, přijímají je (ať správně nebo nesprávně), protože mají důkaz o nich. Ti, kteří nevěří, popírají je (ať správně nebo neprávem), protože mají nauku proti nim. Upřímnou, snadnou, demokratickou věcí jest, věřiti staré ovocnářce, když vydává svědectví o zázraku, zrovna tak jako věříte staré ovocnářce, když vydává svědectví o vraždě. Prostý, lidový postup jest, důvěřovati slovu vesničanovu o strašidle do té míry, jako důvěřujete slovu vesničanovu o zeměpánu. Jsa vesničan, asi má mnoho zdravého agnosticismu o tom i onom. Pořád byste mohli snášeti do Britického Musea důkazy vyjadřované vesničany, mluvící pro strašidlo. Dojde-li k lidskému svědectví, vyvalí se zasypávající katarakt lidského svědectví pro nadpřirozeno. Zamítáte-li je, můžete tím míniti jen jedno z dvojího. Zamítáte vesničanův příběh o strašidle buď proto, že člověk ten jest vesničan, nebo že příběh jest příběhem o strašidle. To jest, buď popíráte základní princip demokracie, nebo potvrzujete základní princip materialismu — abstraktní nemožnost zázraku. Máte na to úplné právo; ale pak jste dogmatisty. Jen my křesťané přijímáme všelikou skutečnou evidenci, — jen vy racionalisté zamítáte skutečnou evidenci jsouce k tomu nuceni svým kredem. Ale já nejsem v podstatě nucen žádným kredem, a

ORTHODOXIE

pohlížeje nestranně na jisté zázraky středověké i moderní, dospěl jsem závěru, že se udály. Všecka argumentace proti těmto prostým faktům bývá vždy argumentací v kruhu. Řeknu-li: „Středověké dokumenty dosvědčují jisté zázraky zrovna tak jako dosvědčují jisté boje“, odpovídají: „Ale středověcí lidé byli pověřčiví“; chci-li věděti, v čem byli pověřčivými, jedinou rozhodnou odpovědí jest, že věřili v zázraky. Řeknu-li: „Jeden vesničan viděl strašidlo“, řekne se mi: „Ale vesničané bývají tak lehkověrnými.“ Zeptám-li se: „Proč lehkověrnými?“ jedinou odpovědí jest — že vidí strašidla. Ledová země jest nemožna protože ji viděli jen hloupí námořníci; a námořníci jsou hloupi jen proto, že viděli Ledovou zemi. Jest jen slušno dodat, že jest ještě jeden argument, kterého nevěřící může rozumně užítí proti zázrakům, ačkoliv obyčejně ho zapomene užítí.

Může říci, že ve mnoha zázračných historiích byla idea duchovní přípravy a souhlasu: zkrátka, že zázrak mohl se přihoditi jen tomu, kdo v něj věřil. Možná, že tomu tak, a jest-li tomu tak, kterak to vyzkoušíme? Pátráme-li, zda jisté účinky provázejí víru, jest zbytečno opakovati do únavy, že (dějí-li se) provázejí víru. Jest-li víra jednou z podmínek, tož ti, kteří nevěří, mají nejzdravější právo smáti se. Ale nemají práva souditi. Býti věřícím ať jest, chcete-li, tak hanebno jako býti opilcem; ale přece kdybychom od o-

AUTORITA A DOBRODRUH

pilců dobývali psychologických faktů, bylo by absurdno pořád se jim posmívati, že byli opilí. Dejme tomu, že bychom pátrali, zda hněvající se lidé vskutku viděli červenou mlhu před očima. Dejme tomu, že by šedesát válečných domácích pánů přísahalo, že když měli zlost, viděli ten rudý mrak; jistě že by bylo absurdno, odpověděti: „Oh, ale připouštíte, že jste byli tu chvíli rozhněváni.“ Oni by rozumně odvětili (stentorským sborem): „Jak u ďasa bychom mohli objeviti, nejsouce rozzlobeni, že lidé v zlosti vidí všecko rudě?“ Tak světci a asketikové mohli by vším právem odpověděti: „Dejme tomu, že se někdo táže, zda-li věřící mohou míti vidění? — I tehdy, jestli vás zajímají vidění, není důvodu, proč byste měli něco namítati proti věřícím.“ U-suzujete ustavičně v kruhu — v tom starém blud-ném kruhu; s nímž tato kniha započala.

— Otázka, jestli se kdy zázraky dějí, jest otázkou zdravého rozumu a obyčejné historické obraznosti; nikoliv nějakého konečného experimentu. Zde možno věru docela zamítnouti hrozně hloupé pedantství, jež mluví o potřebě „vědeckých podmínek“ ve spojení s uváděnými duchovními fenomeny. Ptáme-li se, zda mrtvá duše může obcovati s živou, jest titěrným tvrditi, že to bude za podmínek, za kterých žádné dvě živé duše při svých smyslech by vážně spolu neobcovaly. Tím, že strašidla ráda mají tmou,

ORTHODOXIE

zrovna tak málo se popírá existence strašidel, jako faktem, že milující rádi mají tmu, popírá se existence lásky. Chcete-li říci: „Uvěřím, že Miss Brownová nazývala svého milého holoubkem nebo jiným lichotivým jménem, poví-li to slovo znovu před sedmnácti psychology“, pak já namítnu: „Dobrá, jsou-li takové vaše podmínky, nikdy se nedovíte pravdy, neboť ona jistotně ho nepoví.“ Jest zrovna tak nevědecké jako nefilosofické, diviti se, že v nějakém nesympatickém ovzduší jisté mimořádné sympathie se nerodí. Toť jako bych řekl, že bych nemohl pověděti, byla-li mlha, protože nebylo dosti jasno; nebo jako bych naléhavě požadoval dokonalého slunečního světla, abych uviděl zatmění slunce.

Jakožto zdravý a rozumný závěr, takový jako závěry, jichž docházíváme o druhém pohlaví nebo o půl noci (dobře vědouce, že leckteré detaily pro jejich povahu bývá dlužno zatajiti), uzavírám, že zázraky se dějí. Jsem k tomu dohnán spiknutím faktů: faktem, že lidmi, kteří potkávají skřítky nebo anděly, nebývají mystikové a chorobní snáři, ale rybáři, sedláci a vesměs lidé zároveň prostní i opatrní; faktem, že my všickni známe lidi, kteří vydávají svědectví spirituálním příhodám, ač nejsouce spiritualisty; faktem, že i věda připouští takové věci víc a více den ze dne. Věda připustí i Nanebevstou-

AUTORITA A DOBRODRUH

pení, nazvete-li je Levitací, a připustí dle všeho i Zmrtvýchvstání, vymyslí-li jiné slovo pro ně. Napovídám Regalvanisace. Ale nejpádňější ze všech jest dilemma nahoře připomenuté, že tyto nadpřirozené věci nikdy se nepopírají leč na základě buď antidemokracie neb materialistického dogmatismu — řekl bych materialistického mysticismu. Skeptik vždycky bere jedno ze dvou tvrzení: buď obyčejnému člověku netřeba věřiti, nebo mimořádné příhodě nesmí se věřiti. Neboť doufám, že můžeme pominouti argumentu proti divům, záležejícího v pouhém vypočítávání podvodů, klamajících medií nebo zázraků kejklířských. To vůbec není argumentem, ani dobrým ani špatným. Falešné strašidlo nedokazuje nejsoucnosti strašidel právě tak jako padělaná bankovka nedokazuje neexistence Anglické Banky — dokazuje-li něco, dokazuje nejvýše její existenci.

Přijavše toto přesvědčení, že duchovní fenomény se vyskytují (pro kteréž můj důkaz jest složitý, ale rozumný), utkáváme se s jedním z nejhorších duchovních neštěstí doby. Největší nehodou 19. století bylo toto: začalo se užívatí slova „duchovní“ v témže smyslu jako slova „dobrý“. Myslilo se, že býti čím dále jemnějším a netělesnějším znamená býti ctnostnějším. Když byla ohlášena vědecká evoluce, někteří se obávali, že bude probouzetí čirou animálností. Způso-

ORTHODOXIE

bila však něco horšího: probudila čistou spirituálnost. Naučila lidi myslet, že jak se vzdalují od opice, přibližují se k andělu. Ale můžete se vzdalovati opice a přicházeti k ďáblu. Jeden muž genia, velmi typický z této doby zmatku, vyjádřil to dokonale. Benjamin Disraeli měl pravdu, když řekl, že jest na straně andělů. Byl vskutku; byl na straně padlých andělů. Nebyl na straně čirého chťiče nebo zvířecí brutality; ale byl na straně všeho onoho imperialismu knížat propasti; byl na straně zpupnosti a tajemnosti a pohrdání vším zjevným dobrem. Mezi touto svrženou pýchou a vysoko čnějícími pokorami nebes jsou, toho dlužno se domýšleti, duchové tvarův a rozměrů. Člověk setkává se s nimi, dopustí se mnoha stejných přehmatů, jakých se dopustí, setkává se s jakýmikoli jinými rozličnými typy v jakékoli jiné vzdálené oblasti. Jest asi těžko poznati na ponejprv, kdo jest vyšším a kdo jest podřízeným. Kdyby nějaký stín vstal z podsvětí a rozhlédl se po třídě Piccadilly, ten stín by nepochopil ideje obyčejného zavřeného kočáru. Domníval by se, že kočí na kozlíku jest triumfujícím dobyvatelem, vezoucím za sebou vzpurného a uvězněného zajatce. Tak i když vidíme duchovní zjevy na ponejprv, můžeme se mýlit, který jest nejvyšším. Nestačí nalézt bohy, ti jsou známi: jest nám nalézt Boha, hlavu bohů. Třeba jest získati si dlouhé historické zkušenosti v nadpřiro-

AUTORITA A DOBRODRUH

zených zjevech — abychom objevili, které jsou přirozeny. V tomto světle já shledávám historii křesťanství, ba i historii jeho hebrejských začátků zcela věcnou a jasnou. Nezaráží mne, když se řekne, že hebrejský Bůh byl jedním ze mnoha. Já vím, že byl, beze všeho pátrání po tom, aby se mi to řeklo. Jehovah a Baal měli stejně významné vzezření, jako slunce a měsíc zdají se stejného rozměru. Jen pozvolna se poučujeme, že slunce jest nezměřitelně naším pánem a měsíček naším souputníkem. Věřím-li, že jest svět duchů, vstoupím do něho, jako vstupuji do světa lidí, hledaje toho, co mi jest milo a co se mi zdá dobrým. Zrovna tak jako bych hledal na poušti čisté vody nebo na Severním pólu se námáhal vykřesati příjemný ohniček, tak budu pátrati v zemi prázdná a vidění, až najdu něco tak čerstvého jako voda a tak milého jako oheň; až najdu nějaké místo na věčnosti, kde bych byl doslova doma. A jest tam jen jedno takové místo k nalezení.

Řekl jsem již dosti, abych ukázal (každému, komu na takovém výkladě záleží), že mám v obyčejném kolbišti apologickém důvod k věření. V pouhých důkazech, jež nám dává zkušenost (bereme-li je demokraticky bez pohrdání i bez přízně) jest svědectví, nejprve, že zázraky se dějí; a po druhé, že nejvznešenější zázraky náležejí tradici naší. Ale nechci tvrditi, že tato krátká

ORTHODOXIE

diskusse jest mým vlastním důvodem, bych přijímal křesťanství, místo abych bral z křesťanství morální dobro, jako bych je bral z konfucianismu.

Mám jiný mnohem pevnější a centrálnější důvod, abych se mu podrobil jakožto víře, místo abych z něho jen pochyťoval pokyny jako ze schématu. A jest to tento: že křesťanská Církev ve svém praktickém vztahu k mé duši jest živou učitelkou, nikoli mrtvou. Ona mne učila zajisté nejen včera, ale bude mne skoro jistotně učiti i zítra. Jednou jsem náhle poznal význam tvaru kříže; některý den snad poznám z nenadání význam tvaru mitry. Jednoho libezného rána jsem poznal, proč okna byla hrotitá; jednoho hezkého rána snad poznám, proč kněží byli oholeni. Plato vám pověděl pravdu; ale Plato jest mrtev. Shakespeare vás udivil jistým obrazem; ale Shakespeare už vás neudiví žádným jiným. Ale pomyslete si, co by to bylo, žíti s takovými lidmi věčně žijícími, věděti, že Plato se vykasá s nějakou původní četbou zítra, nebo že Shakespeare některou chvíli roztříská všecko nějakou neobyčejnou písni. Člověk, který žije ve styku s tím, več věří jakožto v živoucí Církev, jest člověk vždy očekávající, že zítra při snídání se setká s Platonem a Shakespearem. Pořád očekává, že uzří nějakou pravdu, které ještě nepoznal. Jest ještě jen jedna paralella k tomuto

AUTORITA A DOBRODRUH

tvrzení; a to jest paralela života, kterým jsme všickni začali. Když váš tatínek vám říkal na procházce zahradou, že včely píchají nebo že růže pěkně voní, nemluvili jste o vylučování tresťi z jeho filosofie. Když vás včely popíchaly, nenazývali jste toho zajímavou shodou. Když růže voněla, neřikali jste: „Můj otec jest hrubý, barbarský symbol, chovající v sobě (možná nevědomě) hluboké vybrané pravdy, že květiny voní.“ Nikoliv; věřili jste otci, protože jste ho shledali živou studnicí faktů, něčím, co vědělo v pravdě více než vy; něčím, co vám řekne pravdu zítra jako dnes. A platilo-li to o vašem otci, platilo to tím více o vaší matce; alespoň o mé to platilo, které tato kniha jest věnována. Nyní, kdy společnost jaksi marně dělá povyk o poddanství žen, nikdo neříká, kolik každý člověk dluží tyranství a privilegium žen, té skutečnosti, že ony samy vedou výchovu, až výchova stane se zbytečnou: neboť hoch teprve tehdy se posílá do školy, až už jest pozdě učiti ho něčemu. Co bylo podstatno, bývá již vykonáno, a díky Bohu, téměř vždy vykonáno ženami. Každý člověk zženšťuje už tím, že se narodí. Mluví se o mužské ženě; ale každý muž jest muž feminisovaný. A chodí-li kdy mužové do Westminsteru protestovat proti tomuto privilegium ženského pohlaví, já se k jejich průvodu nepřidám.

Neboť já se pamatuji s jistotou na tento určitý

ORTHODOXIE

psychologický fakt: že právě tehdy, když jsem byl nejvíce pod ženskou autoritou, byl jsem samý plamen a samé dobrodružství. Právě proto, že když maminka mi řekla, že mravenci štípou, oni mne štípili, a protože v zimě padal sníh (jak mi řekla), proto celý svět byl mi pohádkovou říší podivného naplňování, a bylo to jako život v nějakém věku hebrejském, kdy proroctví za proroctvím se ukazovalo pravdivým. Vyšel jsem si chlapec do zahrady, a byla mi strašným místem právě proto, že jsem k ní měl vodítko; kdybych se nebyl držel vodítka, nebývala by byla strašná, ale krotká. Planá bezvýznamná pustina ani nezůstává dojmů. Ale zahrada dětská okouzlovala právě proto, že všechno mělo určitý význam, který krok za krokem bylo možno poznávat. Coul za coulem mohl jsem objevovat, co byl ten nástroj ošklivého tvaru, jemuž se říkalo hrábě, nebo utvářeti si jakýsi stinný dohad o tom, proč rodiče chovali kočku.

Tudíž jakmile jsem přijal křesťanství jakožto matku a nikoli jako pouhý nahodilý příklad, shledal jsem Evropu a svět znovu podobnými zahrádce, v níž jsem se divíval symbolickým tvarům kočky a hrabí; patřím na všechno se starou skřítkou nevědomostí a očekáváním. Ten neb onen obřad, ta neb ona nauka zdají se mi snad tak ošklivými a mimořádnými jako hrábě; ale objevil jsem zkušeností, že takové věci končí-

AUTORITA A DOBRODRUH

vají se jaksí v trávě a kvítí. Kněz na pohled snad jest tak zbytečný jako kočka, ale jest též tak okouzlující, neboť jistě že jest nějaký zvláštní důvod pro jeho existenci. Dávám jeden příklad ze sta: necítím sám instiktivního příbuzenství k onomu nadšení pro fysické panictví, které jistotně bylo znakem historického křesťanství. Ale když pohledím ne na sebe, ale na svět, pozoruji, že toto nadšení není jen znakem křesťanství, ale znakem pohanství, znakem vyspělé lidské přirozenosti ve mnoha oblastech. Řekové měli cit pro panenství, když dlabali v mramoru sochu Artemidy, Římané, když odívali řízou vestálky, nejbídnější i nejbujnější z velikých alžbětinských dramatiků chytali se doslovné čistoty ženské jako ústředního sloupu světa. A nade vše moderní svět (i když se ušklebuje nad pohlavní nevinností) — vrhl se u vysokomyslnou modloslužbu pohlavní nevinnosti — veliký kult dítek. Neboť každý, kdo miluje dítky, souhlasí, že jejich zvláštní krása se porušuje jediným dotknutím pohlavním. Se vši touto lidskou zkušeností, spojenou s křesťanskou autoritou, prostě uzavírám, že se mýlím a že Církev má pravdu nebo spíše že já jsem neúplný, kdežto Církev jest universální. Jest potřebí všech rozmanitých lidí, aby se složila Církev; ode mne ona nepožaduje celibátu. Ale ten fakt, že neumím oceniti celibátu, přijímám jako fakt, že nemám hu-

ORTHODOXIE

debního sluchu. Nejlepší lidská zkušenost stojí proti mně, jako stojí proti mně, když běží o Bacha. Celibát jest jednou z květin v zahradě mého otce, jejíž sladké a strašné jméno mi ještě nebylo pověděno. Ale může mi někdy býti pověděno.

Toto tedy jest, závěrem, můj důvod, abych přijal náboženství a ne toliko rozptýlené a světské pravdy z náboženství. Činím tak proto, že mi to zřízení netoliko povědělo tu pravdu neb onu pravdu, ale odhalilo sebe jakožto zřízení pravdu zjevující. Všecky ostatní filosofie říkají věci, které zřejmě se jeví pravdou; jediná tato filosofie znovu a znovu říkala, co se nejeví pravdou, ale co jest pravda. Jediná ze všech věr přesvědčuje tam, kde to není přitažlivou: ukazuje se míti pravdu jako můj otec v zahradě. Theosofové třeba hlásají ideu zjevně přitažlivou o znovuvtělení; ale čekáme-li jejich logických důsledků, jsou to duchovní domýšlivost a kastovní krutost. Neboť jest-li někdo žebrákem pro svoje hříchy před narozením spáchané, budeme náchylni pohrdati žebrákem. Křesťanství však káže ideu zřejmě nepřitažlivou, jako ideu o prvotním hříchu; ale když čekáme jejich důsledků, jsou to pathos a bratrství a bouře smíchu a útrpnosti; neboť jedině s dědičným hříchem můžeme i litovati žebráka i nedůvěřovati králi. Věd-

AUTORITA A DOBRODRUH

cové přinášejí nám zdraví, zřejmé dobrodiní; teprve potom objevujeme, že zdravím oni míní tělesné otroctví a duchovní nudu. Orthodoxie nás postraší, až vyskočíme hrůzou, vidouce se náhle na okraji pekla; teprve potom zjistíme, že skok byl athletickým cvikem velmi blahodějným našemu zdraví. Teprve potom zjistíme, že toto nebezpečí jest kořenem všeliké dramatiky a romantiky. Nejsilnějším argumentem pro Boží milost jest prostě její nemilostivost. Nelidové stránky křesťanství ukazují se, když je zkoumáme, býti pravými podpěrami lidu. Vnější kruh křesťanský jest strohou stráží mravních sebezapírání a stavovského kněžstva; ale uvnitř té nehumanní stráže naleznete starý lidský život, tancující jako děti a pijící víno jako muži; neboť křesťanství jest jen rámcem pro pohanskou svobodu. V moderní filosofii však tomu jest naopak; vnější kruh jest zjevně umělecký a emancipovaný; uvnitř něho jest zoufalství.

A jejím zoufalstvím jest to, že nevěří, že by byl nějaký smysl ve veškerenstvu; proto nemůže doufat, že by našla nějakou romantiku; její romány nebudou míti zápletek. Není možno očekávat, že by našli nějakých dobrodružství v zemi anarchie. Ale možno očekávat jistého počtu dobrodružství, vydáme-li se na pouť zemí autority. Nenajdeme významů v džungli skepticizmu; ale

ORTHODOXIE

budeme nacházeti víc a více významů, cestujeme-li lesem nauky a plánu. Zde všechno má na ocase připiatu historii, jako nářadí neb obrazy v mém otcovském domě; neboť jest to můj otcovský dům. Končím, kde jsem začal — na pravém konci. Vzkročil jsem aspoň v bránu veliké dobré filosofie. Vstoupil jsem ve své druhé dětství.

Ale tento širší a dobrodružnější křesťanský vesmír má jeden definitivní znak nesnadný k vyjádření; na závěr celé knihy přece se pokusím vyjádřiti jej. Všecka ostatní argumentace o náboženství točí se kol otázky, zda člověk, narodivší se hlavou dolů, může říci, kdy přichází přímo vzhůru. Základním paradoxem křesťanství jest, že řádným stavem člověka není jeho stav zdravý nebo rozumný; že i normál jest abnormalitou. Toto jest nejvnitřnější filosofie Pádu. V zajímavém novém Katechismu Sira Olivera Lodge první dvě otázky byly: „Co jsme?“ a „Co tedy znamená Pád člověka?“ Vzpomínám si, že jsem si ze zábavy psal svoje odpovědi na tyto otázky; ale brzy jsem shledával, že to jsou odpovědi velmi kusé a agnostické. Na otázku „Co jsme?“ odpověděl jsem toliko: „Bůh ví“. A na otázku: „Co znamená Pád?“ odpověděl jsem s dokonalou upřímností: „že cokoliv jsem, nejsem já sám“. Toto jest první paradox našeho nábo-

AUTORITA A DOBRODRUH

ženství; cosi, čeho jsme ještě nikdy nepoznali v plném smyslu, jest netoliko dokonalejší než my, ale i přirozenější nám než my sami sobě. A není zkoušky na toto leč zkouška čiře pokusná, s kterouž jsem začal tyto stránky, vátovaná cella a otevřené dveře. Teprve když jsem poznal orthodoxii, poznal jsem duchovní emancipaci. Ale, posléze, jest jedna speciální aplikace na konečnou ideu radosti.

Bylo řečeno, že pohanství jest náboženství radosti a křesťanství bolesti; zrovna tak snadno by bylo dokázati, že pohanství jest čirou žalostí a křesťanství čirou radostí. Takové konflikty neznamenají nic a nikam nevedou. Každá lidská věc nezbytně má v sobě radost i žalost; jedinou zajímavostí jest způsob, jakým obojí se vyvažuje nebo dělí. A skutečně zajímavovo jest to, že pohan byl (v celku) čím dál šťastnějším, jak se přibližoval k zemi; ale čím dál smutnějším, jak se přibližoval k nebi. Veselost nejlepšího pohanství, jako v žertovnosti Katulově nebo Theokritově jest vskutku veselost věčná, které vděčné lidstvo nikdy nezapomene. Ale jest to vesměs veselost pro zjevy životní, nikoli pro jeho původ. Pohanu drobné věci jsou tak sladky jako potůčky vyrážející z hory; ale veliké věci jsou tak hořky jako moře. Když pohan pohlédne v nitro kosmu, obchází ho mráz. Za bohy, kteří

ORTHODOXIE

jsou úplnými despoty, sedí sudby, jež jsou smrtelné. Ba sudby jsou hroznější než smrtelné; jsou mrtvy. A když racionalisté praví, že starý svět byl osvícenější než křesťanský, se svého hlediska mají pravdu. Neboť když praví „osvícen“, míní tím zatemněn nezhojitelným zoufalstvím. Jest hluboce pravda, že starý svět byl modernější než křesťanský. Pojítkem jest fakt, že staří i moderní byli nešťastni životem, nešťastni vším, kdežto ve středověku se aspoň radovali z života, ze všeho. Ochoťně připouštím, že pohané jako moderní byli nešťastni jen ze Všeho — ve všem ostatním byli samá radost. Přiznávám, že křesťané středověcí byli v pokoji jen se Vším — byli v boji se vším ostatním. Ale obrátí-li se otázka na hlavní stěžež kosmu, bylo více kosmického uspokojení v úzkých a krvavých uličkách florenckých než v divadle athenském nebo volné zahradě Epikurově. Giotto žil v zádumčivějším městě než Euripides, ale žil ve veselejší kosmu.

Lidé z převážně části byli nuceni veseliti se z drobných věcí, ale rmoutiti se z velikých. Nicméně však (vzdorně podávám své poslední dogma) není to tak člověku vrozeno. Člověk jest více sám sebou, člověk jest člověčtější, když radost jest v něm základní věcí a smutek povrchní. Melancholie by měla býti nevinnou mezihrou,

AUTORITA A DOBRODRUH

jemnou a prchavou náladou; chvalořečení by mělo býti trvalým tlukotem duše. Pessimism při nejlepším jest citovým polosvátkem; radost jest hlučnou prací, kterou všechny věci žijí. Než podle vidného stavu člověka, jak jej zří pohan nebo agnostik, této základní potřeby lidské přirozenosti nelze nikdy ukojiti. Radost měla by býti expansivní; ale agnostikovi musí býti stažena, musí se schouliti do jednoho koutu světa. Žalost měla by býti semknutím; ale agnostikovi, opuštěnost žalosti jest roztažena po celé nepomyšlitelné věčnosti. Toť já nazývám narozením vzhůru nohama. O skeptikovi možno právem říci, že jest vzhůru nohama; neboť jeho nohy tancují nahoře v planých extasích, a jeho mozek jest v propasti. Modernímu člověku nebe jest pod zemí. Výklad jest prostý; on stojí na hlavě; a ta jest velmi slabým podstavcem k stání. Ale když zase našel své nohy, ví to. Křesťanství ukojuje rázem a dokonale lidský starodávný instinkt, by se stálo zpříma; ukojuje jej svrchovaně v tomto, že dle jejího křesťanství radost stává se čímsi gigantickým a smutek čímsi speciálním a malým. Obloha nad námi není hlucha, jako že vesmír jest idiot; mlčení není tupým mlčením nekonečného a bezúčelného světa. Spíše mlčení vůkol nás jest přítulným a milosrdným tichem jako ochotné mlčení v pokoji nemocného. Jest

ORTHODOXIE

nám, možná, dovolena tragedie; protože šíleně bouřlivá energie božských věcí by nás sporá-žela jako nějaká pijácká fraška. Můžeme svůj pláč bráti lehčeji, než bychom mohli bráti strašnou frivolnost andělů.

Tudíž sedíme možná v hvězdné síni mlčení, poněvadž smích nebes jest příliš hlučný, abychom jej slyšeli.

Radost, která byla úzkou veřejností pohanovou, jest gigantickým tajemstvím křesťanovým. A zavíraje tuto chaotickou knihu, otvírám znovu neobyčejnou knížečku, z které všecko křesťanství vyšlo; a znovu jsem udiven jakýmsi stvrzením. Užasná postava naplňující Evangelium, ční v této věci, jako ve všech ostatních nade všechny myslitele, kteří kdy se měli za veliké. Jeho pathos byl přirozený, téměř podružný. Stoikové, staří i moderní, byli hrdi na to, že přemáhali své slzy. On nikdy neutajoval svých slz; ukazoval je zřejmě na své nepokryté tváři při jakékoli naskytnuvší se mu podívané, jako když z dáli patřil na své rodné město. Než něco přece utajoval. Důstojní nadčlovkové a císařští diplomaté jsou hrdi, že zadržují svůj hněv. On nikdy nezadržoval svého hněvu. On sházel nářadí po schodech a ptal se lidí, kterak mní uniknouti pekelnému zatracení. Než něco přece zadržoval. Pravím to s uctivou bázni; byl v té rozvratné

AUTORITA A DOBRODRUH

osobnosti jeden rys, který dlužno nazvatí plachostí. Něco skrýval všem lidem, když vycházel na horu modlit se. Něco zakrýval důsledně příkrým mlčením nebo útočným odloučením. Něco bylo příliš veliké Bohu, aby nám to ukázal, když putoval po naší zemi; a leckdy jsem si myslel, že to byla jeho radost.

OBSAH

	Str.
ÚVOD	
NA OBRANU VŠEHO OSTATNÍHO	9
ŠÍLENEC	17
SEBEVRAŽDA MYŠLENÍ	43
ETHIKA ŘÍŠE POHÁDKOVÉ	69
PRAPOR SVĚTA	103
PARADOXA KŘESŤANSTVÍ	129
VĚČNÁ REVOLUCE	164
ROMANTIKA ORTHODOXIE	201
AUTORITA A DOBRODRUH	229

DOBŘÉ DÍLO

pořádá

a s pomocí Boží a přátel Studia

vydává

ANTONÍN LUDVÍK STŘÍŽ

Tento svazek 50.

vydaný v červenci léta Páně 1918

natiskl Fr. J. Trnka

v Třebíči.